

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

TOMÁN LÁSZLÓ, KONCZ ISTVÁN
ÉS BRASNYÓ ISTVÁN VERSEI
GION NÁNDOR, APRÓ ISTVÁN
JUHÁSZ ERZSÉBET ÉS
KONTRA FERENC PRÓZÁJA

A NYOLCVANÉVES HERCEG JÁNOS KÖSZÖNTÉSE –
JUHÁSZ ERZSÉBET, THOMKA BEÁTA
HARKAI VASS ÉVA, GEROLD LÁSZLÓ
BORI IMRE, HÁSZ-FEHÉR KATALIN
BORDÁS GYŐZŐ, TOLDI ÉVA
ÉS LÁNCZ IRÉN ÍRÁSA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1989

Április

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIII. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Szabó Zoltán, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat)
és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Tomán László:</i> A világ közepe	399	
<i>Koncz István</i> két verse	408	
<i>Brasnyó István:</i> Bajuszpedrő (<i>vers</i>)	410	
<i>Gion Nándor:</i> Börtönről álmodom mostanában (<i>regényrészlet</i>)		413
<i>Apró István:</i> Fehér macskák emlékezete (<i>regénybrikett, II. rész</i>)		426
<i>Juhász Erzsébet:</i> Átlók VI. (<i>novella</i>)	436	
<i>Kontra Ferenc:</i> A szívdobogás halkulása (<i>novella</i>)	442	
<i>Charles Bukowski:</i> Egy vén kujon jegyzetei (<i>részlet</i>)	447	
<i>Balázs Attila:</i> Bukowski-blues (<i>jegyzet</i>)	454	

A VILÁG KÖZEPE

T O M Á N L Á S Z L Ó

A rue des Petites Écuries most a világ közepe,
a páros oldalon a második ház a saroktól,
Le Berry, hotel, bar, restaurant, üvegajtók,
második emelet, a folyosó vége felé,
a 15. sz. szoba, pont szemben a toilette-tel.
Az utcára néz a szoba ablaka, majdnem a szálló fényreklámja felett.

Nemcsak nappal, egész éjjel, szakadatlanul folyik az autók áradata az utcán,
nincs megállás, nincs csönd, nincs nyugalom,
motorzúgás, kocsiajtó-csapkodás, túlkölés,
minden éjjel végigjajgat az utcán néhány rendőrautó.
A falon áthallatszik egy nő lihegése.

Szemben van az Angkor, a 3. sz. alatt,
a kínai–kambodzsai–vietnami vendéglő,
távol-keleti specialitások,
előétel a Pâté d'Impérial, s utána a különféle hússal készült ételek,

mártással, salade chinoise nature,
körítésként champignon noir meg rizs,
s ezt mind pálcikákkal eszik, kecsesen, ügyesen,
a keletiek, mert ezzel születtek,
a többiek sznobizmusból, vagy mert jólesik nekik.

A túloldalon van egy nyomda is,
innen éjfél után szállítják el a Le Parisient,
zúgó teherautók állnak a nyomda elé, gyomrukba dobálják a munkások az
[újságkötegeket,

a sofőrök, a nyomdászok ordítanak, talán egymás anyját szidják,
 ha lehet franciául,
 miután már felhajtottak a bárban egy-két pohár sört,
 Martinit, Chartreuse-t vagy Marie Brizard Anisette-et.

A sarkon a rue du Faubourg Saint Denis-re jutunk,
 ez a piacutca,
 a sok boulangerie, pâtisserie, confiserie, charcuterie,
 a boucher-k, poissonier-k egymás mellett kínálják tömémentlen árujukat,
 a boltok előtt asztalokon, állványokon
 spanyol, afrikai, izraeli narancs, citrom, mandarin,
 sárga meg vörös bélű citrancs, banán,
 kókuszdió, piros meg sárga alma, gyermekfejnyi körte, papaya,
 méregzöld paprika, halványpiros paradicsom, uborkabotok, fejes saláta,
 a hentesnél a húsok – marha, borjú, sertés,
 kicsontozva, darabokban, szeletekben,
 kampón lógó fél malacok, bárányok,
 baromfi, vadkacsa, friss kolbász, pástétomok,
 gombasaláta, burgonyasaláta, zellersaláta, halsaláta, hússaláta,
 apró csemegeuborka, majonéz, póréhagyma-saláta,
 sajtok – sárgák, vörösek, tarkák, illatosak, büdösek, kemények,
 folyósak, kerekék, gömbölyűek, szögletesek, lyukacsosak,
 kagylók, rákok, halak, csigák ládáokban, kosarakban,
 baguette-ek nyalábjai, croissant-ok sárgásbarna halmai,
 habos meg gyümölcsös kalácsok, sütemények garmadája.

S a Nicolas, a csodálatos Nicolas,
 a vörös- és fehérborokkal,
 a korzikai és provence-i, a bordeaux-i borokkal,
 a beaujolais-kkal, a bourgogne-iakkal,
 a côtes-du-rhône-iakkal,
 a fehér loire-i borok, a dordogne-iak, az elzásziak,
 az eaux-de-vie-k,
 a gyönyörű zöld Chartreuse vert, a Cointreau.

A sörnek sem lehet itt ellenállni,
 csípős és üdít a Pilska,
 minden sarkon hirdetik a Slaviát és a Kronenbourgot,
 a Mutzigot és a Löwenbräut.

S az utca végén ott a Porte Saint Denis,
ahol egy másik világ kezdődik.

A Kis Istállók utcájával párhuzamos
a rue Paradis,
az üveg, a kristály, a porcelán utcája,
súlyos kristályok, leheletkönnyű poharak,
itt minden átlátszó és ragyog, fényes, ünnepélyes,
kristályból rakott paloták,
üvegházak,
tükörtermek,
porcelánhegyek –
ez a rue Paradis.

(Tamarnak, Lipinek és a többieknek)

Innen a rövid kis rue Martel vezet vissza a rue des Petites Écuries-be,
rányílik egyenesen a 13–15. sz. házra,
ahol gombnyomásra, bűgás kíséretében önműködően nyílik a kapu,
s a hátsó lépcsőn jutni fel a padlásra,
a műterembe, a párizsi tetők felett, kémények között, gerendák alatt,
a műterembe, ahol mindig süt a nap, s fénycsóvák perzselik a vásznakat.
A vásznon üszög és vér, hamvadó múlt, felbomló jelen,
színné válnak az emlékezés fellegei, villámai.

S az utak, a séták,
a Rochechouart, a Montmartre lépcsői, a Sacré Coeur, a fehér fagyalt,
a place du Tertre, a festők, az arcképek:
itt mindenki fest, ez itt a festők szabadtéri műterme,
ingyen, pénzért, dicsőségért, hiúságból, kétségbeesésből, kétségbeesetten,
tarkán, szürkén, maszatosan,
ecsettel, kaparóval, szénnel,
állványon, széken, ölben, kézben,
önfeledten, hatást lesve,
éhesen, részegen, józanon,
itt mindenki fest, mindenki árul,
mindenki pózol, mindenki bámul.

S hátul,
ahova nem ér el a festők zsvivaja,
két torzonborz, toprongyos alak,

akiknek a nyomor feketére festette az arcát és a szemét,
 a bencések nagy kapuja előtt áll lehajtott fővel, lesütött szemmel,
 s amikor elhangzott a déli harangszó a Sacré Coeur tornyában,
 mintha ez volna a jel,
 egy csontos kéz nyúl ki a kapu részén,
 s kiadja a napi adagot:
 jókora húsos szendvicset barna csomagolópapírban.
 Ez a mai alamizsna.

S a végtelen bulvárok, a Bonne Nouvelle, a Poissonnière, a Montmartre, az
 [Hausmann,
 a régi Halles helyén az áttekinthetetlen gödrök,
 mélyükben gépek ássák
 az új civilizáció alapjait,
 körülöttük kábelek, deszkák, csatornacsövek rengetege.

S a szűk utcák, minden sarkon a rövid szoknyás lányok,
 minden házban, minden kapu alatt, minden ablak mögött,
 csinos és csúnya, festett, mosolygó lányok.

S a sex shopok, férfinemiszerv-gyertyákkal, műanyag hímvesszőkkel
 [és járulékaikkal,
 felfújható gumibabák, melyekkel közöszlenni lehet;
 s a boltok közönsége: kamaszok és trottyos öregek,
 mindenki csak lapozza a könyveket, forgatja a lapokat,
 senki sem vásárol mások szeme előtt.

S a Notre Dame, a Louvre, a Tuileries, a Concorde,
 a Champs Élysées az Étoile-ig,
 a Chaillot-palota, vele szemben a félelmetes Torony.

A Musée du Jeu de Paume, az impresszionisták,
 Monet és Manet, Sisley és Van Gogh, Gauguin és Toulouse-Lautrec,
 Renoir és Seurat, Degas és Cézanne, Vlaminck és Pissaro.

S a Modern Művészetek Múzeuma,
 Arp és Braque, Modigliani és Matisse, Mondrian és Picasso, és Hartung
 [és Pollock,
 és Lindner nőinek és férfiainak elriasztó tekintete.

S a Saint Germain, a Flore, ahol Sartre-ék üldögéltek egykor,
s a Cluny-múzeum,
az Opera, a Madeleine, a Châtelet, a Saint Jacques,
az Hôtel de Ville, a Palais de Justice, a Tour de l'Horloge.

S a Szajna,
a Szajnán a hidak,
hidak a pizkosszürke Szajna felett,
s a mocskos, hömpölygő Szajna a hidak alatt s a hidak között,
a Pont au Change, a Pont Neuf, a Pont des Arts, a Pont du Carrousel, a
Royal, az Alexandre III.

S a Szajna partján, a rakparton végig autók robognak,
ráérők horgásznak,
hajók kötnek ki,
a vízen üvegfalú sétahajók siklanak kíváncsi turistákkal,
lomha uszályokat vontatnak a gőzösök.

S a metró, a Métropolitain, a világító M betűkkel,
az Entrée-k és a Sortie-k, a Directionok és a Correspondance-ok,
a jegylyukasztó gépek, az állomásokon szundikáló clochard-ok,
a zsúfolt kocsik, a föld alatti levegő,
a szagokkal telített levegő,
a szerelvények szüntelen suhogása.

S az áruházak, a boltok,
a Monoprix, az Uniprix, a Prisunic, a Dreyfus, a Printemps, a Parly 2,
[a Galeries Lafayette,
s mindenütt
Soldes, Soldes, Soldes.

És kínálnak, és eladnak, és vásárolnak...

Alkalmi kocsivétel. 1–15 éves, szép külsejű lányokat és fiúkat
[fotómodellnek, statisztának,
férfiakat és nőket 25–60 év között
filmre, tévére, fotómodellnek.
Kis kocsik – kis fogyasztás – vegyen Simca 1000-t.
Ingóságok, régiségek, ingatlan –
rendkívül kedvező feltételek –
studiók kiadók, studiók eladók –

házassági tanácsadás –
 boxerek, sziámi macskák –
 házassági ajánlatok.

Az Életművészet Klubja tánciskolát nyit.

A házasság komoly dolog: egy életre szól – mondja Rewill

[házasságközvetítő,

akit a rue d'Amsterdamon a 96. sz. alatt lehet megtalálni –

Az Ön magányossága a mi problémánk – állítja az International Fine Club,
 mely a rue Réaumur 104-ben székel.

S a mozik, a hatalmas feliratok, óriási rajzok,
 kalandfilmek, komédiák, musicale-ok, látványos filmek,
 lélektani drámák, erotikus filmek, háborús filmek,
 kémfilmek, tragédiák, vadnyugati filmek, rajzfilmek,

a Pillangó Steve McQueennel és Dustin Hofmannal a Berlitzben, a Cluny
 Palace-ban, a Gaumont-Bosquet-ban,
 az Utolsó tangó Párizsban Marlon Brandóval, Maria Schneiderrel

[a Capriban,

a Sleeping Beauty a Saint-Andre-des Arts-ban,

a Flipper City rajzfilm, csak 18 éven felülieknek, az Imperial-Pathéban,

[a Quintette-ben, az Hautefeuille-ben, a Cambronne-ban,

a Malizia az Omnia-Boulevards-ban, a Clichy-Pathéban,

a Nagy zabálás Marcello Mastroiannival, Philippe Noiret-val

[az Omnia-Boulevards-ban,

a Rabbi Jacob kalandjai a Marsignon-Pathéban,

és még mindig a gyönyörű Tavalý Marienbadban a Studio Saint-Séverinben,

a Marx testvérek az Action-Christine-ben,

a Pink Panther a Cinoche 2-ben,

A Mester és Margarita a Grands-Augustins-ben,

a Richard Richard M. Dixonnal a Luxembourg II-ben, az

[Elysées-Point-Show-ban, a Studio République-ben,

A saint-pauli órás Philippe Noiret-val a Saint-Germain Huchette-ben,

[a Concorde-Pathéban, a Caravelle-Pathéban,

A három testőr a Royal Haussmann Studióban,

A hosszú lábú Marie ultraszínes sexoscop a Love-Théâtre Cinében,

a tízéves My Fair Lady Audrey Hepburnnel, Rex Harrisonnal a Paris-ban,

a Sexologos – Liberté, Egalité, Sexualité a Studio de l'Étoile-ban,

az Ivan Gyenyiszovics egy napja a Le Régent-Saint-Cloud-ban,

a Le Sex Nu, csak 18 éven felülieknek, a Neptunában,

az Alice a csodák országában a Cinéma des Petites-Poucets-ban,

a Sex Bomber, csak 21 éven felülieknek, a Hyper-Sex-Cinémában,
a Hófehérke és a hét törpe a La Royale-ban, a Libertében, a Les Tourelles-
[ben.

S a színházak!

A Comedie-Français-ben Scapin furfangjai, Montherlant Port-Royalja,
[a Tartuffe, Racine Athalie-ja,
az Odeonban J. -C. Grumberg Dreyfusa,
a Chaillot-ban Turandot hercegnő,
a Városi Színházban a Jó embert keresünk, Marivaux Hamis bizalmasságai,
az Huchette-ben A kopasz énekesnő,
a Marignyban Feydeau L'Hôtel du Libre Échange-a,
a Mathurins-ban Anouilh A poggyász nélküli utasa,
a Montparnasse-ban Sacha Guitry Jean de La Fontainje,
a Théâtre de Paris-ban Sardou Madame Sans-Gêne-je,
a Théâtre St-Denis-ben a Sanctus Phallus,
a Café-Théâtre de l'Odeonban Sartre Zárt tárgyalása,
az Henri Varna Mogadorban Aznavour Douchkája.

És a music-hallok,

a La Belle Epoque, a Crazy Horse,
az Oh! Calcutta! már negyedik éve az Élysée Montmartre-ban,
[a legmeztelenebb előadás,
az Olympiában Dalida.

És a kabarék, varieték, klubok,
strip-tease, dancing, bárók.

S a kiállítások és tárlatok,
másolatok, pastiche-ok a Louvre-ban,
a már említett Lindner,
a sok kis galéria,
ahol a művészet és a giccs tenyészik,
ahonnan zsenik indulnak, ahol szélhámosok aratnak babért,
[ahol megbuknak a magányosok.

S a 1er Salon International d'Art Contemporain
az egykori Gare de la Bastille-ban,
ebben a hodályban,
ahol összejött minden, ami mai, ami van, ami mutatós.

Képek és szobrok, tárgyak és festmények,
Könyvek és grafikai lapok, fotók és faliszőnyegek.

A Gare de la Bastille az új művészet végállomása,
ide futottak be a művészek és alkotásaik
Franciaországból, Belgiumból, Olaszországból, Nagy-Britanniából,
Spanyolországból, Ausztriából, Dániából, Svájcól, az USA-ból,
Németországból, Hollandiából, Brazíliából, Jugoszláviából.

Arp Szüretje, Jaime Burguillos álomkönnyű Homenaje a Marc Tobeyja,
Plessi hatalmas szivaccsal akarja megtisztítani a tengert Velencénél,
Hiqil Poly-Esthere, mely inkább kirakati baba,
Vieira da Silva áttetszően finom Télje,
Delfo tökéletesen fehér Monsieur X-je maga a talány,
Hartlib Rex, az elkötelezett,
Cavellini 25 titokzatos könyve, melyeknek láttán megfordulna sírjában
Shakespeare, Molière, Nietzsche, Homérosz, Ovidius, Machiavelli,
[Leonardo, Szent Ferenc, Dante,
Salambre levegős, tiszta szitanyomatai,
Torres Agüero ízekre szedett napkorongja,
Milcovitch egyszerűségükkel megragadó színes Diagramjai.

S ezután áldozunk az ínyünknek is, tegyük eleget a gyomor követelésé-
[nek,
rendezzünk nagy zabálást, ez itt nem nehéz,
de maradjunk élve,
a has az életet szolgálja, ne a halált.

A francia, az olasz, az orosz, a bécsi, a kínai, a japán, a bolgár éttermek,
a brasserie-k, a rotisserie-k, a pubok, az auberge-ek, a barok,
a taverne-ek, a couscousserie-k, a bistrot-k, a grillek, a selfek,
a la Mamma, a Le Curveur, a les Cedres du Liban, a Reginskaia,
a Le Grand Café, a Soleil d'Or, a Le Tourtour, a FLO Brasserie,
a Tong-yen, a Tsarevitch, a Hippopotamus, a Totem, a Chien qui Fume,
a Piazza Bruno, a Machu Picchu, az Agadir, a Le Parnassien.

És Párizs szaga, a testek kipárolgása,
a benzínbűz, a gázzzag,
az éttermekből áradó ételszag,
a fűszerek illata,
az utcán árusított gyümölcsök, zöldség, húsok, halak, kagylók szaga,

a vízeldék környékén az ammóniákszag,
az utcán sült pizza, palacsinta, kolbász szaga,
a sült gesztenye édes illata,
a pácolt pipadohány, az illatosított cigaretták füstje az utcán,
a friss sütemények, kalácsok illata, a mosodákból tóduló gőz...

S ahol a világ közepe véget ér:

a Porte de Vincennes, a Porte Maillot, a Porte de Saint Cloud, a Porte
[d'Italie,

a périphérique,
a Gare de l'Est, a Gare du Nord, a St Lazare,

s a Gare du Lyon,
a Gare du Lyon.

(1974)

Kvartett, 1987, olaj, vászon

KONCZ ISTVÁN
KÉT VERSE

VISSZAVONÁS

Nagy bolond, ki hitre ad
s vesz, –
élete tét lehet, de nem uzsorakamat, –
s kohol a terhes maradáshoz, akár
a megrögzött hazudós, dőre ideálokat.
Nagy bolond, ki élte délutánján is
csodára várón, mint eszelős rab, –
eszméi rabja csak, vagy az elherdált évek vádja
fojtogat? –
menekülni remél, s tagad.
Bábeli sors; – van-e még aki
a szót s a verset figyeli,
s érti;
lehet-e még, – s szabad-e, hitre adni
s venni,
maradáshoz, megmaradáshoz okot
(ürügyet) koholni.

KARÁCSONYESTÉN, 1988

A kiégett puszták felett azúrkék sátorát
bontogatja már a keleti égbolt,
elgyötört vándor szorong,
s rémektől terhes az éjszaka,
ősi lidércfény csillan,

Dávidnak baljós csillaga;
szent alkalmat sóvárog a remény és sejtelem,
hinni, szeretni bölcső s Betlehem;
új szövetséget, – az Ige és áldott hírnöke, –
harcot és nem békét hoz ma a Földre le.
Micsoda éjszaka volt! A káprázat
s ama csillag, – félig ébren, félig álomban, –
a halálon túl országolt már csak;
ítélni nem Heródes, hanem Pilátus jövel majd, –
végzetnek, világnak jó menedék az éj, –
s ami sorsunkul ránk marad:
életnek bűn, halálnak kárhozat.

Šumanović és modelljei, 1987, olaj, vászon

BAJUSZPEDRŐ

BRASNYÓ ISTVÁN

Váltván a lovat,
az még visszanyerített,
a dög.
(Szívná ki a holdvilág
a csontjait.)

(Szolga időkben
mit szolgál az erény?)

Tégelyben elfér
minden tudomány:
bajuszt pederj!
Végy példát azokról,
akik már kipederték.

Szép ékesség az új név,
míg a régít
nem feledik.

Csigaházat vásárolt
magának a pribék,
oda húzódik.

Az elszánt
riadt kutyaként
megfutamodik,
a gonosz

meghunyászkodik:
szükség lesz rá
hamarost, véli.

Ki rúgna
a pofájába?
Űzödet már ne űzd
– ez a tanács –,
csapd le magadról
nyálát.

Csak az alkalmat
lesi valahol,
az időn kívül,
hogy megszorítson.

Addig is
bajuszpedrőt csempész,
mintha tudományát
előadhatná majd
egy leendő tanfolyamon.

Jó emlékezetében él
boldog kora.
Már-már eszmévé
magasztosul vissza.
Nem szán-bán,
inkább lapít.

Hogy nemsokára,
nyakadba ülve
agyonlapítson,
szándéka szerint
lóvá tegyen.

És ezt majd
ki teszi jóvá?
A szélkakas?

Mutogatva összevissza,
kivirágzik a szélrózsa,
a lelkes
lelket váltana,
a testes testét palástolná.

Dilinger I., 1987, olaj, vászon

BÖRTÖNRŐL ÁLMODOM MOSTANÁBAN

Regényrészlet

G I O N N Á N D O R

Az idézésben az állt, hogy ha úgy kívánom, elvisznek ingyen, rabszállító kocsival a börtönbe, a rabszállító kocsi a bíróság elől indul reggel hat óra-kor, de mehetek a saját költségeimen is vonaton vagy autóbuszon, az a lényeg, hogy délelőtt tíz óráig jelentkezek a börtönben. Az autóbustzt vás-lasztottam. Hétfőn felkeltem kora hajnalban, felhúztam egy kockás inget, ezt én magam vásároltam, és nem utáltam, de illett a nadrághoz, aztán bele-bújtam egy vérvörös színű pulóverbe, amit szintén utáltam, és emellett még túlságosan melegített is, nyár végefelé jártunk, melegek voltak még a nap-palok, a vérvörös színű, vastag pulóverben már hajnalban is izzadni kezd-tem, de akkor reggel szilárdan eltökéltem, hogy az elkövetkező két évben szenvedni fogok Kovács Júlia haláláért. Nagyon komolyan gondoltam ezt, ezért elballagtam Kucsuk cukrászdájához, bementem az udvarba, ahol Ali és Hasszán a süteményeket és a kifliket pakolták a triciklire.

– Indulok a börtönbe – mondtam nekik mélabúsan. – Kivinnétek az au-tóbuszállomásra?

Egymásra néztek, aztán szótlánul bólogattak. Hasszánnal beültünk a tri-cikli ládájába, Hasszán négy tálca pékkiflit rakott ölembe, Ali felpattant az ülésre, begyújtotta a motort, és kiberregtünk az utcára. Elég nagy lármával érkezünk az autóbuszállomásra, ott Hasszánék a kiflit és az édességet be-hordták a bódéjukba, én meg közben elég nagy feltűnést keltem kockás nadrággal és a vérvörös pulóveremmel. De aztán Hasszánék bezárták a kioszkot, két oldalról mellém álltak, akkor már nem voltam olyan feltűnő az öltözékemmel. Megjött az autóbusz, felszálltam, és elindultam a börtön felé. Hasszán és Ali szomorúan integetett utánam.

Az úton nem történt semmi különös, bámultam ki az ablakon, közben egyre jobban izzadtam a vastag pulóverben, szenvedtem is emiatt egy ki-csit, de ez így volt rendjén. Terebélyes kanadai nyárfák zöldelltek az út két oldalán, vastag árnyékot vetettek az autóbuszra, örültem a nyárfáknak,

mert nélkülük még jobban izzadtam volna, ezt tapasztalhattam is vagy két-kilométeres távon egy hosszú kanyarban, itt ugyanis évekkkel ezelőtt egy vezető politikusunk gépkocsijával lerepült az útról, nekiütközött egy nyárfának, és szörnyethalt, ezek után ott kivágták a szép kanadai nyárfákat, nehogy más is szörnyethaljon esetleg, ami lehet, hogy bölcs dolog volt, viszont itt most zavartalanul sütött a nap, és már elég nagyon szenvedtem Kovács Júlia miatt. Talán ezért jutott eszembe, hogy miket is meséltem én szegény Kovács Júliának azon a végzetes utunkon, amelynek a végén kitörte a nyakát. Azt ígértem neki, hogy elviszem a nagy tágasságba, ki, a tanyavilágba, tanyasi gyerekeket fogok okítani hasznos dolgokra, ő meg majd ékszereket csiszol, én közben verseket is írok, és a tanyasi gyerekek majd elszavalják a verseimet. Megpróbáltam megfogalmazni egy verset a kiírtott nyárfasorról. Így kezdődött volna:

*Foghijas országúton
Elhervadnak az árnyak
Szárnyak
És szárnyak
Merevednek...*

Itt elcsüggedtem. Úgy éreztem, hogy túl sok a közhely ebben az öt sorban, és azt hiszem, igazam volt. Kovács Júlia ennél jobbat érdemelne, jól tudtam, de a kivágott kanadai nyárfák témájára csak ennyi tellett. Így hát egy ideig elfordultam az ablaktól, nem néztem a tájat, az utasok feje búbját szemlélgettem az ülések támlája felett, és arra gondoltam, hogy két évig rengeteg fejet fogok látni magam körül, bizonyára kopaszra nyírt fejeket, mert a filmekben láttam, hogy a fegyenceket leginkább kopaszra nyírják. Ismét kibámultam az ablakon, kis falukon robogtunk keresztül, az egyik faluban rengeteg rácsos vaskerítést láttam, minden vaskerítés kékre volt festve, ekkor nagyon megsajnáltam magam, és ismét verseket kezdtem fogalmazni, valahogy így:

*Kékre dagadt rácsok futnak
Kopaszra nyírt fejek felett
Felfelé kell nézni rájuk
Mert azt mondják
Gyönyörűek a kék rácsok*

Abbahagytam. Ennél még én is jobb verset érdemelnék. Vagyis teljesen elanyátlanodtam, mire megérkeztünk M. városába.

Az autóbusz egy útkereszteződésnél állt meg a város központjában, le-

szálltam, és továbbra is el voltam anyátlanodva, tétován forgolódtam, nem tudtam, hogy merre induljak. Volt ott a közelben egy újságosbódé, oda mentem, és bedugtam a fejem. Fiatal lány ült bent, kombinéban. Ezen anyyira meglepődtem, hogy nem tudtam megszólalni, csak bámultam a lányt.

– Nagyon meleg van itt bent – mondta mosolyogva a lány.

– Nekem is melegem van – mondtam. – Izzadok.

– Miért nem veti le azt a ronda pulóvert?

– Szeretek szenvedni – mondtam. – Merre van itt a börtön?

– Hány évet kapott? – kérdezte a lány.

– A sógoromat jöttem meglátogatni – mondtam.

– Mindenki a sógorát jön meglátogatni – mosolygott a lány. – Aztán itt maradnak néhány évig. Menjen jobbra, amerre a vasútállomást mutatja az útjelző tábla, az állomás előtt majd meglát egy hatalmas, szürke épületet, tulajdonképpen több hatalmas szürke épületet. Az a börtön. Ha továbbmegy, talál egy szállodát is, ott meghálhat, ha tényleg a sógorát jött meglátogatni.

Valaki megveregette a vállamat, kihúztam a fejem a kioszkból, borostás arcú, fekete fiatalember állt mögöttem. Kezét nyújtotta, és bemutatkozott:

– Radoman vagyok. Téged miért ítélték el?

– Gyilkosságért – szaladt ki a számon, és kissé bambán én is bemutatkoztam.

– Ó, gyilkosságért! – mondta szinte elismerően Radoman. – Hány évet kapsz?

– Kettőt.

– Akkor az nem volt gyilkosság.

– Kitortem a lánynak a nyakát. Tulajdonképpen közlekedési baleset volt. Radoman csalódott arcot vágott.

– Odabent jobb, ha nem magyarázkodsz sokat. A közlekedésieket általában pipogya embereknek tartják. Mindenkinek csak annyit mondjál, hogy gyilkosságért ítélték el.

– Miért?

– A gyilkosoknak tekintélyük van odabent. Kemény legényeknek tartják őket. Ezért aztán minden csirketolvaj azzal dicsekszik, hogy gyilkosságért ül. Ezeket nem kell komolyan venni. Az igazi gyilkosok nem dicsekszenek.

Megborzongtam kicsit, és megkérdeztem Radomantól:

– Te honnan tudod ezt?

– Kétszer már bent voltam. Most megyek harmadszor. Velem tarthatsz, ha akarsz. Én ismerem az utat, elhiheted.

Velem tartottam hát. Befordultunk a jobb oldali utcába, és mentünk arra, amerre a vasútállomást mutatta az útjelző tábla.

– Miért voltál már kétszer börtönben? – kérdeztem Radomantól.

– Bankrablásért.

– És most?

– Természetesen bankrablásért. Négy évet kaptam. De megérte.

– Miért?

– Mert fejlődöm. Határozottan fejlődöm. Az első esetben jóformán még a pisztolyomat sem tudtam elővenni, máris lekapcsoltak. Másodszor a kezemben volt a pénz, akkor ért a hátam mögé az űr. Harmadszor eljutottam a kijáratig a pénzzel, de a portás elgáncsolt, hátracsavarta a kezem, és megbilincselte. Mindezt nem egész fél perc alatt. Értette a munkáját a fickó, biztos rendőr volt valamikor. Ha kiszabadulok, felkeresem, és megkérem, hogy tanítson meg néhány jó fogásra. Az akarom, hogy a negyedik bankrablásom már sikerüljön.

– Majd megint börtönbe kerülsz – mondtam kishitűen, mert még mindig izzadtam, és el voltam anyátlanodva.

– Én árva gyerek vagyok – sóhajtotta Radoman. – Egész életemben árva gyerek voltam. Kicsi koromban árván jöttem el Crna Gorából, és azóta egyre árvább vagyok.

Nem egészen értettem, hogy az árvaságnak mi köze van a sorozatos bankrabláshoz, de nem kérdeztem semmit, mert megérkeztünk a börtön elé. Egyenruhás űr állt a kapuban. Középkorú ember volt, rávigyorgott Radomanra, és azt mondta:

– Már megint nem borotválkoztál meg.

Radoman megnézte az óráját, és hozzám fordult.

– Fél tíz van. Menjünk el a szállodába, és igyunk meg valamit.

A szálloda a börtön mellett volt, nyilván itt szálltak meg a fegyencek látogatói, nekem is azt javasolta a kombinés lány, hogy itt vegyek ki szobát. Bementünk hát Radomannal, és leültünk az étteremben. Jóformán mi voltunk az egyetlen vendég, a hétfő nem volt látogatási nap, pangott a szálloda. Egy sokfogú pincér jött az asztalunkhoz, amikor ránk mosolygott, és megkérdezte, hogy mit rendelünk, akkor láttuk, hogy milyen sok foga van, szinte egymásra zsúfolódtak a szájában, de ezzel együtt rokonszenves volt.

– Jó kisüsti házipálinka kellene most nekünk – mondta Radoman.

– Igazi kisüstit ma már sehol sem lehet kapni – mondta a pincér. – Mindenütt cukrozzák a pálinkát.

– Talán mégsem mindenütt – mondta Radoman.

– Halálfejű a börtönben állítólag még cukormentes pálinkát főz. De csak a Villa lakóinak és az igazgatóság tagjainak ad belőle. A raboknak már ő is cukrozott pálinkát árul, majd kipróbálhatják maguk is, ha lesz rá pénzük.

– Ki az a Halálfejű? – kérdezte Radoman.

– Új fickó. Tavaly télen jött a börtönbe. Gyilkos. Gyorsan felfutott, ő a Villa gondnoka, a Villa pincéjében főzi a pálinkát.

– Okvetlenül beszélnem kell ezzel a Halálfejűvel – mondta Radoman.

– Nehéz lesz – mondta a pincér. – Kint lakik a villában, és nagy hatalma van. Ő irányítja a börtönben az egész szeszforgalmat, testőrök kíséretetik, ha bemegy a börtönbe, és elhessegetik mellőle a tolakodókat.

– Hozzon két törkölypálinkát – mondtam a pincérnek kissé idegesen, mert már majdnem tíz óra volt.

A pincér elment, és akkor megkérdeztem Radomant:

– Honnan tudta a pincér, hogy a börtönbe készülünk?

– Az öltözékedről. Ilyen ronda öltözékben csak börtönbe mehet az ember. Én is ezért szúrta ki a trafiknál.

A pincér megjött a pálinkával, letette az asztalra, és azt mondta:

– Ha mégis beszélénk a Halálfejűvel, mondják meg neki, hogy a cukormentes pálinkájából bármikor átveszek bármekkora mennyiséget. Jól megfizetném.

Kiürítettük a poharakat, és mentünk Radomannal. Pont tíz órakor a börtön előtt álltunk. Az utolsó posztoló ór kinyitotta a kaput, odabent két másik egyenruhás ór vett át bennünket, az egyik bekísért egy közeli irodába. Civil ruhás tisztviselő ült az íróasztal mögött, megnézte a papírjainkat, egy könyvbe bejegyezte az adatainkat, és miután kiforgattuk a zsebeinket, intett az őrnék.

– Vezesd őket a karanténba.

Ismét az udvaron voltunk, kikövezett, nagy udvaron, hátunk mögött az igazgatóság épülete, baloldalt egy parkféleség, jobboldalt három hatalmas, ormótlan, szürke falú épület, a távolban előttünk egy kisebb, de szintén elég ormótlan, szürke épület.

– Mi az a karantén? – kérdeztem Radomantól.

– Az a kis épület ott a falnál. Ott fogjuk kivárni, hogy végleg fegyencek legyünk. Néhány napig unatkozunk, aztán beszélget velünk a pszichiáter, és a jelentése alapján beosztanak bennünket vagy a szabadosokhoz az első nagy házba, vagy a melósokhoz a másik nagy házba, vagy a naplopókhoz a harmadik nagy házba.

– Mi az hogy szabadosok, melósok és naplopók?

– A szabadosok kapják a könnyebb munkákat, mert ők a legmegbízhatóbbak. Örök jóformán alig vigyáznak rájuk, valamennyi fizetést is kapnak a munkájukért, néha még a városba is kimehetnek. Általában ők a munkavezetők. A melósok természetesen melóznak. A tehén- és a disznófarmokon meg a gyümölcsösökben és a szőlőben. Majdnem önellátó ez a mi börtönünk, van néhány szép mezőgazdasági birtokunk. A naplopók főleg politikai elítéltek, ezek nem dolgoznak semmit, de hozzájuk csapják be azokat a közbűntényeseket is, akik nem hajlandók dolgozni. Ezek csak az udvarra és a parkban járnak ki szigorú felügyelet alatt, és nem kapnak semmilyen fizetést.

– Szenvedni jöttem ide – mondtam –, de azért nem akarok túlságosan szenvedni. Legjobb lenne a szabadosok közé kerülni.

– Majdnem mind besúgók – mondta Radoman. – A többi rab utálja őket. Próbálj a melósokhoz kerülni. Ott is kapsz egy kis fizetést, és nem utálnak a többiek. Ezért vigyázz, hogy hogyan beszélsz a pszichiáterrel. Légy udvarias, de ne legyél túlságosan szolgálatkész.

Végimentünk az udvaron, mögöttünk a börtönőr hangosan csattogtatta bakancsait. A karantén előtt két egyenruhás őr állt az egyik beirányított bennünket az épületbe. Most hosszú folyosón baktattunk végig, a folyosó mindkét oldalán súlyos faajtók voltak, az egyiket kinyitotta az őr, és mi bementünk Radomannal egy tágas cellába, ahol húsz ágy volt, és velünk együtt tizenhét ember. Aztán becsukódott mögöttünk az ajtó. Odabent a tizenöt ember közül három álmosan megbámult bennünket, a többi aludt.

Egyszerre én is álmos lettem. Végigdőltem az egyik ágyon, és szinte nyomban elaludtam. És ettől kezdve főleg aludtam, éjjel is, nappal is. Időnként beszélgettem Radomannal, tőle tudtam meg, hogy tizenöt társunk közül hat gyilkosnak vallja magát, de Radoman szerint csak egyetlen igazi gyilkos van köztük, a többiek pedig már nem először kerültek börtönbe, és tudják, hogy mivel kell hencegni. Kétszer megborotváltak bennünket a karanténban, egyszer megfürödtünk, ilyenkor felébredtem valamennyire, de aztán megint nagyokat aludtam, leginkább csak akkor keltem fel, ha az ételmezt hozták, aztán még álmosabb voltam, néha arra gondoltam, hogy talán aldatót raknak az ételbe, mert a többiek is mindig álmosak voltak, de ez sem érdekelt túlságosan. Két dolog zavart csupán, az egyik, hogy sohasem álmodtam semmit, kábultan és süketen aludtam, a másik, hogy úgy éreztem, nem szenvedek eléggé Kovács Júlia halála miatt, de azért már majdnem belenyugodtam volna, ha végigalszom a kétévi börtönbüntetést.

A hatodik vagy a hetedik napon azonban elvezettek a pszichiáterhez. Egy őr kíséretében álmosan végiggyalogoltam az igazgatósági épületbe, ott felmentünk az első emeletre, én pedig bementem a pszichiáter irodájába. A pszichiáter éppen olyan volt, mint amilyennek én a pszichiátereket elképzeltem, meghatározatlan korú, szemüveges férfiú, aki mérhetetlen jóindulattal és megértéssel nézett rám a szemüvege mögül, és leültetett egy kényelmes székre. Megkért, hogy meséljek az életemről.

Mesélni kezdtem az életemről, arról, hogy sokan voltunk testvérek, én éjszakánként mindig az ágy szélére szorultam, ezért nagyon rossz alvó vagyok, és amikor idáig értem az elbeszélésben, hirtelen nagyon éber lettem, és ettől kezdve már ügyeltem arra, hogy mit beszélek. Istenfélő Dánielről is meséltem meg a Lírikusokról, de csak annyit mondtam, hogy a Lírikusok remek szavalókórussá kovácsolódtak össze, azt nem mondtam el, hogy főállásban ital- és cigarettacsempészéssel foglalkoznak, és hogy időnként nej-

loningeket is forgalmaznak. Aztán részletesen elmeséltem balesetünket Kovács Júliával, minek következtében szegény Kovács Júlia kitörte nyakát. A pszichiáter kérdezgetett és jegyzetelt, a végén azt kérdezte, hogy viselkedéssel hajlandó vagyok-e mindenben segítséget nyújtani a börtön igazgatóságának, tekintettel arra, hogy ők azt szeretnék, hogy lelki sérülések nélkül kerüljek ki innen, és tisztességesen fognak viselkedni velem szemben. Erre azt válaszoltam, hogy én is tisztességesen fogok viselkedni, tőlem telhetően igyekszem majd a lehető legjobban elvégezni mindazt a munkát, amit kírónak rám, és nem fogok panaszkodni szenvedéseim miatt. Ezután a pszichiáter utolsó kérdése ez volt:

– Nem gondolod, hogy enyhébb büntetést kaptál, mint amit megérdemeltél volna?

– Nem gondolom – mondtam. – Pontosan annyit kaptam, amennyit megérdemeltem. A bíróság nagyon igazságos volt.

Ezzel befejeztük, a pszichiáter elbocsátott, és én most már nagyon éberen visszamentem a karanténba, ahol nem az álmosító cellába, hanem egyenesen a fertőtlenítőbe irányítottak. Itt megfürödtem, befűjtak valamilyen porral, egy szabados rab pedig tisztára mosott, szürkéskéék rabruhát adott.

– A civil holmiból a bohócnadrágot és a bohócingedet nem tarthatod meg.

– A nadrágot nem sajnálom – mondtam –, de az inget igen kedvelem.

– Ezt a vörös pulóvert megtarthatod.

– Nagyszerű – mondtam. – Vértörős pulcsiban akarok szenvedni.

– Miért ítélték el?

– Gyilkosságért.

A szabados rab mindjárt nagyobb tisztelettel adta át a vörös pulóvert, de azért megjegyezte:

– Szenvedsz te majd vörös pulóver nélkül is.

Kiültettek a folyosóra egy hosszú padra, Radoman is ott ült már, és még hatan a mi álmos cellánkból, közöttük az igazi gyilkos is, de egyáltalán nem látszott gyilkosnak, lágy arcvonású, kissé zavart, szőke fiatalember volt, aki állítólag a legjobb barátját szúrta le egy kártyaparti után. Sokáig ültünk ott a padon, immár rabruhában valamennyien, most senki sem volt álmos közülünk, de nem volt kedvünk beszélgetni egymással, idegesen vártuk, hogy a pszichiáter jelentése alapján döntsenek a sorsunkról valakik, akiknek döntenünk kell. Estefelé döntöttek, kettőt a padon ülőkből a szabadosok épületébe vezettek, kissé meglepődtem, hogy az egyik éppen az igazi gyilkos volt, de aztán nem törődtem vele, bennünket többieket a középső nagy épületbe, a melósokhoz kísérték be. Itt először az lepott meg, hogy nincsenek rácsos ajtók, ugyanolyan súlyos faajtók nyíltak a folyosóra, mint a karanténban, aztán az is meglepett, hogy nem a mozikban látott cellába

tereltek be bennünket, hanem egy nagy terembe, ahol több mint száz ember volt, és rengeteg emeletes vaságy. Radoman kiválasztott nekünk egy emeletes ágyat, ő felmászott a felső ágyra, én meg leültem az alsóra. Nagy volt a láрма ebben a nagy teremben, egyáltalán nem ilyenek képzeltem egy igazi börtönt, féltem, hogy rettentő horkolást csap majd éjjelenként ez a sok ember, és én majd egyáltalán nem tudok aludni, hiszen amúgy is rossz alvó vagyok. Radoman megnyugtató, hogy biztosan el tudok majd aludni.

És tényleg meglepően gyorsan elaludtam lámpaoltás után, sőt amióta bejöttem, most először álmodtam is. Simokovics úrról álmodtam. Simokovics úr egy sziklát faragott, amit én egészen természetesnek tartottam, holott jól tudtam, hogy Simokovics úr festő tulajdonképpen, de azért egyáltalán nem csodálkoztam, hogy ért a kőfaragáshoz is, feltételeztem, hogy egy szobrot akar csinálni, bár Simokovics úr egy szóval sem mondta, hogy mi lesz végül is a sziklából, de én tudtam, hogy szép szobor lesz belőle, csupán az idegesített, hogy az alaktalan kőszikla sehogyan sem akar értelmesen formálódni, megítélésem szerint Simokovics úr túlságosan kényelmesen dolgozott, időnként nagyokat horkantott, mintha elaludt volna kőfaragás közben, bár továbbra is csapkodta a vésőt a kalapáccsal. Belenyugodtam, hogy ez a munka sokáig el fog tartani, és akkor felébresztettek bennünket.

Odakint sötét volt még, amikor átvezettek bennünket az udvaron reggelizni, megkerültük a parkot, a park mögött volt a menza, az is hatalmas, ormótlan épület, mi, melósok a szabadosokkal együtt befértünk az étterembe, több százan tolongtunk ott a pult mögött, pléhtányért és kanalat kaptunk, a tányérba valami levesfélét lötytyintettek, kaptunk mellé egy darab kenyeret, akkor szétszéledtünk az asztalokhoz, gyorsan beanaláztuk a levest, mert nagyon gyorsan felállítottak bennünket, visszavezéreltek az udvarra, ott fel kellett sorakoznunk. Akkor már virradt, és az új raboknak az örök egy papírról felolvasták, hogy hova mennek dolgozni. Engem a hármas számú birtokra osztottak be, Radomant a kettes számú birtokra. Radoman tudta, hogy ez mit jelent, a fülembé súgta, hogy ő a gyümölcsösbe került, és roppant elégedett volt, én viszont a tehenészetbe megyek, ami szintén nem rossz hely. Teherautók jöttek, a teherautókat szabados rabok hajtották, mellettük pedig egy-egy ór ült, ezek kikiabáltak az ablakon, hogy melyik teherautó melyik birtokra megy. Felszálltam a hármas számú birtok teherautójára, összejöttünk ott vagy harmincan melósok a sátorponyva alatt, és a teherautó kigördült az udvarról, nem a főkapun, ahol mi valamikor egy héttel előbb bejöttünk, hanem egy hátsó kapun a karantén mögött. Kinéztem a ponyva résein, a naplopók akkor mentek reggelizni. Három-négy kilométert zötyöghettünk a rossz köves úton, akkor megállt a teherautó. Leugráltunk, és felsorakoztunk egy szép állattenyésztő farm ka-

puja előtt. A kaputól nem messze egy fehérre meszelt, takaros tanyaépület állt, amint később megtudtam, ez volt az őrház. Beljebb, messzebb az őrháztól, három nagy istálló volt, az egyik a hasas tehéneknek, a másik a növények marháknak, harmadik az elválasztott borjaknak. Minden istálló előtt karámokat kerítettek el hosszú szálfákkal, tavasztól télig napközben itt kérődztek a tehének és borjak, és szénát ettek a farácsos jászlabából. A borjak istállója mellett még egy épület állt, ez volt a daráló, ahol a kukoricát, árpát, zabot őrölték az állatok napi igényeinek megfelelően. Persze ezt is csak később tudtam meg, azon az első reggelen kissé bambán álltam a sorban, és vártam, hogy mi lesz velem. A börtönőr kiszállt a gépkocsivezető mellől, a tanyáról kijött egy másik börtönőr, ezek ketten beszélgettek valamit, akkor a tanyasi börtönőr megszámolt bennünket, és megkérdezte, hogy van-e közöttünk új ember. Jelentkeztem. Azt mondta, hogy a daráló előtt jelentkeztem egy Mitar nevű szabadosnál, és a továbbiakban annak a szavára hallgassak. Aztán bebocsátott bennünket a kapun. A többiek tudták, hogy merre kell menni, én mentem utánuk. Ők csakhamar szétszéledtek az istállóban és a darálóban, előttem pedig egy kedélyes ember vigyorgott, aki kissé részeg volt. Ő volt Mitar. Tényleg részeg volt már most, korra reggel, talán ezért is kedélyeskedett velem. Mutatóujjával mellbe bökött, és azt mondta:

– Tetszik ez a vérvörös pulóvered.
– Nekem nem tetszik – mondtam.
– Akkor semmi akadálya, hogy nekem adjad.
– Nem adom.
– Miért – csodálkozott. – Hiszen neked nem tetszik.
– Szenvedni akarok benne – mondtam.
– Sokféle helyre beoszthatlak – mondta. – A tehénekhez, a borjakhoz, az üszökhöz, még istállósoknak is beoszthatlak, akkor nem kellene visszamened a börtöne, itt alhatnál valamelyik istállóban, de beoszthatlak zsákolónak is a darálóban.

– Szenvedni akarok – mondtam konokul.
– Zsákolnál már? – kérdezte Mitar.
– Nem.
– Itt az ideje, hogy elkezd – mondta, és már egyáltalán nem volt kedélyes. – Maradj itt a daráló előtt, mindjárt jön az első traktor, pótkocsin hozza a kukoricazsákokat, a pótkocsit itt hagyja neked, mindössze annyi dolgod lesz, hogy leszeded a zsákokat, és beviszed őket a darálóba. Aztán gyönyörködhetsz a tájban, és várod a következő pótkocsit.

Azzal otthagytam a daráló előtt, én meg gyönyörködtem a tájban. Szép volt a táj. Az istálló mögött szőlőskertek zöldelltek, azok mögött pedig vídám gyümölcsösök. Radoman valahol arra tevékenykedett, de akkor még

nem tudtam, hogy neki mennyivel jobb dolga van, mint nekem. Csakhamar megtudtam, mert megérkezett az első traktor. Megállt a daráló előtt, lekapcsolta a zsákokkal megrakott pótkocsit, és elpöfögött. Én pedig vállamra vettem az első zsákot. Azt hittem, hogy menten eltörik a gerincem. De azért hősieesen bevitettem a zsákot a darálóba, és letettem a fal mellé. A darálóban csöndesen zümmögtek a fogaskerekek, néhány rabruhás ember téblábolt a korpa között, Mitar az egyik sarokból mosolygott rám, de nem kedélyesen. A második zsák alatt úgy éreztem, hogy máris eltört a gerincem. De azért azt a zsákot is bevitettem. És behordtam a többi zsákot is, akkor a daráló előtt lerogyantam a fal mellé, de nem tudtam gyönyörködni a tájban, mert vörös karikák ugráltak a szemem előtt.

Aztán megjött a másik traktor is, lekapcsolta a megrakott pótkocsit, az üreset pedig elvontatta. Zsákoltam ismét, a darálóban egyre hangosabb lett a zümmögés, a rabruhás emberek kevergették az örleményt, más rabruhás emberek pedig mindezt elhordták az istállók irányába, a tehenek és a borjak pedig a karámokban tébláboltak, és mintha szomorúan néztek volna rám, de ezt inkább csak képzeltem, mert a cipekedéstől alig láttam valamit. Hát tényleg szenvedtem Kovács Júlia miatt.

Dél körül ebédet hoztak egy nagy kondérban, szabados rabok sűrű babfőzeléket osztogattak a pléhtányérokban, alig tudtam lenyelni néhány falatot, pedig éreztem, hogy nagy szükségem lenne a tápláló babfőzelékre.

Zsákoltam egészen estig, akkor teherautón visszavittek bennünket a börtönbe. Vacsorázni mentünk, ugyanúgy tolongtunk, mint reggel, és nagyjából ugyanazt a lötyöt kaptuk vacsorára, mint reggelire. Később a hálóteremben Radoman vidáman mesélte, hogy egész nap kényelmesen nyesegetett a gyümölcsösben, aztán kaccsazott a szőlőskertekben, annyi szőlőt ehetett, amennyi belefért, meséje végén észrevette, hogy lenyűzódott a bőr a jobb vállamról, akkor elszomorodott, és megígérte, hogy majd szerez valami gyógyító kenőcsöt, amivel esténként majd bekeni a vállamat, és javasolta, hogy időnként a bal vállamon is hordjam a zsákokat.

Azon az éjszakán hason fekve aludtam, és megint Simokovics úrról álmodtam, továbbra is a sziklát faragta, a szikla továbbra sem akart kiformalódní, Simokovics úr most már időnként nemcsak horkantott, hanem szabályosan horkolt, de ez nem zavart volna engem, csakhogy a hátam mögött Hegedűs Marcella néni tüzet gyújtott, őt ugyan nem láttam, de tudtam, hogy ő gyújtotta a tüzet, és nem volt benne semmi rossz szándék, de a tűz egyre jobban égette a hátamat, főleg a jobb vállamat, a sziklatömb pedig egyáltalán nem akart értelmes szoborrá formálódní.

Több mint két hétig zsákoltam és minden éjjel Simokovics úrról és Hegedűs Marcella néniről álmodtam. Radoman esténként valamilyen halvány-sárga kenőccsel kenegette a vállamat, mind a kettőt, mert a zsákokat felvált-

va cipeltem a jobb és a bal vállamon. A kenőcs valamennyire lehűtötte kisebesedett vállamat, de azért néha már úgy éreztem, hogy a kellenél jobban szenvedek Kovács Júlia miatt.

Egy délelőtt Radoman átszökött hozzám a gyümölcsösből, szőlőt és körtét hozott, amiből jóízűen ettem, tulajdonképpen ekkor ettem először jóízűen a börtönben, aminek talán örültem is volna, de akkor, a szőlő szemeztetése közben vettem észre először, hogy vastagodik a bőr a tenyeren. Bundás jutott eszembe, a tökkopasz börtönőr, aki hónapokkal ezelőtt megjósolta ezt, és aki nem helyeselte, hogy az a szerencsétlen bérkocsis megfeledezett magáról, és megerőszkolta hátulról a sokszoknyás kofasszonyt. Abba is hagytam a szőlőevést.

– Ma eljön hozzánk a Halálfejű – mondta Radoman.

– Mit akar? – kérdeztem kedvetlenül és érdektelenül.

– Nyersanyagot gyűjt a pálinkájához – mondta Radoman. – Megpróbálok beszélni vele. Megpróbálok jóféle kisüstit szerezni tőle. Neked van pénzed.

– Van.

– Beszélj vele te is. A lenyúzott bőrt a pálinka gyógyítja a legbiztosabban.

– Ide is eljön?

– Eljön hozzátok is. Mitar az ő embere. A tehenészeknek Mitar méri a pálinkát, természetesen a cukrozottat.

– Ő maga is sokat elfogyaszt belőle – mondtam.

– Próbálj cukormentes pálinkát szerezni a Halálfejűtől – mondta Radoman, aztán a tehenistállók között visszaiszkolt a békés szőlőskertekbe.

Megkerestem Mitart a darálóban, és azt mondtam neki:

– Hamarosan itt lesz a Halálfejű.

– Tudom – mondta Mitar. – De neked mi közöd ehhez.

– Ismerem a Halálfejűt. Beszélgetni fogok vele.

Mitar kissé elhalványodott, fürkészve vizsgálgatott, aztán mintha rájött volna, hogy blöffölök.

– Miért ítéltel el? – kérdezte.

– Gyilkosságért.

Ismét elhalványodott, de még mindig nem hitt nekem.

– Nem tudnál te gyilkolni. Túlságosan pipogya vagy hozzá. A zsákot sem tudod hordani. A Halálfejűnek nincsenek ilyen ismerősei. Különben is érkezik traktor, menjél dolgozni.

Délután megjelent a Halálfejű, és én lepődtem meg legjobban, hogy tényleg ismerem. A Halálfejű Józsi volt, a falusi pincér. Az a Józsi, akit a Bogyó nevű vagány folyton vállon veregetett, és aki ezért leszúrta Bogyót egy hideg, őszi éjszakán. Igen, Józsi volt a Halálfejű, a szőlőskertek felől

jött, két tagbaszakadt fegyenc kíséretében, és egyáltalán nem látszott olyan szánalmasnak, mint akkor régen, mindenszentek napján, egy tetves kis falu tetves kis kocsmájában. Akkor pincér volt, fekete ruhában, aki szánalmasan és betegen szolgálta ki a ricsajozó vendégeket. Igaz, hogy később egyet megkéselt a vendégek közül, de még azután is elég szánalmas volt, szegény, ott, a falusi rendőrségen. Most viszont méltóságteljesen jött felém a rabruhájában, most is hihetetlenül sovány volt, mint régen civilben, de most nem hajbókoló pincér volt, úgy nézett ki, mint egy rideg ítéletvégrehajtó, akit talán még mindig halálos kór emészt, de éppen ezért nagyon kegyetlen és nagyon közömbös embertársaihoz.

És az ő emlékezetében is megmozdult valami, megismert engem. Oda-jött hozzám, és magyarul mondta:

– Én téged ismerlek valahonnan.

– Egy nyomorult falusi kocsmából – mondtam. – De akkor még nem tegeztük egymást.

– Itt mindenki tegeződik – mondta Józsi. – Tudom már, hogy ki vagy. Te vagy az, aki egy éjszaka megverte Bogyót.

– A barátom verte meg Bogyót – mondtam. – Istenfélő Dánielnek hívják azt a barátomat. Persze, én is megpróbáltam segíteni neki.

– Miért vagy itt?

– Megöltem egy falubeli lányt. Tricikkel az árokba fordítottam, és kitérte a nyakát.

– Hallottam róla – mondta Józsi. – Mit csinálsz itt?

– Zsákokat hordok. Lenyúzódott a bőr a vállamról.

– Én pálinkát főzök és árulok. Elég sok pénzt keresek vele.

– És a villában laksz. Mi az a villa?

– Gyönyörű, kétemeletes villa a szántóföldek közepén. Előkelő rabok laknak ott, egykori neves politikusok, volt vezérigazgatók, államügyészek meg ilyenek. Engem pincérnek vittek ki oda, nagyon udvariasan szolgáltam ki őket, megtettek gondnoknak, és megengedték, hogy pálinkát is főzzek a pincében. Az ellátás azóta zavartalan. Ot szabados rab sürgölődik a villában, két ór vigyáz a házra, de azok nem avatkoznak a dolgainkba. Gyakori a vendégjárás. A börtön igazgatóságából is gyakran eljönnek oda esténként vendégségbe.

– Sok pálinkát főzöl?

– Amennyit akarok.

– A szállodában van egy sokfogú pincér. Akármennyit átvenne tőled. Persze cukormentes, rendes pálinkát.

– Honnan tudod?

– Beszéltem vele.

– Hallottam az illetőről. Ő is ült már börtönbe, fajtalankodás miatt. Majd elküldök hozzá valakit. Neked hogy ízlik a zsákolás.

– Nem tudok beletanulni. Szenvedni akarok ugyan a lány halála miatt, de mostanában túl sokat szenvedek.

– Mit szeretnél csinálni?

– Azt mondják, jó dolog istállósnak lenni.

Józsi odaszólt az egyik testőrének.

– Hívd ide Mitart.

Mitar fél perc alatt ott termett, és halotthalvány volt az arca.

– Ezt a fiút holnaptól oszd be istállósnak – mondta neki unottan Józsi.

– Hova? – kérdezte.

Józsi rám nézett, én meg hirtelenében azt mondtam:

– A borjakhoz.

– Rendben van – mondta Mitar, és gyorsan elkotródott.

– Hamarosan rendbe jön a vállad – mondta Józsi, és végre elmosolyodott sovány, halálfejes arcával.

– A tenyeremen vastagodni kezdett a bőr – mondtam.

– Az én tenyeremen is vastagodik néha a bőr – mondta Józsi. – Menjünk a borjakhoz.

Odamentünk a borjak karámjához, Józsi benyújtotta a kezét a szálfák között. Percekig tartotta így a kezét, és én nem tudtam, hogy ez mire jó. A borjak bután bámultak ránk, ők nem tudták, hogy mit akar Józsi, a Halálfejú. Aztán megmozdult az egyik borjú, lassan odajött hozzánk, és elkezdte nyalni Józsi tenyerét. Aztán odajött egy másik borjú is.

– Nyújtsd be a kezedet – mondta Józsi.

Benyújtottam a jobb kezemet, a borjú meg elkezdte nyalni a tenyeremet. Érdes nyelve volt a borjúnak, úgy éreztem, mintha ráspollyal reszelnék a bőrömet, sohasem gondoltam volna, hogy a borjaknak ilyen érdes nyelvük van. Szegény lenyúzott sebes vállaimban enyhült a fájdalom. A tenyeremen pedig megpuhult lassan a bőr. Később benyújtottam a karámba a bal kezemet is.

FEHÉR MACSKÁK EMLÉKEZETE

Regénybrikett II.

A P R Ó I S T V Á N

„Az árulás mindenkor kisszerű cselekedet, de a miénk itt többszörösen is kicsinyes, nyálás és szánnivaló” – firkantotta TBT egy üres papírlap közepére, mintegy emlékeztetőül, mert amúgy tisztában volt vele, nem itt kell kezdenie.

– Írjam vagy mondjam? – kérdezte elbizonytalanodva a meglehetősen aránytalanra sikerült betűk láttán.

– Az előbb még mindenáron írni akartál! – fortyant fel a kövér rendőr, és bosszúsán felmarkolta TBT elől a papírt. – Most már csak írd, de úgy, hogy el is lehessen olvasni!

A papírlap visszahullt az asztalra, a rendőr pedig szuszogva elhagyta a szobát, s kívülről bezárta az ajtót.

– Rab vagyok, rab vagyooooo... – kezdte dúdolni TBT, de hamar abbahagyta, mert eszébe jutott, hogy ezért már leteremtették. A betűk még mindig összefolytak a szeme előtt, de hősiességgel kezébe vette a tollat, s erőltetett figyelemmel munkához látott.

„Ahhoz, hogy a Tisztelt Szervek megfelelően tájékozódhassanak a tényállásban, és teljes egészében, valamint maradéktalanul megérthessék az önök által olyannyira kifogásolt tettem mozgatórugóit, feltétlenül meg kell említenem Bélát. Sőt, bátorkodom megjegyezni, hogy a pusztán említésen túl talán bővebben is kénytelen leszek szólni találkozásunkról, közös élményeinkről, mi több, alighanem szavai idézésétől sem tekinthetek el. Türelmük igénybevételéért előre is elnézést kérek, de mivel viselkedésemet olyannyira feltűnő módon szíveskedtek félreérteni (és az ennek következményeképp kapott pofon is fáj), inkább vállalom a szószátyárság veszélyét (feltéve, ha ezért már nem jár pofon), és igyekszem a végsőkig tisztázni az előzményeket, tényeket és következményeket. Tehát: Béla éppen olyan patkányéletet élt abban az időben, mint én. Első ízben alighanem a kocsmában futottunk össze, és attól kezdve együtt iszogattunk, már amennyire

kevéske pénzünkből tellett. Száz dinár volt a heti járandóságom, huszonnégy a menetjegy a városból hazáig, négy dinár a városi busz. Egy-két borozásra azért futotta, és még a kocsmákban sem igen kellett válogatni, mert ugyanazt a rossz bort mérték az egész városban (ahogyan ma is), és az árak között sem volt jelentős különbség.

Béla a sógoránál lakott, nem túl messze a buszállomástól, egy hatalmas, üres szobában. A tüdőbajos olajkályha nem tudott mit kezdeni a nagy ürességgel, vagy ha igen, egyetlen éjszaka felfalta az egész hétre szánt fűtőolajat. Végül mégiscsak szerzett két hatalmas szekrényt, de nem használta, azaz egészen rendhagyóan használta őket, azokkal barikádozta el az ágyat. A hátuljukat fordította maga felé, mintegy külön kis szobát képezve a hatalmas hodályban, amitől az embernek olyan érzése támadt, hogy egy tető nélküli dobozban lakik. Vigasztalan egy zug volt, annyi biztos.

– Jövőre nem lakom itt. Mindegy, hogy hová, de el fogok innen menni – hajtogatta Béla folyton, pedig még lakbért sem fizetett.

Erről azután sokat lehetett álmodozni, mert én is költözni akartam. Éjszakákon át tervezgettük jövődó lakhelyünket, és a benne megvalósítandó tartalmas, alkotó életet. Különböznünk ritkán voltunk jókedvűek, úgy nyomasztott bennünket a nagybetűs Magány, mint Krúdy őszi avarban botorkáló agglegényeit.

– Vannak dolgok, amelyeket tisztán felismerek, de nincs kedvem küzdeni ellenük. Rájöttem, hogy az idő minden magyarázkodásnál jobban és gyorsabban eltörli a baklövéseket, amelyek elkövetésében rövidnadrágos, papírforgós srác korom óta profi vagyok. Azóta nem is vigyázok. Felengedett beteges szorongásom, amely azelőtt mindig rám rontott, ha akár a legcsekélyebb dologban is színt kellett vallanom. Az emberek emlékezetéből kiesnek a szavak, csak egy kicsit kell olyannak mutatkozni, mint ők, és készséggel mindent elfelejtnek.

Béla ehhez a szöveghez rémesen komoly képet vágott, és ebből tudtam, hosszabb monológra készül, és eddig talán csak a bevezető bevezetőjét hallottam. Elszántan kortyoltunk a borból, és egyszerre torzult fintorba az arcunk, de nem köptük ki az istenverte nedűt; lenyeltük. Hősies cselekedet volt. A bort Béla sógora csinálta az udvari lugasról leszedett, savanyú, félvad szőlőből egy műanyag tartályban, amelyben előzőleg fűtőolajat tárolhattak. Aki egyszer belekóstolt, nem kért még egyszer, Béla sógora ezéért nagyvonalúan nekiadta az egészet (volt belőle vagy harminc liter). Reménykedve áttöltöttük tiszta üvegekbe, demizsonba, de a patróleumszag még csak nem is enyhült. Ha elfogyott a pénzünk, mégis ezt ittuk a dobozsoba kriptahidegében, és szabályszerűen még inkább elszomorodtunk. Traktorszag terjengett körülöttünk, és lánctalpakon gázolt lelkünkbe a depresszió. Kész röhej voltunk, istenemre.

– A legostobább érzés, ha fáj az egyedüllét. Valamilyen okból előkúszik emlékezetemből a régi egyedülletek íze, és akkor üvöltöni szeretnék. Az emberek közötti legegyszerűbb, leghétköznapibb viszonyok is szánalmasan csábítóak tudnak lenni. Én vagyok a szánalmas, mert bírálom, megvevtem őket, és mégis hozzájuk tartozom, utánuk nyüszíték. A szimpla társadalmi kényszer nélkül is keresném őket, akárhogy jár a szám. Az erkölcsi szabályok behálózzák az én életemet is, senki sem tudja, mit jelentenek a szavak, pedig állítólag humánus társadalomban élünk.

A fáradt olaj gőze rátelepedett agyamra. Félő volt, ha Béla rögvest nem fejezi be az előhangot, akaratlanul is bedöglök a motor, leállnak a dugattyúk, és egyszerűen lebukom a ládáról, amelyen ülök.

– Nem tudom, miért bántottam. Sehogyan sem tudnám megmagyarázni, hogy miért voltam olyan komisz vele. Már hányszor elhatároztam, hogy rendes és kedves leszek!

Aha, ez már csaknem az igazi bevezető, most jönnek a macskák... Vagy már voltak, csak ezúttal átaludtam azt a részt?

– Ember... akármerre nézek, mindig látok legalább egy macskát! Az ördögbe is, télen-nyáron folyton az utcán tekeregnek. Mit keres egy hülye macska, mondjuk, mínusz húsz fokos hidegben az utcán? Pláne, ha fehér! Meg vannak ezek bolondulva. Kezdek komolyan allergiás lenni a fehér macskákra. Ott mászkálnak a falakon, amerre csak elmegyek, kinn várnak a sarkon, felfutnak előttem a fákra, váratlanul előttem teremnek, ha megállok, átugranak a kerítésen. Annyi bajom van, és ráadásul ezek is folyton itt tekeregnek körülöttem! Jelentéktelenek, de kénytelen vagyok észrevenni őket. Velük együtt én is olyan jelentéktelenné válok, hogy elmegy a kedvem az élettől. Mennyi fehér macska lófrálhat a világon! És szerintem senki sem vesz észre belőlük húsz-harmincnál több példányt egész életében. Én nem vagyok ilyen szerencsés, biztosan felülmúltam már az európai átlagot. Ha nem lenne ez a macskaügy, egészen más ember lehetnék. Mint ahogyan az a svájci vagy osztrák csodadoktor állítja: nem lett volna alkoholista az apja, az ő élete is másként alakul, ha az anyja naftalin helyett valami mást használ a molyok elriasztására. Valahányszor rám néznek ezek a szőrös micsodák, foglalkoztatni kezd a kérdés, hogy ugyan mit gondolnak rólam. Ugyan meddig jutottak a világ újraértelmezésében, és hány macskán tudnék én egymagam túltenni. (Fehér macskán, természetesen)

– Akkor is ott ültem a földbe vert oszlopon, és éppen mondani akartam valamit, valami szépet, vagy legalábbis valami könnyedet, de a tetőről váratlanul leugrott elénk egy fehér macska – folytatta Béla. – Sokáig nem szóltam semmit, a hallgatásban pedig komisz lettem, és álnok, mint egy kopó. Mindent elrontottam, mielőtt egyetlen szót is szóltam volna. Néztam magam elé, ő meg valahová félre, a másik utcába, amerről jöttünk. Úgy

éreztem, bármit mondok, az mindenképpen ellentétben lesz korábban elhangzott utolsó szavaimmal. Pedig nem is emlékeztem, mit mondtam utoljára. Végül megmozdult mellettem, és elindult, át a kocsíúton, azon a simára taposott ösvényfélén, amelyen mindenki járt. Lassan kiért a lámpa fényköréből, de még sokáig láttam, mert fehér volt. Fehér nadrágot viselt, és azt a puha fehér pulóvert, amelyet úgy szerettem. Utána akartam szólni, hogy „kísértet”, de nem értette volna, a magyarázkodás pedig terhes és hosszadalmas művelet. Azt hittem, valahol a sötétben majd megáll, egy pillanatra úgy tűnt, látom is egy fa mellett, de összetéveszthettem valami fehér folttal (talán egy macskával), mert a kapunál bukkant fel újra, meg sem torpant odáig. Belépett a kapun, és egészen közelről hallottam a zár kattánását, mintha mellette álltam volna.

Ültem az oszlopon, és vártam, hogy kijöjjön, pedig tudtam, hogy nem teszi – én sem jöttem volna.

Mit mondok holnap majd neki?

Ültem az oszlopon.

Béla monológja megszakadt, már csak a kattánást vártam a szalag végén. Felhajtottunk még egy pohár bort, és a libabőrös rázkódás magamhoz térített. A szalag felakadhatott, mert Béla kezdte az egészet előlről.

– Most mi lesz? Én nézek abba az utcába, ahová mennie kell, ő meg néz abba, ahonnan jöttünk. Szép kis helyzet, és nem szólhatok. Komolyan nem szólhatok, mert akkor megijed, hogy végre kinyögök valami ítéletfélét, és akkor az egésznek vége. Az ember ne ítélkezzen fásultan. Az ember általában ne ítélkezzen, de fásultan semmi szín alatt se ítélkezzen. Tréfálni, lezserkedni pedig se kedvem, se türelmem. Majd csak mond valamit, amire én válaszolok, se túl durván, se túl kedvesen, hogy ne legyen a dolog erőltetett, és elmegyünk szépen haza. Persze nincs kedve menni, bántja a hallgatásom, tudni szeretné, mi van mögötte.

A szépsége megmagyarázhatatlan. Amikor nem a kedvemért erőlteti a jókedvet, hanem tényleg vidám, pajkos és énekelget, csacsog nekem, amikor nem révedezik, hanem gyorsan siklik a tekintete mindenfelé, rám néz, majd kihívón felveti a fejét, mindig ámulatba ejt. Ilyenkor csak csodálni és szolgálni lehet. Ha komoly, nem szeretem.

Nem érti a csüggedt szavak ártatlanságát bennem, de hát én sem érteném az ő helyében.

Áldozatot hoz értem, kigyomlálja saját lelkéből önnön bánatának titkos gyökereit, és helyükbe engem palántál. Azt mondja, szeret. De hogyan legyen én éppen olyan, amilyennek egy tisztességes palántának lennie kell?

Ültem az oszlopon, és nagyon bántott a lelkiismeret. Reggelre talán meggyőzhetem magam, hogy nekem volt igazam. Hülye, kamaszos dolgok ezek, apuskám!

Béla egyszerre vedelni kezdte a petróleumos bort, mint az eszeveszett. Sohasem hallottam még ennyire sziruposan beszélni, az elképedés a ládához szegezett. Az ivásban már meg sem próbáltam követni, így is egyre kísértett a hányás gondolata. Őt már nem lehetett leállítani.

– Nem értette meg, hogy az én álmaim kivezetnek innen. Az elvont emberi valóság alkotó magánya izgat. Nem értette meg, hogy akaratlanul ő is része ennek a vajúdó (vagy már elvetélt) közegnek, és tőle is szabadulnom kell. Nem vihetem magammal, szűzen és mesztelenül kell érkeznem oda, ahová innen elmegyek.

Már azt hittem, vége, és akkor újra jöttek a fagyok. Ilyenkor nem lehet szeretni. Utáltam mindent, ami rám tapadt, mint a fogkövet. Az utca tele volt macskával. Itt az utcák mindig tele vannak macskával. Mászkálnak körülöttem, felettem, alattam. Az éj, a hold, a téglák és a macskák erőfelé egybetartoznak. Szerves egységet képeznek, mint legfontosabb életemek. Kullogok az üres utcán, és a macskákkal megosztom a csendet – a nesztelen lépteket. Tudom, hogy ők is töpregenek. A világ körülöttük is megváltozott, dönteniük kell. A tér kiterjedések nélkül a gondolat síkjává alázkodik. Nincs akadály. Lépteim energiája elegendő e néma rendszer zökkenőmentes működtetéséhez. Működ(ik). Működ(.). Működött működtetünk.

Csak úgy emlékszem a lányra, mint a megnyugvásra és az irgalomra. Sohasem láttam a könnyeit, mint ahogyan kihűlt testét sem érintettem. Nem engedtek a közelébe, messze mögötte szédelegtem a fekete tömegnek.

Arcáról lassan eltűnik a nevetés, lefoszlik a mosoly, és komoly, mély szeme beszél. Ajka hallgat, komoly marad, szeme is így, és zöldesen fénylik. Enged karomnak, és puhán leereszkedik, letről néz fel rám, vár. Az áhítat, majd elfojtott kéjvágly lép elő szeméből. Csak így tudom.

Nem szólt, csak elment. Fehéren világított, és a kapu csukódását, a zár kattánását tisztán hallottam, mintha mellette álltam volna. Ott maradtam, és próbáltam elképzelni, mit tesz, amikor hazaér. Talán eszik valamit, a fürdőszobába megy, kilép, és előkészíti az ágyat. Végigsimítja csípőjét, nyakára kulcsolja kezét, hajlong, és hálóinge után néz. Az ágy mohón befogadja, mert az ágy is szerelmes belé, kéjesen nyikkan, amikor puha combját rugóinak feszíti. Kielégületlen, de futó, fázós ölelésektől forró és nedves az ágyéka, nem tud így elaludni. Combjai közé szorítja kezét, úgy fordul a fal felé. Hideg volt, és hazamentem. A macskákat kerülgetve láttam őt combjai közé szorított kézzel, lassú, hullámzó mozgásban. Pedig egészen mást csinált.

Azon a télen Bélával megittuk az összes petróleumízű bort, és ettől a tényről megkönnyebbültünk, mintha jóvátettünk, levezekeltünk volna valamit. Lehet, hogy a tavasz is segített, de kiszabadultunk az átok büvköréből, és amikor a Duna-part frissen kelő fűszálait rágsálva Béla befejezte a történetet, már nem is hangzott olyan nyomasztóan.

– Mindenki úgy nézett rám, mint egy gyilkosra, pedig semmivel sem mulasztottam vagy vétettem többet, mint akármelyikük. Behúzott farokkal jártam, mint egy kiéhezett, megrugdosott kutya, és semmi nyomát sem éreztem magamban a méltóságnak. Saját bánatomra szinte nem is jutott időm, mindenki az orrom alá dörgölte a magáét. Fehér macskává csimbókosodtam. (Sáros hasú, fehér macskává.)”

TB Tihamér kimerülten az asztalra ejtette a tollat, és szemét dörzsölve nyújtzkodott. Odakinn, a kicsiny rácsos ablak mögött már derengett. Félretolta maga elől a telerótt papírokat, és éppen le akart borulni a szalonnaszagú asztalra, amikor kulcscsörgést hallott, és ásitozva betámolygott a testes rendőr.

– Itt a személyid, és tűnj el. Máskor pedig ne kódorogj háztetőkön, mert legközelebb nem úszod meg ilyen olcsón!

– Olcsón? Akkora pofont kaptam...

– Tőlem ugyan nem. Részeg voltál, álmodtad. Felejtsd el, világos?

– Ezeket elvihetem? – mutatott TBT a szanaszét heverő papírokra.

– Nem.

Pislogva, dideregve nézett körül a nedves, barátságatlan reggelben. Most még egyszer kinyílt mögötte a rendőrállomás ajtaja, és egy csomó papírlap repült ki rajta. TBT nyögve, émelyegve szedegette őket a sárból.

– Csak egy ugrás. Csak egy ugráson múltott, és sohasem kaptok el – morogta a szürke ajtónak, és kicsit szédelegve elindult hazafelé. Sehol sem látta Béla fehér macskáit, úgy látszik, kimászálták magukat az éjszaka. Megállt egy pillanatra a négyemeletes előtt, s alaposabban szemügyre vette odafent a kéményt, amely mögé az este a rendőrök elől elrejtőzött.

– Hülye voltam, hogy nem ugrottam át azt az átkozott falat.

A lány most nem jutott eszébe, pedig tegnap a sötétben tisztán látni vélte zölden fénylő szemét valahol a tető pereme és a lenti aszfalt között. Tudta, hogy ott meg fogja látni, ezért is kapaszkodott fel a lépcsőkön, lépte át a mellvédet, és ezért egyensúlyozott percekgig a csúszós cserepeken. Meg sem fordult a fejében, hogy féljen, nyugodtan bámult a mélybe, és egy hangra, egy neszre várt, a rég szertefoszlott sikoly lebegő atomjára. Meglepődött, amikor kék villogással megjelentek a rendőrök, és csak akkor vette észre, hogy odalent már népes bámézsereg verődött össze, s szájtátva, nyakukat nyújtogatva őt figyelik. Gyorsan a kémény mögé guggolt, de már késő volt, nyilvánvalóan elindultak már érte a lépcsőházban. A kéménytől a tető másik széléig kúszott – ezt már nem láthatták –, találmra lenyújtotta a lábát. Tornacipője alatt vasrudat érzett, egyből rátalált tehát a tűzoltólétrára. Egy perc sem telt belé, és lenn állt a sötét udvaron. A kék ruhások már nyilván átkutatták utána az egész tetőt. Ez eddig jó húzás volt, de a két kijáratot nyilván már biztosan ellenőrzik.

– Miért is nem ugrottam át?

Sohasem kapták volna el, csak átrohant volna a bérház sötét udvarán, és nyugodtan fütyörészve odébbállt volna a másik utcán, a kékek pedig elmatathattak volna a ház körül reggelig. Ehelyett azonban szánalmasan összegörnyedve lapított a koszos pincében, és kusza kartonpapírokból igyekezett búvóhelyet eszkábálni magának. Kívülről a pince sokkal nagyobbnak tűnt, ki gondolta volna, hogy ilyen nyomorúságos lyuk! Mindjárt a bejárati nyílástól szűkülni kezdett, és furcsa szögben lejtett, de lejtett a mennyezet is, egyre szűkebbre zárva a teret, míg kagylóhéjként elérte a földet, teljesen megközelíthetetlené téve térfogatának jelentős részét. Éppen az hiányzott belőle, ami miatt kiválasztotta: az eltűnési, rejtőzködési lehetőség. Miközben visszafojtott pánikhangulatban igyekezett magából Abe Kóbó dobozemberéhez hasonló lényt sikeríteni, TBT fejében két gondolat motoszkált – egy bölcs és egy ostoba. A bölcs szerint legjobb lett volna szundítani egyet a karton alatt, addig talán a feje is, a levegő is kitisztult volna valamennyire. Az ostoba gondolat, vagyis inkább feltételezés szerint viszont elegendő idő telt már el ahhoz, hogy azok ott fenn ráunjanak a keresgélésre, és szépen eltakarodjanak, tehát érdemesebb lesz kimászni a lyukból, és rendesebb, kevésbé nedves és kevésbé büdös fekhely után nézni. Az ostoba gondolat felülkerekedését segítette egy földrengésszerű érzület, amely akkor keletkezett, amikor kicsit hirtelenebb mozdulattal próbált helyezkedni, és a már említett furcsán lejtő mennyezetbe vágta a fejét. A veséjét nedvesen hűtő téglák szintén megtették a magukét, így egyre világosabban rajzolódtak ki egy kellemetlen asszociáció körvonalai. Azok a középkori, földbe vájt üregek jutottak eszébe, amelyekbe annak idején a dús fantáziájú nagyok zárták a kicsiket, a győzők a legyőzötteket. Az üreg méretei és formája elmés módon olyan volt, hogy a rab se nem ült, se nem állt, és nem is feküdt, emellett pedig persze mozdulni sem tudott. Ha a szerencsétlen csupán néhány napot is eltöltött egy ilyen pokoli bugyorban, utána deszkán, csigákkal kellett helyreegyentetni fájdalmasan deformált tagjait.

TBT máris nyak- és derékfájást érzett, ezért óvatosan a kijárat felé kúszott. Amint a nyíláson kikandikált, zseblámpa villant a közelben, és túl gyorsan próbált visszahúzódni a doboza alá, valami megcsikordult a talpa alatt.

– Psszt! Hallottam valamit! – hallotta TBT fentről odalent.

– Tulajdonképpen nem követtem el semmit – mormolta TBT, amikor a zseblámpákkal és a pisztolycsövekkel az orra előtt megpróbált méltóságteljesen előmászni az üregből. Csak utólag vonta le a tanulságot, hogy az üldözőknek az ilyesmiről általában megvan a maguk különvéleménye, de ekkor már a felvilágosító pofonon is túl volt.

Amikor TBT-től odabent megkérdezték, mit keresett a tetőn, nem lepődött meg, sőt mondhatni, várta ezt a kérdést, az adott pillanatban mégsem találta meg a helyzethez és a szemben álló félhez illő választ.

– Levegőztem – mondta ártatlanul, és ekkor majdnem kapott még egy pofont.

– Pedig tényleg... Én már csak ilyen romantikus lélek vagyok, és ha tudnák, milyen szép verseket lehet aztán az éjszakai városról meg a szikrát hányó gyárkéményekről fabrikálni!

– Ja, ez ír... – sóhajtott megsemmisülten a magas, fekete bajszú vallató, és igazi undorral az arcán vette a sapkáját. Maradt a kövér, aki viszont szemmel láthatóan felvillanyozódott a helyzet alakulásán, azazhogy hirtelen ő lett a főnök. TBT azonban nem adta fel, ontotta rá az irodalmi és egyéb közhelyeket, majd amikor a várt hatás elmaradt, áttért a szakzsargonra, stilsztikára, filozófiára, s kipakolt minden idegen szót, ami csak eszébe jutott. Ezt már a kövér sem bírta sokáig, inkább ráhagyta, hogy írásban tegyen vallomást.

TBT hullafáradtan ért haza a sáros papírlapokkal, s ruhástól dőlt az ágyra. Talán már el is szundított, de hirtelen ismét agyába villant a tető. Felkelt, és megkereste a sáros lapok között az utolsót.

– De hiszen csak most akartam megmagyarázni... – mormolta, és ceruzát keresett az asztalon.

„Valami a zajos társaság mélyéről vagy éppen pereméről felszínre szívtá, felröppentette a rég megsemmisültnek hitt szappanbuborékot, az ürességet. Kozmikus M. Azaz K. Magány.”

TBT most már végképp kidőlt, és csak évek múltán fejezte be a sokáig fiókjában kallódó vallomást.

„Jótékonyan hűtött az esős éjszaka. Odabent már túl forró volt a levegő, s ez vagy valami más taszított, indított el onnan. Nem esett nagyon, csak egyenletesen cseperészett, ha jól emlékszem. Feltűnés nélkül, és valami kesernyés szájjal léptem le, ma már nehéz lenne számot adni, mi volt a tulajdonképpeni oka. Az esőre emlékszem, és arra is, hogy később, feltétlenül később, fenn álltam a tető peremén, és merőn bámultam a vizes aszfaltot valahol alattam. Szándék vagy rés? Ismét a rés, a hajszálrepedés a zománcon, ami máris védtelenné, kiszolgáltatottá tesz? Lehet. Amikor lehasaltam a tető szélén, és lenyújtottam a lábam a semmibe, magától értetődőnek vettem, hogy talpam alatt megéreztem a létra vasát. Pedig egyáltalán nem volt magától értetődő, felülről semmi sem jelezte a jelenlétét, akár fél méterrel vagy csak húsz centivel odébb is próbálkozhattam volna. Mégis egykettőre lejutottam, bár karizmaim görcsbe keményedtek a kapkodó függeszkedéstől, sötétben kalimpálástól, mert nem mindig találtam az emeletenként megszakadó vasrúd folytatását. Lent voltam, amikor ők még fel sem érhettek, nagy előnyöm volt, ott álltam a fal tövében, amelyet át kellett volna ugranom, és akkor eszembe jutott a pince.”

A kövér rendőr persze nem olvashatta TBT kései bejegyzéseit egykori vallomásába, így már valószínűleg sohasem fogja megérteni az összefüggést

a vizes tetőn való éjszakai egyensúlyozás és Béla meg elmaradhatatlan, fehér macskái között. Talán ma már Béla sem értené meg, legalábbis erre lehet következtetni legutóbbi találkozásukból. Béla egy ócska (fehér!) Mercedesből szállt ki, és meg sem ismerte volna TBT-t, ha hangosan rá nem köszön. Rettenetesen meghízott, és hasonlóan hájas asszony nyomult utána két gyerekkel. Semmitmondó kérdések és ugyanilyen válaszok következtek, majd Béláék bevonultak egy cukrászdába, ahová TBT-t persze hiába hívták. Egy fontos kérdése mégiscsak volt, de Béla nem tudta rá a választ.

– Megbuktál, öregem – szölt utána TBT, de Béla már nem hallotta, fél lábbal benn volt a cukrászdában, s a lelke már nyilván rigójancsit evett.

Béla tehát már nem értené meg, de lehet, hogy soha nem is értette volna. Hiszen sohasem tudta meg, hogy TBT is ült már azon a karón a két utca találkozásánál, és ő is hallotta már a zár kattánását, mintha közvetlenül mellette csukódott volna a kapu. Nem tudta Béla azt sem, miért feszült oly kiábrándítóan és feloldhatatlanul közöttük a csend, miközben ő a fehér macskáiról zagyvált. Béla nem tudta, hogy a hallgatás nem neki szól, s a zár kattánása is más fülében visszhangzik majd egy maszek örökkévalóságig.

TBT pontosan látta maga előtt, ahogyan Béla elkotródik a macskái után, s tisztán hallotta, ahogyan a zárban ismét megcsikordul a kulcs. A fehér pulóver éppen úgy imbolyog a sötétben, mint korábban. Béla a combok közé szorított kézről képzeleg, a kéz pedig csüng, reszket és hideg.

Próbálta elképzelni, ahogyan a tető peremén áll, és ugyanígy nézi az aszfaltot odalenn, mint ő a rendőrös éjszakán. Meddig lebeghetett odafönn? Nem vetett róla számot, miért is ment föl annyi év múltán utána. Nem, nem meghalni. De ha hívta volna?

Nem hívta. Közönséges csepergő eső volt, nem látta a föld és az ég között a zölden parázsló szemeket, nem visszhangzott semmiféle sikoly. Nyilván ezért is kötött ki a pincében. Béla egy darabig marcangolta magát a lány miatt, hiszen ő beszélt vele utoljára. Azaz csak hiszi, hogy beszélgettek, mert a zöld szemek már átnéztek rajta, árnyék volt csupán, ahogyan ott szerencsétlenkedett a karón, akit valahogyan – például a zár kattánásával – le kell rázni. TBT akkor valahol máshol hallgatott, de a sötétség érvénytelenítette a távolságot – hallgathatott volna akár a kapu mögött is, vagy Béla helyén, a karón.

– És akkor elindult volna-e a tető felé?

Bélát sohasem világoztotta fel, hogy nem miatta történt, hogy már réges-régen nem ő mozgatja a szálakat. Biztos volt benne, hogy megkönnyebbülés helyett vérig sértődne, esetleg botrányt kavarna, amiért el akarja venni tőle élete legmeggrázóbb illúzióját. Az utolsó találkozás

azonban rádöbbsentette, hogy Béla már ezen is régen túl van: üresebb, mint hitte.

– Megbuktál, öregem – mondta TBT, aki még mindig tisztán hallja a zár kattanasát.

– És a fehér macskák? – ez volt a kérdés.

– Miféle macskák? – volt a válasz.

(Folytatjuk)

Műterem, 1986, olaj, vászon

ÁTLÓK (6.)

JUHÁSZ ERZSÉBET

Hiszen emlékezünk még önmagunkra – bizonygatta valaha Flóra néni, mint aki egy szál magában akar szembeszegülni egyre szaporább emlékezetkihagyásaink óhatatlan önpusztításba sodró árával. S már a neve miatt is, amely oly szokatlan volt fülünknek s oly áhítatot ébresztő, mindaz, amiről beszélt, különös varázst kapott. Flóra néni egymagában éldegélt tágas, múlt századi szobájában. Itt olvasgatott, rádiózott, teázgatott és rakosgatott réges-régi bútorok és emléktárgyak, régi fényképek, elévült elismervények, rég halott emberek gondosan megőrzött levelei között, amelyek, ki tudja, a sors mely szeszélye folytán keveredtek birtokába, mert nemcsak azok haltak meg réges-rég, akik írták ezeket a leveleket, hanem a címzettek is. Flóra néni mindenkinek rokona volt kisvárosunkban, de hogy vérség szerinti rokonság valójában kihez is fűzte ténylegesen, azt senki sem tudta volna megmondani. Úgy tűnt, már a múlt században is nagyon öreg lehetett, vagy jobban mondva ő mindig, mióta a világ világ, megvolt. Valahogy épp így, hogy nem élt vagy a világon volt, hanem *megvolt*. Akár egy még bimbójában elszáradt, szirmahullatlan, szénfekete rózsza.

Hiszen emlékezünk még önmagunkra, még egy ilyen eldugott kis zugában is a világnak, amelyről már a jó isten is rég megfeledkezett. Flóra néni mindent tudni látszott a mi emlékeinkről, de soha egyetlen szóval sem *emlékezett* önmagára. Talán ezért volt oly elhithető, ahogy úgy egy szál magában, mindanyiunk helyett kijelentette: hiszen emlékezünk még önmagunkra. Olyan volt, mint egy eleven regény. Egyetlen, ezeroldalas regényünk, amelyet bárhol kinyithatunk és beleolvashatunk, s amelyet nem is lehetne elejétől a vége felé haladva olvasni, mert soha véget nem érhet, amíg *még emlékezünk önmagunkra*.

Ennek az eleven regénynek egyik epizódja kisvárosunk művelődési intézményeinek két emlékezetes alakját járja körül. Az egyik a történelmi jelentőségű Nagy Sándor nevet viselte, és a MOZGÓKÉPSZÍNHÁZ tulaj-

donosa volt, míg a másikat Hajvert Mihálynak hívták és a helyi VÁROSI SZÍNHÁZ-nak volt az igazgatója, és saját bevallása szerint egyúttal főrendezője is, noha más rendezőkkel nem is rendelkezett a társulat. Nagy Sándor, kinyomozhatatlan okokból kifolyólag, Tas vezér egyenes leszarmazottjának tekintette magát, oly erős meggyőződéssel, hogy ezt még holtában sem volt hajlandó átadni a felejtés feltartóztathatlan áradatának. A végakarátát teljesítő ismeretlenek bele is vésették díszes síremlékébe. Múlt időkben oly szívesen kalandozó képzeletünk kivételes egyéniségnek vélte ezt a kisvárosunkbéli Nagy Sándort. Daliásnak képzeltük, hatalmas bajszú, szikrázó tekintetű katonaembernek, aki minden biztonnyal ott jeleskedett a piavéi csatában is, soha meg nem bocsátva a történelemnek mint neki mindvégig személyes ellenfelének a csata csúfos bukását s a Piave véres sodrában elúszott bal lábát. Mert Nagy Sándornak a fél lába fából volt, s ha szikár tartással és megvető tekintettel végigment az utcán, a bal lábcsonkjára valamely szíjjakkal rászerezelt falába oly kísértetiesen nyikorgott, hogy még a veszett kutyák is elmenekültek volna előle. Mindez persze semmiképp sem bizonyítható elképzelés, mert hogy mennyi útvesztőt rejteget a múlt idők történéseinek kinyomozási kísérlete, azt tulajdon jelen időnk történéseinek kiderítésében sokkal bővebben megtapasztalhatjuk. Talán azért va az, hogy szívesebben foglalatoskodunk a múlt idők bizonytalanságának homályába vesző eseményeivel, mert azok minősülhetnek ugyan merő fikcióknak, a jelen történéseinek *kitalálása* viszont csak azt tudatosíthatja bennünk, hogy folyton-folyvást becsapnak bennünket. Az is meglehet azonban, hogy a távolba visszanezve jobban kirajzolódik ugyanaz.

Flóra néni „kollektív emlékezete” szerint Nagy Sándor legádázabb ellensége Hajvert Mihály volt, ahogy ez két olyan egymással rivalizáló „cég” igazgatójáról, mint a mozi meg a színház, eleve föltételezhető is. Meggyőződése volt, hogy nagyon csélcsap, szélhámos ember ez a Hajvert. Nagyarányúan csal és hazudik minden egyes vállalkozása során, színházigazgatósa idején éppúgy, mint előtte és utána. Flóra néni szerint a csalóknak mindig is két fajtája létezett, a magányosoké, akik végül is a börtönrácsok mögött vagy az akasztófán végzik, míg a másik fajtába azok tartoznak, akik képesek tisztelőket, bámulókat, de főleg alattvalókat csoportosítani maguk köré. Szerencse vagy szervezőkészség kérdése az ilyesmi.

Hajvert Mihály nemcsak színházát igazgatta, de a kisváros minden más művelődési megnyilvánulásában is jeles szerepet játszott. A művelt, világlátott ember szerepében tetszelgett leplezetlen nagyképűséggel, így aztán enyhén szólva is szerény műveltséggel bíró környezetünket sikerült is elámítania, hisz ki is mert volna kételkedni szavahihetőségében, különösen ha azt is beleszámítjuk, hogy latin szólásokkal tűzdelte tele beszédét, igaz, mindössze néhány ilyen szerepelt a repertoárján, na de akkor is. Mindezt a

legvilágosabban alighanem Nagy Sándor látta, de ő alig néhány emberrel tartott fenn közelebbi kapcsolatot, s messze elkerülte például a helyi iparosdalárda táncmulatsággal egybekötött fellépését vagy a nőegylet verses teadélutánját, hogy a színházi előadásokra vonatkozó föltevéseire szót se vesztegessünk már. Flóra néni azonban jól emlékezett ezekre a színházi előadásokra, illetőleg nem is rájuk, hanem a Patócs-féle KÁVÉHÁZ ideiglenesen színházteremmé átalakított nagytermének mindent átható olajospadló-szagára, az egybegyűlt közönség csöndjére, Hajvert Mihályra, amint az előadást *bekonferálja*, s a kuncogásra ingerlő fényekre, amelyek eközben ott játszadoztak tökkopasz fején. Fülíg erő mosolyára, ahogy az előadás végén fellép a színpadra, s megtapsolja a színészek *ragyogó* teljesítményét, s természetesen mindenekfelett önnomágát mint a *darab* főrendezőjét. Emlékezett a három legjelesebb primadonnára is: Lovass Jucira, Pintár Micire és Kerekes Etára, akiket minden egyes *darabban* kisebb vagy nagyobb arányban szerephez kellett juttatni, mert különben *kikaparták volna egymás szemét*. Flóra néni nem volt biztos benne, hogy Hajvert Mihályt mindössze a színházi előadások *művészi* sikere ösztönzi e méltányosságra. Nem állítja, hogy hallotta volna valakitől is, de állandóan az volt az érzése, hogy amikor például Lovass Juci művésznő játszotta a női főszerepet, s Pintár Mici és Kerekes Eta óhatatlanul a háttérbe szorult, akkor ez utóbbi kettőt testi bájaik sűrű fölelmeletésével, sőt azoknak saját testi megtapasztalásával igyekezett kárpótolni. Egy nő elvégre mindenekfelett nő, még ha művésznő is! És így vándorolhattak a szerepek a három művésznő között oda-vissza. Flóra néni szerint azonban nincs a világon olyan ember, aki felett csak gúnyolódni lehetne, persze, föltétlenül tisztelni sem lehet senkit, de ez most nem ide tartozik. El-eltűnődött azon is, hogy egy ilyen minden lében kanál ember, egy ilyen örökös főrendező, amikor épp nem *rendez* valamit, hanem, mondjuk, felébred hajnali fél háromkor, és sehogy se hogy újra el bírna aludni, csak forgolódik, forgolódik álmatlanul, vajon nem borzad-e össze egész valója, amint a saját jejes tekintetének színe előtt végigméri önmagát, részletezhetetlen, ám annál hátborzongatóbb tisztánlátással mindazt, ahogyan ő maga történik kívül és belül ezen a világon. Hiszen ezt a legeslegjobban mindenki csak önmagára vonatkozólag tudhatja. Vajon nem borzad-e el olykor ez a Hajvert is azon, hogy minden csillogása-villogása, csapodársága, cinizmusa, szívtiprósága, az *alkalomnak* mindig megfelelő *beintése* vagy *bólogatása*, egyszóval általános ügybuzgalma ellenére sem más ő, mint egy madzagon rángatott pojáca, egy fűrészporról kitömött paprikajancsi valami vidéki kis bolhapiacon.

Hiszen emlékezünk még önmagunkra. Ám nincs kizárva, hogy ez az igény annál hevesebb, minél inkább eltolódik az önmegvalósításra is némi esélyt adó emberi élet az egyre végérvényesebb feltételes módba. Nagy

Sándorban az idők során egyre mélyebb gyökeret vert ez a felismerés. A világháború befejezése után, noha erre semmiféle realitás nem biztatta, mégis átmenetinek tekintette a vereséget. Pedig amilyen csúfosan megcsonkították a csatatéren, akár főbe is lőhette volna magát még ott a helyszínen. Ő ellenben még fél lábon is haza kívánt térni, vajmi keveset gondolva arra, hogy ahova hazatér, nem ugyanaz, mint ahonnan eltávozott. Nincs kizárva, hogy ez a rázúduló otthontalanságérzet, az, hogy sehol sem találja többé a helyét, noha épp a helyén van, hogy ez vitte rá a mozialapítás akkorigiban s kiváltképp errefelé szenzációszámbe menő vállalkozására. Világlátott és olvasott ember lévén talán abban a hitben ringatta magát, hogy a *mozgó kép* képes lesz az ő életét, sorsát is valamiképp *kimozdítani* kátyúbaragadságából. Csak beül a moziterembe, és máris a világ legelevenebb közepében találja magát. Világvárosok és világsztárok, és szól a zene, és gyönyörű nőket látni. De nem, ezzel nem áltathatja magát, nem is ez az, amire vágyik, csak egy kis szünetre, amikor megfeledkezhet önmagáról. Két idős nagynénjével lakott egy házban, akik nagy gonddal és szeretettel mostak, főztek és takarítottak rá, egymással versengve keresték mindenben a kedvét. Ők is nevelték fel (s majd jóval később ők is fogják eltemetni, szegények). Örök életében a kisfiuknak tekintették. Talán ez a dupla anyáskodás tette, hogy serdülőkorától kezdődően Nagy Sándor egyre mogorvább lett. Amikor férfivá érlelődött, ez a mogorvaság már nem durvaság, hanem feltörhetetlen zárkózottság, egyre végérvényesebb elszótlanodás formájában mutatkozott meg. Sohasem emelte fel a hangját, amikor kihozta valami a sodrából, nemcsak nagynénjeivel, de másokkal szemben is mindig kifogástalanul viselkedett, csak épp mintha a másokra való odafigyelés készsége hiányzott volna teljeséggel belőle. Nagynénjei is megtanulták az idők során, hogy szeretetük legspontánabb megnyilatkozását is magukba fojtás, hisz pontosan érezték, mennyire feszélyezné ez őt. Csöndben, elfojtódottan szenvedtek, s ez az elfojtódás annyira megülte lassacskán a lelküket, hogy már egymással sem vitakoztak, veszekedtek. Olyanokká váltak, mintha egymás tükörképei lennének, de nem tudni, mikor melyikük a másiké, így mintha két tükörkép csupán. Nem csoda, hogy utolsó reményük az maradt, hogy unokaöccsük (mint mindenki más) egy szép napon megnősül majd, benépesül a ház gyerekekkel, és az ő serénykedésük új, talán befogadókészebb alanyokra talál. Látniuk kellett azonban azt is, hogy ez az eshetőség a lehetetlenséggel határos. Nagy Sándor a riadalom és zavar leghalványabb jelét sem mutatta ugyan, mégis konok következetességgel kerülte a lányokat. Illetőleg talán még csak nem is kerülte, hisz ha valamelyik ismerős lány meglátogatta a nagynéniket, ő kifogástalanul udvarias volt, illendően el is társalgott az illető fiatal hölgygel, csak épp hogy soha rá sem nézett egyikükre sem, mintha akár egyetlen odapillantás is azzal a félreértés-

sel járna, hogy benne érdeklődés támadt irántuk. Ebből a *gyerekből* mintha hiányozna a lélek, állapították meg nehéz szívvel a *tükörképek*. A család-alapítás reménye a háború után végképp összeomlott, unokaöccsük nyomorékká válása pedig újult erővel szította fel az anyai szeretetet szívükben, sőt a szorongást is, minthogy tapasztalniuk kellett azt is, hogy a *gyerek* időről időre, bizony, alaposan a pohár fenekére néz.

A Nagy Sándor mozija iránti érdeklődés óriási volt. A pénztár előtti tolongás szinte sohasem szünetelt. A tulajdonost ez alaposan meghökkentette. Rengeteg ügyintézőnivalója lett a mozi beindítása körül, de mintha csak akkor eszmélt volna rá, hogy mi is valójában egy mozi, amikor az üzemelni kezdett. Az emberekre, a tömegre egyszerűen nem számított, mintha azt képzelte volna, hogy magamagának csinálja az egészet. Egyszeriben rendkívül nagy népszerűsége tett szert a kisvárosban, s alig tudta magát kivonni a különböző elkerülhetetlennek látszó kapcsolatteremtődések köréből. Sokszor észre sem vették az ő hűvös modorának távolságra intését, annyira nyüzsögtek körülötte. Érezte, hogy szemükben ő a városiasodás szellemének megteremtője. Pedig az egész mérhetetlenül távol állt tőle. Természetesen Hajvert Mihály is itt termett egyszeriben, s úgy tárgyalt vele, mint szakma- vagy legalábbis rokon szakmabelivel szokás. Nagy Sándor Hajvert Mihály közeledésétől undorodott a legjobban. Valósággal iszonyodott tőle, de mivel se a hangját felemelni nem tudta, sem pedig cinikus nem tudott lenni (Hajvert Mihállyal szöges ellentétben), kamaszosan durva egyértelműséggel vágta a szemébe egy szép napon rá vonatkozó, lesújtó véleményét. Hogy ízléstelen és okvetetlenkedő, ezenkívül csak a hamis értékeket affirmálja, gátlástalan hazudozó, köpönyegforgató és törtető karrierista. Mindez Flóra néni szerint egyáltalán nem volt túlzás Nagy Sándor részéről, mert Hajvert Mihály színházpolitikája valóban mindig gyanús volt e vádak értelmében. Hajvert valóban mindig valaki kedvéért játszatta társulatát, annak szája íze szerint, aki, megítélése szerint, a leginkább elő fogja segíteni az ő *főrendezői* sikereinek mind magasabb körökben való elismerését, de ugyanakkor mindig azt a látszott igyekezett kelteni, mint aki a „közönség”, a „nép” érdekeit képviseli, tűzön-vízen át egy mártír megszállottságával küzdve értük. Holott hát tűzön-vízen át küzdeni egyedül csak önmagáért tudott. Hajvert Mihály cinikus ember volt, nagy hangon, illetőleg teljes nyíltsággal és egyértelműséggel csak álligazságokat tudott kimondani, Nagy Sándor őszinte szókimondása mérhetetlenül meghökkentette, majd életre szóló haragra gerjesztette, minthogy isten őrizetét kérte mindig is egy ilyen ember „barátságával” szemben.

A mozi érdekes ugyan, de csak mozi, ha vége van az előadásnak, mi más tehet, szép csendesén hazamegy az ember. A színház azonban varázslatosan eleven valami. Az előadás után a színészek lelépnek a színpadról, az

utána következő táncmulatságon közelről meg lehet nézni őket, nem illanak el, mint holmi vászonról, a sötét semmibe. Egyszer a színházban élet van, a mozi viszont mégiscsak valami egészen furcsa, átmeneti és megfoghatatlan dolog. Mindenkinél jobban tisztában volt mindezzel maga Nagy Sándor. Igyekezett igényességgel kárpótolni a műfajból eredő illékonyságot, hiába. Ami ennyire átmeneti, az hajszálnyival ha több a semminél. Sokszor napokig ki sem lépett szobájából. Minden mozog, a kép, a föld, a levelek a fán, csak ő marad ugyanott, ugyanúgy, immár végképp kimozdíthatatlanul. Egy pillantban a zöld lámpaernyő alatt elköltött családi vacsora közben világosan érezte, két tükörkép között tükörképpé merevedett ő maga is. És senki sehol soha.

Végül is hogy mikor pillantotta meg Nagy Sándor először Énekes Krisztina könnyed, sugaras alakját, s eredt a nyomába – az időbelileg meghatározhatatlan. Csak annyi ebben az időbeli elem, hogy az idők során Énekes Krisztina alakja lett saját legelevenebb emlékezetévé, Énekes Krisztina lett az, aki örökösen emlékeztette arra, aki *lehetett volna*. Mintha révület, illumináció lett volna az egész, egyszeriben kirúgta maga alól a falábat, e nyirkorgó mankót, amellyel mintha csak saját élettelen merevségét támogatta volna mindeddig, s futni kezdett, *futott, mintha szárnyai nőttek volna*, keresztül-kasul az éjszakai kisvároson. Zegzugos kis utcákon át űzte Énekes Krisztina könnyed, sugaras alakját, miközben olykor a lány került mögé, űzötté változtatva őt, s űzővé magamagát. Világosan érzékelte olykor azt is, hogy ámokfutás ez az egész. És sehol senki soha.

Mintha révület, illumináció lett volna ez az egész, *eleve emlék* csupán, de történetet tegnap éppúgy, mint évekkkel előbb. Ugyanaz a fölszámolhatatlan távolság itt is, mint a mozivászonra vetülő világ között és öközötté, mint közötte és a gramofon tűje alól, a tölcsér mélyéből kiperdülő zenei hangok között. Lassú, gyöngéd ölekezéseik deleje, tűzkútként hevülő ölük s az ájult pillák alatt lüktető, remegő vágy, mindez történetet tegnap éppúgy, mint évekkkel előbb. *Rózsa, te tiszta ellentmondás, gyönyörűség, annyi temérdek pilla alatt senki sem alszik* – susogta lénye legmélyen valami kimondhatatlan elevenség, valami, ami a legváratlanabb pillanatban szárnyra kap bennünket, széleseben emelkedik velünk, s aztán a magasból a legsötétebb mélységbe zúdit, amit soha, míg élünk, meg nem érthetünk, hogy mivégből, de ami miatt ez az egész kinkeserves, gyarló és közönséges valami, amiben örökösen benne vagyunk, egyszeriben átváltozik, minden sötétsége ellenére is ragyogni kezd, mint *a szerenádnál is szüzibb kemény hó*. Lassan temess, méltósággal és gazdagon, teremtő temetőm, szép emlékezet.

A SZÍVDOBOGÁS HALKULÁSA

K O N T R A F E R E N C

Megint előjöttek a patkányok. A meleg eső összefogta a két megüresedett évszakot: félresikerült átmenet. Az öregasszony csapdái hatástalanoknak bizonyultak. Talán valami méregféle segítene. Üres volt a lépcsőház, megállt, és várt. Egy idegen állt a kapualjban. Eszébe sem jutott reggel, amikor munkába indult, hogy az esernyőt magához vegye, csak az újságpapírba csavart kenyeret csúsztatta indulás előtt a zsebébe. Még mindig álmos volt, egész nap egyfolytában. Vesztegelt a korhadt kapufélfának dőlve, pedig otthon annyi munka várta: össze kellene foltozni a hátán széthasadt kabátot, kidobni a megpenészedett szalonnát, elhívni végre az üvegezőt, eletmet venni a zseblámpába... A szél szétzavarta a felhőket. Az agglegény kidobott holmik között botorkált az alagsorban. Éppen a babakocsi felé tartott, amikor a többi limlom között észrevett egy patkányt. Csupasz farka cikcakkot hagyott a porban. Idegesen csukta be maga mögött az ajtót. Reszketett a keze, kiömlött a tej az asztalon. Az eső elől az önkiszolgálóba menekült, végül mégis átnedvesedve ért haza. Ládák lapultak a lépcső alatt, tele rothadt almával. Giliszták másztak elő a betonjárdára, nehogy megfuldjanak. Érzékeny volt az ilyesmire. Már az utcán kipréselte a tüdejéből a levegőt, és csak akkor vett mély lélegzetet ismét, amikor beért a szobájába. Kitérta az ablakot, és összehúzta a rózsaszínű függönyt. Egy óra múlva megjön a férje. Egy bokszoló nyitott a közelben éttermet. Utközben két zöldségesbolt. Három újságosbódé. A lépcsőn szokás szerint egydecis pálinkásüveg állt. A lakók vagy lerúgták a kovácsolt vassal keretezett liftaknába, vagy ott árválkodott másnapig, míg nem került mellé egy másik. A sokszorozódás legfeljebb négyig tarthatott, addigra csak szemet szűrt valakinek. Még egy korty maradt az alján, kiitta. Összecsapódott előtte a rózsaszínű függöny. Mintha varázslat történt volna: felszikkadt az udvar néhány perc alatt. Az öregasszony rózsás csomagolópapírba burkolta a mogyorós csokoládét. A nyugdíjból félretett pénzből most csak ennyire futotta, pedig

bezzeg volt idő, amikor lemezjátszót vett a legidősebb unokájának névnapjára. Mért várt volna halát érte, hiszen tudta, hogy a gyerekek feledéke nyek. Azon sem ütközött meg, amikor a múlt héten váratlanul beállított, és köszönés helyett annyit mondott csak, hogy nálad mindig olyan öregasszonyos van. Az egér végigsétált a konyhán és megállapodott a szalonpadarab mellett. Az öregasszony nem félt az egértől, éppen ellenkezőleg, beszélt hozzá. De közben zsörtölődött. Mérget rakott az ágya alá. Lila porral mérgezett magvakat öntött az újságpapírra, kukorica, földimogyoró meg búza volt benne. A lépcsőfeljáró alá is rakott egy adagot. Levette a fejéről a sapkát, kicsavarta belőle a vizet. Most mért látogassam meg? Féltreértésekkel körülbástyázottan... Legszívesebben elsüllyedt volna szégyenében, amikor felszólították. A rövidülő mondatok a kétségbeesés félelmetes jelei. Mint a dominóvár, úgy dőlnek össze a mondatok. Két nő haladt el mellette: annyian megelőztek, hogy kár lett volna gyorsítanom; az útszéli fák elnémultak a ködben. Szakszervezeti fél disznót cipelt egy ember a hátán. És többet nem kérdeztek tőle, olyan alaposan megtanult mindent, hogy el sem vethette volna, csak éppen mást kérdeztek. Felrajzolhatta volna a zsírmolekulát. De mért éppen őt szűrták ki? Kitalálhatott volna valamit... Az öregasszony odaadta neki a csokoládét. Tornacipő kell, mondta szárazon, és rátelepedett a kanapéra. Az angoltanárnő végigolvasta a dolgozatomat. Azért olyan élemedett, fásult, csipás, kiégett, mert ilyeneket olvas. Folyton becsapjuk egymást. Az osztály úgy tesz, mintha oda lenne érte, ő pedig úgy tesz, mintha vállalná ezt a ragaszkodást. A múltkor úgy megbotlott, hogy majd kiesett a protézise. Aztán a tanárban elmesélte az esetet. – És odarohantak legalább a daliák, hogy felsegítsenek? – kérdezte az idős kolléga. Ugyan már, az én gyerekeim... – legyintett keserűen. Aztán a fiatal kollégina megtoldotta – Szóval jót röhögött rajtad az egész osztály... Erre felháborodottan vágott vissza az angoltanárnő: – Ugyan már, az én gyerekeim nem tennének ilyet! Szóval így vagyunk mi egymással, mint macska az egérrel, mint a patkányméreggel, amely megkeseríti az életünket. Szóval kellene egy tornacipő, apám azt mondta, nem ad rá pénzt. Szóval adott a múlt héten, csak elherdáltam. Szóval? Egy éjszaka leszakadt a lift. Talán a patkányok rágták el a kötelet, vagy a rozsdá marta szét a láncokat. Elmaradtak az éjszakai csattanások, a jellegzetes lifthangok. Neki úgysem kellett felvonó, mit számított neki, hogy leszerelték, és kidobták. Az sem baj, ha a helyére nem kerül másik. Ő is kidobta a muskátlikat, mert sohasem hoztak virágot. Nem érte őket napfény az alagsori lakás ablakában. Ugyan milyen színűek lehetnek? Csak hajtanak veszettül, de nem nyílnak soha. Csikorognak, éktelenül csattognak. Megint ócskavasat gyűjtenek. Tépett macskák érkeztek az épület falához. Megtanultak inni az állandóan csöpörgő csapból. Elkáromkodta magát a postás, amikor a sarka beleragadt a latyak-

ba. Egy mosógépet vonszoltak hárman felfelé. Kár, hogy nem jöttek előbb, alattuk biztosan leszakadt volna a lift. Most a keretét is elviszik ócskavasnak. Az előszobában régi falióra siettette az elmúlást. Az öregasszony feltette a láncot az ajtóra. Résnyire, ha nyitotta, beomlott a lépcsőház sötétsége. Zuhanás visszhangzott a lakásban. Csattant a jég. Kiolvasztotta a hűtőszekrényt. Víztócsába állt az asztal. Az öregasszony mindig fázott. Vízet forralt, megtöltötte az ágymelegítő tömlőt. Nehéz volt körülötte a levegő, akár az ólom. Lekapcsolta az állólámpát. Nehéz volt a sötét, befödte, nyomta, melegítette. A neonreklám fénye vibrált a kristályvázán. Egyre forróbb lett körülötte minden. Észrevette, hogy csurom víz az ágya. Lassan feltápáskodott, mint aki Csipkerózsika-álmából ébred. Levetette a hálólíngét. Hideg vízcseppek gördültek végig ráncos bőrén. A telefonhoz kellett volna nyúlnia, vagy segítségért kiáltania... De a következő pillanatban már egyszerűen csak nevetségesnek és tehetetlennek érezte magát. Vacogva álldogált a szoba közepén. A szivárgó tömlőt kidobta a szemébe. Csak a második emeleten ég a lámpa a rózsaszínű függöny mögött. Az ablak fényes csíkot rajzol a szemetes udvarra. Holnap eljön a postás, és néhány ládába küldeményeket rak. Mindenki várja, hogy levelet kapjon. A babakocsit még nem dobják ki. Eljön megint az idegen férfi, megáll az ajtó előtt, mégsem csenget, mint aki megérkezett, cigarettára gyűjt. Holnap megint hétköznap lesz, a kihordó hanyagul bedobálja az újságokat, köp egy nagyot, az aszfalton csattan. Jön majd a macska vizet inni a csöpögő csapból... Úgy érezte, nagyon messze van, nem éri el a fogason a kabátot, távol van attól, aki beszél, attól is, aki hallgat, látta lecsúszni a saját kezét a kilincsről, mintha valaki más lett volna, aki nem mer benyitni, nem mer hazaérkezni. Teljesen összezavarodott benne minden. Elromlott a gép. Elfelejtett bemenni a boltba egy deci pálinkáért. Rajta akarta kapni a feleségét. Keze izgatottan markolta a kilincset. Lenyomta, de a zár nem engedett. Nem volt otthon senki. Morzsák és ételdarabok hulltak le az erkélyről. Galambok szürke szárnyai surrantak a levegőben. Közéjük dobott egy kavicsot. Amikor kisiskolás volt, leíraták vele százszor azt a szót, amit legjobban gyűlölt. Szamárfüles lett a vonalas füzet, mire elkészült vele. Már nem is azt utálta, amit a szó jelent, hanem a betűket, mint a kilencet. Mindegy volt, milyen büntetés járt érte, mert küldetésnek érezte. A szűk folyosón kiégett a villanykörte. Hiányzott a zárból a kulcs. Abban a pillanatban csörrent meg a telefon. A munkahelyén is ő kap elsőként a kagyló után, mert érdekli, hogy kit ki hív, és főleg hogy miért. Téged keresnek, mondta a férjének. Lerakta a szatyrot a konyhaasztalra, és elhúzta a rózsaszínű függönnyt. Egymás után pattantak fel az ablakok, mintha régi barátok, kedves ismerősök lettek volna, egy emberként ordítottak le az udvarra, ahol egy suhanc az éjszaka közepén túrászta a motorját. Félóránként megcsörrent valahol

egy-egy vekker, mindegyiknek más hangja volt, mindegyiket máskorra húzták fel. Csozogások és léptek közeledtek, távolodtak, a két nő nem köszönt egymásnak. Hiába kémlelt ki az ablakon, megint senki. Megint nem jön, pedig megígérte. Egy unalmas ülés után igazi felüdülés lenne egy tejszínhabos kávé és néhány friss teasütemény. A pénztárcájából hiányzott egy százas. Elfelejtett cigarettát venni. Elfakadt a hal epéje, és a hús keserű lett. Nehezeére esett a beszéd, zavarta a lépcsőház visszhangja, felerősödtek a szavai, elidegenedtek tőle, irtózott a saját hangjától. Azt kellett volna mondania, hogy most úgyszincs itthon a férje. Könyörögnie, vagy legalábbis kérnie kellett volna, de ettől megóvta az a csöppnyi makacsság, ami mindig megvolt benne. Értelmetlen mondatokat raktak egymás után, pedig felesleges volt ez a nagyfokú óvatosság, hiszen senki sem hallgatta ki őket. Egy kóbor kutya nyüszített a kapualjban, az örök menedékben. A hirtelen zajra szétrebbentek, akár a madarak. Verebek ugráltak a szemeteseskanna körül. Az öregasszony elindult az önkiszolgáló felé. Megtorpant egy pillanatra, mert megint oda tartott, ahol tegnapelőtt is becsapták. Felette zászlókat lengetett az épület homlokzatán a szél. Mintha el akartak volna repülni, mintha feleltek volna a kínzó széllel. Kislány korában azt gondolta, ha sok-sok pillangót fűz egy hosszú cérnaszálra, elrepül majd, fel a hegytetőre, ahova apja vitte egyszer. Ruhája átnedvesedett az izzadságtól. Végre odaért a másik önkiszolgálóhoz. A zacskós tej már elfogyott. Elhúzta a rózsaszínű függönyt. A férje kedvetlenül kanalazta a bablevest a konyhasztal fölé hajolva. Beködösödött az ablak. Ennek ellenére kitartóan fűrkészte a szemközti házat, fényes foltok mutatták, merre vannak az ablakok. Kilenc betűt rótt egymás mellé, aztán lefolytak az üvegen. Sohasem semmisül meg végleg az a szó, mert új alakot ölt, permanensen újjászületik, kísérteni fogja mindig, valahányszor a hideg üvegre lehel, hogy megszabaduljon tőle, de a megkönnyebbülés nem tarthat sokáig, mert ujjáiban állandóan ott kísértenek, bizseregnek azok a betűk. Az a szó vésődött leginkább az emlékezetébe, amit leginkább el akart felejteni. Üres tányér állt a konyhasztalon. A második emeleten a két kisgyerek csak unatkozott naphosszat. Anyjuk nem szívesen engedte ki őket. Ha süttött a nap, lemehtek az udvarra játszani. A konténerben egy macska kutatott, valósággal vacogott a szemétkben. Egymásnak süvegeltek a háztetők. Kilöttyintett egy lavór vizet, a tartalmával együtt egy inggombot is, majd ágyneműgombot varr a helyére. Az abrosz alatt gyűjtötte a villanyszámlákat. Pók ereszkedett vékony szálon az asztal közepére. Olvasatlanul vágta az újságot a szemetesekannába. Most tért csak észhez, amikor mindenkit távolodni látott maga körül. Egyedül éledgél egy alagsori lakásban, mint egy patkány. A tükör elé állt, és nézte azt a másikat a túloldalon: megöregedett. Beleharapott a zsíros kenyerbe. Száznolcvankét órát dolgozott, a jövő hónapban veszi ki az évi

szabadságát. Óvatosan nyitotta ki a ruhásszekrény ajtaját, hátha megint egér lapul benne. A tévé kékes fénye kiszűrődött az udvarra. A lépcsőről eltűntek a pálinkásüvegek. Kidobott holmik között botorkált. Megfogta a babakocsit, és kitolta az udvarra. A muskátlikat régen kidobta, mert sohasem hoztak virágot. Nem érte őket napfény az alagsori lakás sötét ablakában. Aztán egy hét múlva mégiscsak megtudta, milyen színű virágot hoznak. A konténer mellett, ahova dobta őket, gyökeret eresztettek. Inkább csak kínlódásból nyíltak ki, nem jókedvükben. Hamarosan el is takarították a muskátlikat a többi szeméttel együtt. Kitérta az ablakot, és összehúzta a rózsaszínű függönyt. Az udvarról beszűrődött a második emeleti gyerekek hancúrozása. Felmelegítette az előző napi húslevest. Minden percben megérkezhet a férje. Bekapcsolta a rádiót. A bűgő hangú énekesnő arról énekelt, hogy ma éjszaka ő a bánat királynője. Az öregasszony mindig fázott. Nagykendőbe bugyolálta magát, és az ablak melletti karosszékben egy régi, szakadozott könyvet olvasott. Volt benne néhány bekezdés, amit kívülről tudott. A grófnő halványlila hálóingben állt az akácfa alatt. A túlsó partról egzotikus dallam emelkedett a magasba. Hold úszott a folyóban. Csengettek. Eljött megint az idegen férfi, megállt az ajtó előtt, nem csengett, csak rágyújtott csendben, várta, hogy a rózsaszínű függöny szétrebbenjen. Rászánta magát mégis az asszony, léptei szaporán csattantak a lépcsőn, szétnézett gyorsan, nem látta senki, elindult a sötét kapualj felé. Egy kóbor kutya nyüszített az utcán. Nem hozott levelet a postás. A két gyerek már egészen jól feltalálta magát a ház körül. Anyjuk az erkélyen teregetett. Sivalkodva kergettek egy macskát az udvarban. A csapzott szőrű állat riadtan menekült a lépcsőházba. Nyomtalanul eltűnt. Talán az alagsorban bűjt el. Nem találták. Vagy a lépcsőfeljáró alatt lehet. Felfedezték a magvakat az újságpapíron. Az idősebbik felismerte, hogy van köztük földimogyoró is. Milyen szép színűre van festve! Szétválogatták a búzaszemeket. A kezük meg az arcuk csupa lila volt. A földimogyorót testvériesen elosztották egymás közt.

EGY VÉN KUJON JEGYZETEI*

Részlet

CHARLES BUKOWSKI

Nem tudom, vajon azok miatt a kis, kerek segglyukú kínai csigák miatt volt-e, vagy a bíbor nyakkendőűjű Török miatt, vagy egyszerűen azért, mert hetente hétszer, nyolcszor, kilencszer, esetleg tizenegyszer ágyba kellett vonulnom vele, vagy valami más miatt és más miatt, elég az hozzá, hogy egyszer házasságban éltem egy nővel, lánnyal, aki a millió dollárjához közeledett, csupán valakinek azt kellett volna cselekednie, hogy meghaljon, csak hogy Texasnak abban a részében nincs légszennyeződés, és mindenki jól kajál, a legjobb piát vedeli, s a legközönségesebb köhögéssel vagy karcollással is rögtön rohan az orvoshoz. nimfomániás volt, meg valami baja a nyakával, de hogy olyan gyorsan bedőlt nekem, azt verseimnek köszönhetem elsősorban, mert a legnagyobb dolognak tartotta őket Black, akárcsak mondani: Blake – Blake óta. néhány csakugyan az. vagy valami más. írt. nem tudtam, hogy milliója van. csak így, ülök az N. Kingsley utcai szobámban, épp valami vérzés után jöttem ki a kórházból, gyomor és segg, vérem szerte a megyei kórházban, ahol azt mondták nekem négy lityi plazma és szőlőcukor után: „még egy slukk, és kampec”, hát így kell beszélni egy öngyilkos fejjel. minden éjjel abban a szobában ültem, köröttem kiszívott és fölbontatlan bádogsörökkel, verseket írva, kapadohányt szíva, holtápadtan és legyengülten, várva az utolsó függönyre.

közben a levelek. válaszoltam. miután ecsetelte, hogy az én költeményeim milyen szenzációsak, rendszerint beiktatott egy-két (nem is olyan rossz) sajátját, még azután pedig a szokásos: „engem senki sem fog elvenni. a nyakam a hibás. nem akar forogni.” mindig ugyanez: „engem senki sem fog elvenni, engem senki sem fog elvenni, engem senki sem fog elvenni.” így aztán egy tökrészeg éjszaka megléptem a lépést: „az isten szerelmére, elveszlek én! nyugodj meg.” feladtam a levelet, és megfeledkeztem róla, de

* A fordítás a könyv hetedik kiadása alapján készült (1983)

ő nem. képeket kezdett küldözgetni, amelyeken nagyon jól nézett ki, de amikor megkapta az én levelem, hirtelen rondákat kezdett postázni. Bámultam ezeket a fényképeket, és tényleg be kellett akasztanom tőlük. TÉNYLEG. térdre rogytam a szőnyegen, a kellős közepén, rémületemben hadarva: „ezzel én feláldozom magam. ha az életben az ember csak egy személyt is boldoggá tehet, akkor az életének értelme van.” pokolba is, valamivel vigasztalnom kellett magamat. bámultam ezekre a fotókra, miközben a lelkem reszketve vonított, torkomon egész konzervsör csúszott le.

vagy lehet, hogy nem is a kis kerek segglyukú csigácskák miatt történt, mert lehet, hogy a Művészeti tanfolyam miatt. Hol is hagytam abba?

szó, mi szó, fellépett a buszra, anya se, apa se, nagypapa se tudta, éppen valami kiruccanáson voltak, neki pedig csak valami aprója volt. tehát a buszállomáson találkoztam vele, ott üldögéltem részegen, egy olyan nő megérkezésére várva, akit életemben nem láttam, akivel élőszót sohase váltottam, s akit el akartam venni feleségül. őrült voltam. nem lett volna szabad engem kiengedni az utcára. recsegnéi kezdtek a hangszórók. befutott az autóbusz. figyeltem az ajtaján kiözönlő embereket. s akkor egyszer csak kilép egy bájos, szexi szókeség, magas sarkú cipőben, csupa fenék és rugalmasság és fiatalság, fiatalság, 23, a nyaka pedig egyáltalán nem is nézett ki rosszul. ez lenne ő? vagy lekéste volna a buszt? odasomfordáltam.

– te vagy a Barbara? – kérdeztem.

– igen – válaszolta –, gondolom, te meg a Bukowski.

– tán az vagyok, gondolom. menjünk?

– rendben.

Beültünk, a kimustrált autómba, és elkocsikáztunk hozzám. – majdnem leszálltam a buszról, hogy visszaforduljak. – nem hibáztatlak ezért.

Bementünk, ahol én gyorsan lehajtottam még valamit, de ő kijelentette, hogy nem fekszik le velem mindaddig, amíg össze nem házasodunk. így hát pihentünk egy kicsit, aztán tovakocsikáztunk, egészen Las Vegasig, ott összeboronáltak minket, s visszajöttünk. én vezettem egész úton Vegasig és vissza, megállás nélkül, s akkor bebújtunk az ágyba, és megérte... ELŐSZÓR. azt mondta, hogy nimfomániás, de nem hittem neki. a harmadik vagy a negyedik kör után kezdtem elhinni. tudtam, hogy bajban vagyok. minden férfi azt hiszi, megszelídíthet egy nimfomániást, közben a sírba kergeti – saját magát.

beadtam felmondásom a munkahelyemen, ahol fuvarozási könyvelőként dolgoztam, s jegyet váltottunk Texasba. akkor fedeztem föl, hogy milliomos, de ez a tény nem ejtett különösen transzba. kicsit bolond voltam mindig is. picsányi hely volt az övé, városka, amelyre – a szakértők szerint – az Egyesült Államokban utolsóként dobnának bombát, s a szakértőknek igazuk volt. ágyjeleneteink közti rövidke sétáim alkalmával, amíg végelgyen-

gülési sápadtsággal, tompán botorkáltam odakinn, az emberek persze megbámultak. én voltam a nagyvárosi svindler, aki kifogta a gazdag nőt. ennek aztán BIZTOSAN van valamije. volt is: egy agyongyötört fasza és koffernyi verse. Barbarának pedig egy könnyű munkahelye a városi igazgatóságban, íróasztala, semmi komoly dolga, s én az ablaknál ültem, csapkodtam a legyeket. az apa gyűlölte a szokásaimat, a nagypapinak viszont – úgy látszott – tetszettem, csakhogy apucié volt a pénzt oroszlánrésze. ültem tehát így, és tekergettem a legyeket. egyszer csak bejön egy hatalmas cowboy. csizmák. óriási cowboykalap. az egész szerelés. – az ég szerelmére, Barbara – mondta, majd hozzám fordult. . .

– áru!d már el, hogy mivel foglalkozol!

– *foglalkozom?*

– igen, VALÓJÁBAN MIVEL FOGLALKOZOL?

hagytam, hadd múljon el jó sok idő. kipislantottam az ablakon. elzavartam egy legyet. aztán ránéztem. az asztal fölött hajlott felém a méter kilencvenjével, pirosposzsgás texasi, amerikai hős. férfi.

– én? én csak úgy, egy kicsit. . . egy kicsit csavargok, hajkurászom a szerencsém.

megrántotta a fejét, felegyenesedett, megkerülte az asztal sarkát, és eltűnt.

– tudod-e, ki volt ez? – kérdezte nőm.

– nem.

– ez a lokális bunyózó. bunyózza az embereket. unokatestvérem.

– na és, nem CSINÁLT semmit, nem? – mormogtam.

először pillantott rám furcsán. nyers, állati figurát látott maga előtt. az érzékeny költői dolog, csak egy karácsonyi virágszál a szájamban. a farmernadrág ünnepén felhúztam egyetlen öltönyöm, úgy mászkáltam egész nap. olyan voltam, mint egy hollywoodi film. a beidegződött szokás szerint mindenkit, aki ezen a napon nem öltözik farmeranyagba, be kell hajítani a tóba, ez azonban az én esetemben nem lehetett olyan könnyű, mint amennyire könnyűnek igyekeztem mutatni. volt bennem pár pia, ahogy ott bóklásztam, de sehogy sem sikerült, nem is láttam soha azt a tavat. a városka a markomban feküdt. a helybeli doki pecázni akart velem, meg vadászni. tódultak a rokonok, mindenki körém sereglett, amíg én vicceket bőfögtem, és üres sörkonzerveket csúsztattam a papírkosárba. összekeverték az én öngyilkos nemtörődömségemet a bátorsággal. bevették a trükköt.

de ő Los Angelesbe akart menni. sohasem élt nagyvárosban. megpróbáltam lebeszélni. megtetszett ott baszni a rezet abban a posványban, de nem, neki mennie kellett, így az öregek kiállítottak nekünk egy szép csekket, megint felkapaszkodtunk a buszra, és irány L. A. . potenciális milliomosok, zötykölődve a Greyhound járatán. még rosszabb: arról győzködött, hogy önellátóknak kell lennünk. így visszavedlettem fuvarozási könyvelővé a

kereskedelmi tengerészetnél. miközben ő csak üldögélt, és a SAJÁT munkájáról ábrándozott ha lehetne alapon. rendszeresen beakasztottam a napi munka után. „úristenem – dadogtam –, mit szólsz hozzá, mit csináltam. elvettem egy valódi parasztlibát.” ez mindig irtózatosan felverte a cukrát. nem bírtam kinyalni a seggét annak a millió dollárnak. valahogy igazából nem volt a véremben. egy dombtetői házban laktunk, béreltük, magas fűvel a hátsó udvarban, s a magas fűben legyek lapultak, aztán előjöttek, és berajzották az egész udvart, 40 000 légy, az örület határára sodortak. hatalmas légyirtó permittel indultam ellenük, naponta ezret küldtem át a másvilágra, de ők túl szaporán basztak, akárcsak mi. az emeleti agyalágyultak, akik valamikor a lenti részt bitorolták, az egész ágyat polcokkal vették körül, a polcokon sok-sok cserép muskátlival. kis cserepek, nagy cserepek. mindegyik muskátli. nagy dugásunk kellős közepén az ágy megrengette a falakat, a falak a polcokat, s lassan a fülembé érkezett: a megfáradt polcok vulkanikus hangja, hirtelen abbahagytam. „ne, NE HAGYD ABBA, JÉZUS ISTEN, NE HAGYDDD ABBBBA!” olyankor megpróbáltam viszsailleszkeszteni a ritmusba, a polcok pedig megindultak lefelé, hátamra és ülepemre, fejemre, lábamra és a karomra, amíg ő sikoltozva nevetett és ÉLVEZETT. szerette a cserepeket. „Kivágom ezeket a polcokat!” – üvöltöztem. „ó, ne! – könyörgött. – ó, légy szíves, légy szíves ne!” olyan szépen kért, hogy nem vágtam ki őket. rendszerint visszakalapáltam a következő alkalomig.

vett egy hitványka, fekete, buta kutyát, amelyet Brueghelnek keresztelt. Peter Brueghel festő volt, vagy ilyen valami. pár nap múlva nem érdekelt. oldalba rúgta, bármikor az útjába került, megfeszített nagyujjal, sziszegve: „kotródj az utamból, te fattyú!” Brueghel meg én a földön hemperegünk, amikor a söreimet ittam, birkózva. ennyit tudott csupán, harcolni, s a fogai jobbak voltak az enyéimnél. valamiképp éreztem azt a milliót füstbe menni, de nem érdekelt.

vett nekünk egy új kocsit, egy 57-es Plymouth-ot, amelyet én még mindig hajtok, közben megpedzettem, hátha megint dolgozhatna a közigazgatásban. nos, lerakott egy vizsgát és elhelyezkedett a seriff irodájában. azt mondtam neki, hogy kirúgtak a könyvelésből, s kocsikat mostam nap mint nap, munka után elmentem érte, hazaszállítottam. egy nap, amint épp hazafelé indultam vele, egy csoport virágmintás ingű, trikójú, színtelen pófájú, csapott vállú, bugyután rötyörésző középiskolás mamlasz csődült ki az épültéből.

- kik ezek a gárgyultak? – kérdeztem tőle.
- rendőrök – válaszolta azon a fennhéjázó, kissé kurvás hangján.
- ugyan már! úgy néznek ki, mint a csökkent értelműek! ezek nem rendőrök! mi? add be ezt másnak! EZEK nem rendőrök!

– ezek rendőrök, és mindannyian NAGYON finom fiúk.

– ILYEN SZARÁST! – ömlött ki belőlem.

nagyon megharagudott. csak egyszer basztunk azon az éjszakán. másnap új dolog történt.

– nini, ott megy José! – örvendezett. – José spanyol.

– spanyol?

– igen, spanyol, Spanyolországban született.

– a mexikóiak fele, akikkel együtt melóztam a gyárakban, azt a szöveget nyomta, hogy Spanyolországban született. ez humbug; Spanyolország az atya, a legkukrisabb bikaviador, Nagy hagymáz a múltról.

– José Spanyolországban született, ezt biztosan tudom.

– azt meg honnét?

– elárulta nekem.

– *ilyen szarást!*

azon az éjszakán elhatározta, hogy Művészeti tanfolyamra iratkozik. egész idő alatt festett. zsenije volt városának. lehet, az államé is. lehet, hogy nem.

– megyek veled – mondtam.

– TE?! MINEK?

– hogy legyen kivel meginnod egy kávé a szünetekben. el is vinnélek, meg vissza is hoználak.

– jó, minden rendben.

ugyanabba a csoportba kerültünk, aztán – három-négy lecke után – kezdett iszonyatosan fölbaszódni, tépkedte a lapokat, és dobálta a földre. én meg csak ültem ott, és megpróbáltam nem nézni, mit csinál, mindenki nagyon el volt foglalva, belemerülve, mégis úgy rötyörészték, mintha az egész csak egy jó stósz lenne, mintha szégyellnének festeni.

a prof visszajött. „hallja, Bukowski, magának itt festenie kellene valamit. mért csak ül itt, és nézi a papírt?”

– elfelejtettem ecseteket venni.

– jól van, majd én adok kölcsönbe Bukowski úr, csak arra kérném, adja őket vissza óra után.

– oké.

– most pedig fessen egy vázát, amelyben virágok vannak.

úgy határozta, átesek rajta. gyorsan működtem, és befejeztem. a többiek még pepecseltek, ujjukat a magasba emelték, tanulmányozták az árnyakat vagy a távolságot, vagy valami más ökörséget. kíséaltam kávézni, rápöfékeltem. mire visszamentem, már ott tolongtak az asztalom körül. egy szókeség, olyan csupa csöcs (hisz tudják), felém fordult, nekem szögezve szifonjait: „ah, hiszen ön már EZELŐTT is festett, nemde?” „nem, ez az én első alkotásom.” megriszálta magát, belém fúrva keblét: „ah, UGRAT-

NI tetszik engem?” „ummmmm” – hallattam valami motyogásfélét, mert csak erre voltam képes.

a prof fogta, és kiakasztotta a képet. „ez az, ilyet AKAROK! – rajongta. – figyeljék azt az ÉRZÉKENYSÉGET, ZÖKKENŐMENTESÉGET, TERMÉSZETESSÉGET!”

istenem, gondoltam.

Barbara dühösen felpattant, felkapta motyóját, és bevitte egy kis lyukba, ahol a papírt vágták. széttépte a papírokat, és széthajigálta a festéket. összemarcangolt egy kollázst is, amit valami szegény idióta készített.

– Bukowski úr – lépett hozzám a prof –, ez az ön felesége?

– igen.

– nézze, mi nem tűrjük itt az ilyen primadonnákat. nyugodtan megmondhatja neki. és még valami: elvihetjük a kiállításra a művét?

– el.

– oh, köszönjük, köszönjük, köszönjük!

elment az esze. amit csak csináltam, mindent ki akart állítani. én pedig még azt se tudtam, hogyan keverik a festéket. képtelen voltam színeképet alkotni. összekutyultam a bíbort a narancssárgával, a barnát a feketével, a fehérét a feketével, ahogy jött. dolgaim többnyire úgy néztek ki, mint a hatalmas, szétkent kutyaszar pacni, de a prof meg volt győződve, hogy én... ihletett festő vagyok, isteni faszlenyomat. na, mindegy. hagyta a fenébe az iskolát. így én is hagytam a fenébe a festményeimmel együtt.

– aztán azzal kezdett hazajárni a munkából, hogy a Török egy igazi úriember. „bíbor nyakkendőű, bíbor nyakkendőűje van, és ma homlokon csókolt, s olyan könnyedén, és azt mondta, milyen GYÖNYÖRŰ vagyok.”

– ide figyelj, drágám, meg kell értened, hogy ezek a dolgok mindennapok Amerikában. néha valami történik, de többnyire nem történik semmi. a szivarok többsége, drága Barbarám, veri a pöcsét a klozeton, és túl sok Charles Boyer-filmet néz. azok a fiúk, akik tényleg kapnak, nem sokat beszélnek róla, nem kürtölik világgá. fogadni merek, hogy a te legényed is túl sok filmet néz. szorítsd meg a tőkét, és el fog rohanni.

– de VÉGTÉRE is ő ÜRIEMBER! és OLYAN fáradt! annyira sajnálom.

– aztán mitől OLYAN fáradt? Angeles irodai munkájától?

– autós mozija van, ott dolgozik éjszaka. nincs pihenője.

– szóval én meg egy disznóság vagyok! – mondtam.

– az vagy, persze – jelentette ki édesen. de azon az éjszakán a virágcserepek még kétszer leestek.

aztán jött a vacsora a kínai csigákkal. az is lehet, hogy japán csigák voltak. akárhogy is, kinn jártam a piacon, ahol első ízben pillantottam meg azt a különlegességkosarat. megvettem az egészet: kicsiny polipokat, csigá-

kat, kígyókat, gyíkokat, meztelen csigákat, kukacokat, szöcskéket... elsőnek a csigákat főztem meg.

– vajon pároltam őket – jegyeztem meg. – hajigáld be a bendődbe, mellesleg ez az, amit a szegény szarok esznek – csámcsogtam be háromat a pófamba – különben hogy van ma a jó öreg Bíbor Nyakkendőtű?

– gumiízük van...

– gumi, cumi... EGYÉL!

– kis seggük van... látom a kis seggüket... oh...

– mindennek van segge, amit eszel. neked is van segged, nekem is van seggem, mindannyiunknak van seggünk. A Bíbor Nyakkendőtűnek is van segge...

– ooooooh...

felpattant az asztal mellől, kirohant a fürdőszobába, és kidobta a tacsot.

– azok a kis segglyukak...oooooh...

gumi-cumi, röhögtem, cuppogtam, dobáltam a picurka valagokat a számba, gurgulázva, sörrel mostam le őket.

nem is lepődtem meg nagyon, amikor pár nap múltán egy reggelen valaki bekopogott az ajtómon, az ő ajtaján, s feltalálta a válópert.

– drágám, mi ez? – mutattam neki a papírokat. – nem szeretsz többé engem, szivikém?

sírni kezdett. sírt, csak sírt és sírt.

– ejnye, nahát, de aggódjál ennyire. lehet, hogy a Bíbor Nyakkendőtű lesz az igazi. nem hiszem, hogy veri a faszát a klozeton. lehet, hogy tényleg ő az igazi.

– ooooooh, ooooooh, ooooooh!

– ő valószínűleg a kádban veri a faszát.

– oh, te utolsó gané!

abbahagyta a sírást. s akkor lebasztuk a virágcserepeket szépen utoljára. utána elvonult a fürdőszobába, ahol a munkába készülve mormolni, dudorászni kezdett. azon az estén segitettem neki új lakást találni, összepakolni, átköltözni. kijelentette, hogy nem maradhat a régi lakásban, mert meghasadna a szíve. romlott pina. visszatérőben vettem egy újságot, felütöttem, böngészve a pályázati oldalt: fuvarozási könyvelő, börzeügynök, portás, raktáros, rokkantsegélyező, telefonkönyv-kézbesítő. elhajítottam a sajtóterméket, elugrottam egy kriglire búcsút mondani a milliómnak. látam még őt egyszer vagy kétszer – véletlenül, virágcserepek nélkül –, s bevallotta, hogy csak egyszer ment el a Bíbor Nyakkendőtűvel, aztán hagyta a fenébe a munkát. mondta, hogy majd „komolyan” kezd festeni meg írni.

utóbb elment Alaszkába, ahol összejött egy eszkimóval, japán halászszal, nekem meg részeg állapotomban kedvenc viccem szórakozásképp né-

ha azt mondani bárkinek: „egyszer átengedtem millió dollárt valami japán halásznak”.

– ugyan már, ne dumálj, sose VOLT millió dollárod.

és azt gondolom, igazuk van: igazából sosem volt.

levelet kapok egyszer-kétszer évente, meglehetősen hosszú leveleket, az elsőt rendszerint karácsony előtt. írjal! két-három eszkimó nevű lurkója van, és hogy ő könyvet írt, ott van a polcon, gyermekkönyv, de ő mégis „büszke”, most pedig egy „komoly” regény megírására készül a „személyiség bomlásáról”! KÉT regényt fog írni a SZEMÉLYISÉG BOMLÁSÁ-ROL. ah, az egyik biztos rólam szól. a másik pedig az Eszkimóról, aki még bassa. vagy már le akarja szedni faszáról. vagy az is lehet, hogy a másik a Bíbor Nyakkendőűt taglalja.

lehet, hogy annak a szőkének kellett volna bevernem a képzőművészeti tanfolyamon. de hát nehéz kielégíteni egy nőt, és az is lehetséges, hogy neki sem tetszenének a kis segglyukak. mégis meg kell próbálnod a kis polipokat. mint a vajban párolt kis gyermekujjacskák. tengeri pókok, retkes patkányok. s míg az ujjacskákat szopogatod, bosszút állsz, búcsút intesz a milliónak, vedeled a sört, piczába a villamos művekkkel, Fuller Brush-sal, írógépekkel és Texas albelével, Texas buggyant nőivel és kibaszásaikkal, amik valójában semmin se változtatnak, nőkkel, akik sírnak és megbasznak, elhagynak, vágyakozón szomorú karácsonyi leveleket írnak, még ha most már idegen is vagy, nem hagyják elfeledni Brueghelt, a legyeket, az 57-es Plymouth-ot az ablak alatt; üresség és iszonyat, bánat és felsülés, színpadi játék és lójatek minden életünk, recsege le-föl, alakoskodásaink, hogy minden oké, vigyorodásaink, zokogásaink, töröljük piciny valagunkat és egyéb dolgaink.

BALÁZS Attila *fordítása*

BUKOWSKI-BLUES

Ki jelenleg a világ legnépszerűbb írója? A kérdésre nehéz egyértelmű választ adni. Az azonban biztos, hogy a világ kissé csavart intellektuális és kimondottan antiintellektuális köreinek egyik legolvasottabb tollforgatója ezúttal egy és ugyanazon személy: az amerikai Charles Bukowski. Bukowskira minden ráfogható: hogy piszkos fantáziájú, perverz, elképesztően hülye, totál bolond, férfisoviniszta, mániákus vagy anarchista, egy azonban semmiképp sem: hogy élménytelen, unalmas és rossz író.

És hogy állunk magával az írói intellektussal?

Nos, minden antiintellektuális megnyilvánulása ellenére Bukowski nem

buta. Ragyogó iróniája, jellegzetesen kifinomult érzéke, fogékonysága az élet abszurdumaira – akár az Egyesült Államokban, akár bárhol másutt – élvezetessé teszi írásait mindazok számára, akik az irodalomtól többet várnak a pusztá mesélésnél, mégis szeretik a gördülékeny elbeszélést, ugyanakkor fájdalmasan valószerűvé mindazoknak, akikről szól: az élet peremére szorultaknak.

Bukowski jómaga iszákos, magányos farkas, aki tagadja bármely csoporthoz való tartozását, ugyanakkor – amolyan jól kitapintható Henry Miller-i hagyatékvonalon – leginkább az amerikai beatnemzedékre emlékeztet. Könyveinek egy része a Lawrence Ferlinghetti-féle beatkiadóban lát napvilágot, a híres vagy hírhedt City Lightsban, a kaliforniai San Franciscóban. Maga Bukowski, vagyis alteregója: Henry Kinasky leggyakrabban Los Angeles utcáinak kövezetét rója, a hatalmas betondzsungel lebujait bújja – és gyűlöli a moralizálást, mert ez a világ már csak olyan, amilyen. Igyunk rá nagyot! A csel ebben persze az, hogy páratlan megfigyelőkészsége egy pillanatra sem hagyja cserben. Sem az aszfalton, sem pedig valamilyen éjszakai örömkisasszonyon. A vén kujon vallomásai egyaránt vidámak és szomorúak – Bukowski-bluesba hajlóak. Mindenekelőtt döbbenetesek.

Az utca pikareszkjeit író, underground Charles Bukowski életrajza – bár lépten-nyomon önmagáról vall – meglehetősen ködös az olvasó számára. Az író tudatosan ködösít? Annyit tudunk róla, hogy az első világháborút követő években született a németországi Andernachban. Még apró gyerek volt, amikor szülei kivándoroltak az Újvilágba, mert – mint mondta – édesapja azt képzelte, hogy ott minden aranyból van. Gazdasági válság nehezítette, kamaszpattanásos iskoláztatásáról a *Ham on Rye*-ban, salingeri hangvételű regényében szól. Az érettségi után, melynek ünnepélyét ő kívülállóként szemlélte az ablakon át, hivatásos sofőrként dolgozott, majd postán vállalt munkát. Volt liftboj meg portás is. Állítja, hogy az emberiség minduntalan az ő zacskóját tiporta. Akárcsak Miller, ő is viszonylag későn kezdett közölni. 1955 óta több mint két tucat könyve jelent meg, többek közt a *Ham on Rye* folytatásaként íródott, 1975-ben kiadott *Factotum*. Egyebek közt tehát négy regény, öt elbeszéléskötet és pár vegyes kötet. A többi vers, akárcsak a *Tömeg géniusza* című. A *Tömeg géniusza* helyett azonban idézzünk egy részletet Bukowski egyik ars poeticájából, egyik prózai költeményéből:

*...mondod, gyakran erőt vesz rajtad ez a hülyeség. mit csinálsz olykor?
verset írok.
a hülyeség verseit?
a költészet nemléte hülyeség.*

mi a hülyeség?
 a hülyeség rondaság.
 mi a ronda?
 mindenkinek más.
 velünk született?
 létezik.
 velünk született?
 nem tudom, uram.
 blöffölsz, mintha mindent tudnál. mi a tudás?
 minél kevesebbet tudni.
 ez meg hogy
 nem tudom, uram.
 tudsz-e hidat építeni?
 nem, uram.
 tudsz-e pisztolyt készíteni?
 nem, uram.
 Ezek a dolgok a tudás készítményei.
 Ezek a dolgok hidak és puskák.
 levágtatom a fejedet.
 köszönöm, uram.

Bukowski – érdekes módon – irodalmi vonalon Németországból hódította meg Amerikát. Először a nyugatnémet ifjúság körében tett szert irigylésreméltó hírnévre, s csak azután kapaszkodott meg második hazája irodalmi köztudatában. Charles Bukowski egyik legérdekesebb kötete – a hosszú című *Erections, Ejaculations, Exhibitions and General Tales of Ordinary Madness* (címfordítás fölösleges...) mellett – a *The Notes of a Dirty Old Man**, azaz az Egy vén kujon jegyzetei című prózakönyve, amely egy földalati lap, az *Open City* számára írt kisprózáit tartalmazza. Utcaszagú álom és valóság. Én így, én úgy, én amúgy: előlről és hátulról. Goethe valamikor azt mondta, hogy a vallomás a jövő irodalma. Vajon Goethe mit szólna Bukowskihoz?

CHARLES BUKOWSKI PÁRIZSBAN

A söröshordó, alapszivacs Charles Bukowski Párizsba celluloidszalagon érkezett. Henry Miller járt, sőt élt Párizsban, Bukowskiról nem tudjuk. Elsőként az olasz Marco Ferreri forgatott filmet a Bukowski-művek alapján a gyönyörűséges Ornella Mutival. Ornella azonban túl dekoratív a neander-

* City Lights, 1973, San Francisco, California

völgyi, majomarcú Bukowski világában – nem odaillo virágszál. *Nem igaz, én ilyen szépet még nem...* – mondaná őszintén Henry Kinasky, akinek ajkáról könnyen röppen a blaszfémikus *fuck* és *shit*! A *Barfly* című amerikai változat szereplőnője Faye Dunaway, akinek tanára egykor Elia Kazan volt. A férfi főszereplő Mickey Rourke, aki állítólag nők és alkohol társaságában cseperedett fel. A plakát szerint Mickey egy gyűrött stanicliba rejtett pityókával kóvályog a világban. Faye is eléggé gyűrött. Párizs népe pedig sorba állt az Odeon előtt, mert mintha mindenki szeretne volna látni, miként gyömöszöli – Charles Bukowski/Henry Kinasky nevében – Mickey Rourke a fehér lábú Faye Dunawayt. Aztán mindketten kimennek a lóversenyre.

BALÁZS Attila

Királynő a kutyakiállításon, 1986, olaj, vászon

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

HERCEG JÁNOS
NYOLCVANÉVES

SZERÉNY KÖSZÖNTŐ

J U H Á S Z E R Z S É B E T

Szeretem Herceg János novelláit, különösen a *Kék nyárfás* és az *Árnyak* című kötetekben közzétetteket, igazából azonban a *Két világ* és a *Visszanéző* című kötete áll legközelebb a szívemhez. Talán azért is, mert kitűnő próza, de emellett rendkívül izgalmas művelődéstörténet is. S tudjuk, a vajdasági magyar kultúra nem lubickol az ilyen anyagok bőségében. Amíg azon törtem a fejemet, hogy mit írhatnék a nyolcvanéves Herceg János köszöntésére, az az ötletem támadt, hogy mindössze ennyit: én olvasom, és eléggé ismerem is Herceg János gazdag életművét. Azt hiszem – a lelke legmélyén legalábbis –, senki íróember nem kívánna másfajta születésnapi köszöntőt.

Nekem Herceg Jánost olvasva mindig az az érzésem, hogy ő tökéletesen otthonosan mozog a saját ábrázolt világában. S ezt valami olyan utánozhatatlan, könnyed természetességgel teszi, hogy nem lehet ellesni. Ez azon a bizonyos isteni adottságon múlik. Amikor például az ő novellájában elkiáltja magát egy anya, hogy: „Janiiii!”, akkor az nemcsak egy hangsor, hanem mindazon rég elfelejtett tapasztalatainknak a varázsos felidézését jelenti, hogy igen, a mi gyerekkorunkban is voltak anyák, akik Jani nevű fiuk után kiáltottak. De szóvátehetném a Makk Ász nevű „örökké facér” asztalost és Kekez Tunát, és oly sok mindenkit még.

Be kell ismernem, hogy Herceg János *Két világ* című könyve nélkül sohasem lettem volna képes megírni *Műkedvelők* című kötetemet. Ahogy ő képes felidézni embereket, szakasztott úgy, mintha az illető tíz perccel előbb csukta volna be maga mögött az ajtót – holott történetesen harminc éve halott –, az egyszerűen csodálatos és megismételhetetlen. És ne vezessen bennünket félre, amikor ő történetesen éppen visszaemlékezéseket ír. Nem arról van szó, hogy meghamisítaná a tényeket, csak eredendően prózaíró lévén, valamivel, valahogyan megemeli a leírt, az ábrázolt dolgokat. Nem tudom megfejtetni, hogyan viszi Herceg végbe, hogy minden sorából s még inkább a sorok közül azt sugallja olvasóinak, hogy micsoda siralmas dolgok ezek itt sorra, micsoda *vidék*

ez az egész, s mégis annyira igazi, minden csempesége ellenére. Fölnézet, nagyvonalúság, hamisítatlan európai látókör van írói szemléletmódjában, párosulva azzal a néhai, Szenteleky-féle jelszóval, hogy szeressük, ami a miénk. Egyebet egyébként se tehetünk, legfeljebb nem szeretjük azt, ami a miénk. – Herceg megtoldja e felismerést mindenkor egy ilyesfajta rezignációval.

Herceg alakjai, ha költöttek, ha nem, egyszerűen felejthetetlenek. Ezek közé tartozik számomra Kende Ferenc. Mondanom sem kell, hogy Herceg megjelenítésének köszönhetően. Íme egy részlet a fentiek érzékeltetésére:

„– Most látsz először Mantegnát? – kérdi a barátom, s rövid nyakát vállal közé húzva nevet. – Ezzel a paraszt-Krisztussal a festő forradalmi újításba kezdett. Négyszáz évvel a kubizmus előtt rájött, hogy a térbeli kisebbités súlyt ad a tárgynak. Ebben az esetben figurára alkalmazta, lerövidítette Krisztus aktját, és ezzel egy robusztus alakot kapott. Érdekes, mi?

Némán bólintok. Zavarban vagyok. Nemcsak a szokatlan hely miatt. Új barátom is zavarba hoz minduntalan. Már az is, hogy tegez, s én nem merem visszategezni, hiszen apám lehetne, s csak fél órája ismerem. Nem mondhatom neki: »Feri bátyám«, az nem illene hozzá. S csak úgy leferencezni, sehogy se áll rá a szám (...) Hát te itt gyönyörűen élsz! – kiáltotta lelkesen. – Miért, mi bajod? Már ezek a falak is mit érnek! Hol találsz te ma boltíves falakat egy nyomdában? Fel is teszem mindjárt a kalapomat, ha megengeded, mert itt meg lehet fázni. Augusztusban! El ne menj innen, te örült!”

De megemlíthetném Herceg felejthetetlen alakjai közül Lahoviczot, a kétes értékű hegedűtanárt, de a sok szép lányt és asszonyt is, akiket oly érzéki bájjal tud megjeleníteni. Szóvá kéne tenni gyöngéd iróniáját és öníroniáját, humorát és a szó legjobb értelmében vett könnyedségét, pontosabban költőiségét. Nemrégiben olvastam egy novellája kezdő soraként: „A fák lobogva álltak a szélben, s a keskeny hegyi úton zörögve jött le egy rozzant kis szekér.” Aki így tud indítani egy novellát, annak csak azt lehet kívánni, hogy még sokáig lehessen mindnyájunknak mestere.

ESSZÉMINIATŰRÖK

THOMKA BEÁTA

H. J.-nak tisztelettel

Az elindulás s a visszatérés dinamikája. Három utas képe rajzolódik ki e pillanatban előttem, akik a két háború között Bánát, Bácska helységeiből vonatra szálltak. Útjuk délre s nyugatra, Pestre s Európába vezetett. Mindhárman kala-

pot, nyakkendőt, pillenyakkendőt és trench-coat-t viselnek. Európa ekkor még nem elérhetetlen számukra. Értelmiségiek, egyetemisták, ösztöndíjasok, s a jelenkori Inter rail jegy akkori megfelelőjével, engedményeivel utazók. Útirányaikat e kedvezményes jegyeknek megfelelően alakíthatják, s ha éppen Franciaországból szeretnének hazautazni, akár az egész Olaszországot vagy Skandináviát is beutazhatják. Rendszerint éjjeli járatokkal közlekednek; ilyenkor meg lehet aludni a Vence–Róma, Róma–Nápoly vonalon, szobát ugyanis nem tudnak bérelni. Vonatban alszanak, s a következő éjjelt ugyancsak vonaton töltik, miközben több napjuk akad a város megtekintésére. Ingázás ez egy összeomlással fenyegető kontinensen, mintegy utolsó esély arra, hogy diákok, „utazók” módjára portyázzanak abban a térségben, melytől némelyeket hosszú időre, illetve véglegesen elválaszt majd a történelem. Céljaik eltérőek, törekvéseik azonosak. A jellegzetesen sudár termetű utazók közül ma már csupán egyik visel kalapot, trench-coat-t, a nyakkendőt sötét színű, magas nyakú trikóval cserélte föl, azonban minden köszönését ama valamikori főhajítás kíséri, kézcsókját pedig annak a másik két „európai utasnak” az eleganciája, melyet immár *csupán* ő idézhet föl.

A hanghordozás anatómiája. Gondolatnak és beszédnek, megszólalásnak és írásnak közös a lélegzetvétele. A szövegalakítás, a mondatforma a ritmusnak és hangfekvésnek, beszédintonációnak és hangszíneknek azon árnyalatait követi, melyek a *beszélő* artikulációjából és lélegzetvételéből következnek. Gyakran tapasztaltam azt az olvasói érzést, hogy az olvasási folyamat megváltozott, amikor az elbeszélő hangjával megismerkedtem: új reláció jött létre közöttünk s a szöveg között. A megszólalás, a hang és hanghordozás egyetlen élménye is elegendő ahhoz, hogy szövegek, könyvek, írások sokasága kilépjen a maga némaságából. Ettől fogva *nem néma a befogadás*. A *jelek császárságához* hasonló birodalom a hangszín, a beszédmodor, az intonáció, a beszéddallam síkjából építkező világ. Mintha éppen ennek következtében válna hitelessé, közelivé, közvetlenné és bensőségessé az a látszólag egyoldalú kapcsolat, mely egy adott könyvet kezébe vevő olvasó s a szerző között létesülhet. Ismervén a sorjázó elbeszélések narrátorának hanghordozását, az egyoldalúságából kilép, és többsikűvé válik e viszonyulás. Az imagináció teréből egyszeriben abba a másik közegebe lépünk át, melyben az *el-beszélés* a *beszélés*, tehát a történet-*mondás* archaikus szituációjára emlékeztet, melyben a tűz körül, az asztal körül, a kávéházi asztal körül együtt ült beszélő és hallgató. Ennek a közelségnek volt „melege”, s e melegséget éljük át, a hallgatóvá lett „olvasók”.

Annak az embernek a hangja, kinek e pillanatban *tisztelgünk*, évek, évtizedek óta úgy hangzik fel egyazon időközökben és időpontokban a rádióban, hogy ebben a szabályos időrendben olyasmit is fel kell ismernünk, ami túlmutat a megszólalási ritmus tényén. *E hangot hallani kell*, s beismerő vallomás-

ként akár azt is kijelenthetném, nem is mindig mondandójára figyelek. A revelációszerű élmény abból következik, hogy *e megszólalások* számomra egy ember, egy életritmus, egy életvitel akusztikus alakzatai. Dallammenetük annak a rendszerszerűen ismétlődő útra indulásnak és hazaérkezésnek képe, mely Zombor és Pest, Doroszló és Újvidék a párizsi, bécsi, pesti teraszok s a vidéki restik, a tárlatok és színházak, könyvkereskedések és könyvtárak, múzeumok, sétányok, bulvárok után törvényszerűen isszatéríti abba a falusi kertes házba, melynek kijárata van a folyóra. Az övéhez hasonló vajdasági házak vasárnapi ebédjének zárószakasza a rádióműsor felé forduló figyelem: a *felhangzó beszéd* nem elvont kérdéseket *tesz szóvá*, hanem a saját *vállalt világának* alapvető problémáit veti fel. Ennek a *beszédmódnak* és *beszédmódnak* a háttérben tartás és hit, erő és kitartás, egészen egyszerűen – mint ahogyan a beszélő a hallgatóhoz idomítja beszédét – ritkán tapasztalható emberi bölcsesség rejlik. Korunkban már-már nem is tapasztalható ez az erkölcsi, szellemi és lelki többlet. A mondanivaló s a hanghordozás egyedisége arra az emberre utal, kinek megértő, egyenes embersége, emberségének egyenessége minden vasárnapi ebéd után újra, újra s ezredszer újra bizonyossá válik. Isten adja meg nekünk, hogy ne csak vasárnapi, hanem egyéb beszédeink is hallói legyünk.

A KÖDRŐL

H A R K A I V A S S É V A

A harmincas évek Herceg-novelláinak atmoszferikus közegét jeleníti meg az állóképekből, színfoltokból álló Nehéz kisvárosi köd című novella első darabja. Fenntartásokkal alkalmazhatjuk persze a novella műfajmegjelölést, hiszen a mű három lazán összefüggő, épp csak az elbeszélői figyelem képzeletbeli hídjával összekötött darabja valójában három állókép. Mellőzi a hagyományos értelemben vett történetmondást, s míg első darabja jellegzetes hercegi állókép, a második és harmadik részben is csupán eseményszilánkok bukkannak fel, majd merülnek el. Számunkra mégis az első rész nyújt olyan felismeréseket, amelyek a hercegi novellisztika egészének szempontjából lényeggel bírnak, még akkor is, ha e szöveg csupán kiindulópontként szolgál.

A „nehéz kisvárosi köd” a Herceg-írások nagy hányadának mintegy állandó fluiduma, képlékeny, körvonalakat elmosó, látomásokat sejtető közeg, ugyanakkor súlyával, fullasztó leheletével ott lapult e novellavilág szélső pontjai között: ég és föld között – de a hercegi novellisztika ismeretében azt is mondhatjuk: álom és valóság, képzelet és való, a „lappangó fantasztikum” és a „sűrű

realitás” között. S folytathatnánk tovább az *idők* ködével: öreg- és ifjúkor között, jelen és múlt között – vagy akár a *lélek* ködével, a vágy és valóság közöttivel, melyben oly képlékenyen, csobbanás nélkül merülnek el kielégítetlen, vágyott, titkolt s hőseik által is megnevezetlen – megnevezhetetlen – szenvedélyek.

„A köd kövére dagasztotta a hazafelé tántorgó figurákat” – áll az idézett novellában. Ebből a ködből lép majd ki félreismerhetetlenül Kekez Tuna, Stein Szepi, Árva Nikola, majd az Árnjak és a Fényben titokzatos hölgyalakjai – mind-mind a maga köd-aurájával, mely pillanatokra felnyílik az olvasói tekintet előtt, hogy azután őt magát, az olvasót is e bűvös ködbe rántsa.

„Néha egy fiaker úszott előre a ködben, bundaszórú sovány gebével, feltört sátorral és szundikáló kocssal a bakon.” Akár a Herceg-novellák egyénített, olykor nagyon is különös hőseit látnánk beúszni egy-egy történetbe – vagy épp szürkének, egyhangúnak hitt életükbe egy-egy sorsdöntő pillanatot, mely esetleg tragédiát szül. De a tragédiák is e ködben születnek s hullanak alá a novellák poénját követő, higgadt zárásban. A köd felszáll, kibomlik a valóság ezer színe és szilánkja, bácskai és egzotikus tájak embereinek sokszínűsége, benső, intim világuk ezer rezzenése, hogy azután egyiküket a boldogság lágy ködébe, másikukat az elborult elme gomolygó, szürke ragacsába rántsa. S bár Herceg 1932-beli novellájában „izzadó, homályos objektíven keresztül” látja a „sárba lehelt” kisváros képét, s e képből már csak egy ugrás a „lusta kövér disznó” metafora – a tespedtség, a semmittevés metaforája –, novelláiból tudjuk, ilyen ködösített objektívek játsszák egybe a valóság és képzelet síkjait, festenek víziókat, jelenítik meg a fantasztikumot. Mert mi más emeli a fantasztikumba az Őszi vízió nagyon is hangsúlyozott valóságsíkját, mint egy rőszaszín homály, a vízió köde. S a Titok a fenyes felett és az Újhold játszott az égen című novellákban is a valóság s a babonás-misztikus ködök váltják egymást. A későbbi, a nyolcvanas évekbeli novellákban e köd mind sűrűbbé, ám mégis lebegőbbé, kikapinthatatlanabbá válik. Hiszen ki tudná lehántani a Stein úr című novella azonos nevű hőseről az idők sűrű ködét, mely egyben a személyéhez tapadt kételyek, félelmek köde is. S ki tudná A fehér ló című, szintén nyolcvanas évekbeli novella álomba-képzeletbe csapó lovaglási jelenetéből leválasztani a valóság s a képzelet szeleteit, vágtaít. S ez nyilván nem is lényeges. A korai novellák vízióinak, fantasztikumának visszatérő, vastag köde ez, elfojtott vágyak, titkok átforrósodott közege, hiszen ezek hiányában miért ugrott volna a kútba a tiszta, ártatlan fiatalasszony a fehér csödör gazdájának eltűnése után.

„Az élet zsbongó lárma, sikoltása, halálkiáltása a nagyvárosok gigantikus felhőkarcolóiból indul, s amint a köd, ugyanúgy lehullik és megüledik a kisváros felett.” Súlyos kisvárosi köd. S a belőle kilépő fiatal lovasok, idős kérők, hazatérő, majd újra eltűnő fiúk, idős hölgyek percnyi volt vagy vélt boldogsága, ösztönök fellángolása, lángok kihunyása. Ez már évtizedünk hercegi novel-

laköre – némi módosulással: az árnyak titokzatos alakulása, mozdulása fedi fel s rejti el a történéseket.

S végül a gyermekkor köde. A felismerések, ráeszmélések felszálló köde s a titkok, sejtések leereszkedő köde. Az áruló gyermek hőse a kettős felismerés szorításában „úgy érezte, mintha fojtogatná valaki. Mintha egy borzalmas lidérc, a bibliai Júdás képe jelent volna meg előtte, akiről előző nap tanultak az iskolában. Júdás hosszú hajába belekapott a szél, és csúnya belei kifordultak, amint az ágon felakasztva lógott. Marci még hallotta az ezüstpénz csörgését, aztán élettelenül elájult.” Látomás, majd valami sűrű, rózsaszín köd: az ájulása. Vagy a misztikumé a Jézus bicskájában. S a lélek mélyén homályosan meglapuló, meg nem nevezett érzések, rezdülések gomolyaga a hetvenes évekbeli, Gyermekkorom című Herceg-mű második részében: szégyenérzés és elnyomott vágyak összemosódott, képlékeny közege: „s Mamszira gondoltunk mind a ketten, mikor egymásra néztünk a víz partján, a fák alatt, fürdésre készen, de a nevét nem ejtettük ki soha többé egymás között”.

És sorolhatnánk még tovább Herceg novellatáit, novellavilágának gazdag tablóját, poénos történeteinek változatait. A fiatal novellista Herceg által megfestett kisvárosi ködből, ebből a szürke közegekből fél évszázad alatt a világ, világunk ezer színe bomlott ki.

A TÖLGYEK ALÓL

GEROLD LÁSZLÓ

Herceg János írói munkássága – *életmű*. Nem azért, mert húsznál több kötetet számlál, vagy mert műfajilag a lehető legváltozatosabb, novellák, regények, emlékezők, különféle tárgyú esszék, beláthatatlanul sok publicisztikai írás s némi vers alkotják, hanem mert mindezek egységes tömbbé, egy testté, egy lélekké állnak össze, amelynek sajátos agyműködése, vérkeringése, idegrendszerre, illata van, felismerhetők a mozdulatai. S mert autentikus írói világ ez, amelynek szilárd talaja az a föld és azok az emberek, ahol, akik között az író él, és akiről – a helyhez kötött sorsproblémákat elbeszélve vagy csak felviláglantva – Herceg János évtizedek óta ír, s amelyet ugyanígy, autentikus alkotói, prózaírói megformálás, eszközök – szívverés, pulzus, hang – jellemeznek, s tesznek összetéveszthetetlenül egyénivé.

Évek óta élő ötlet, gondolat, mondhatnám azt is, rögeszmém, hogy Herceg János, az író, pontosabban a novellista, a zsárkováci tölgyek alól érkezett az irodalomba, s egyre inkább jogosnak vélem ezt a felismerést, amit semmi esetre sem úgy kell érteni, hogy Herceg kötődése a Papp Dániel-i novellisztikához

szándékolt, főleg pedig nem, hogy részéről utánérzés mutatható ki, hanem úgy, hogy Herceg novellái megírásuk módszerében, szerkezetükben hasonlítanak a zsárkováci tölgyekről (is) író elődéhez, hogy novellaírói eljárásuk hasonlatos, alkotói vérségi kapcsolat létezik közöttük. Így vélem, már jó ideje, részben a *Kék nyárfástól* (1979), de egészen határozottan az *Árnyak* (1982) című kötetől meg az azóta írt s publikált novelláktól kezdve, s egyre hiszem, hogy van alapja ennek a gondolatnak, amely alátámasztható s alakulástörténete, elbeszélésekben megmutatkozó genézise immár kirajzolható a néhány év óta összegyűjtve is létező, kézbe vehető, a Herceg János-i novellaopust a kezdetektől egészen 1984 végével záró három vaskos kötet alapján, melyhez Szeli István nagyon szép s értő bevezető tanulmánya ad érzékeny iránytűt a kezünkbe.

Szeretném előrebocsátani, hogy a zsárkováci tölgyek írója semmiképpen sem azért jutott eszembe, mert Herceg János írt – több ízben is – Papp Dánielről, ami arra jogsíthatna fel, hogy egyenes ági elődjének véljem, sőt azért sem, mert közben úgy jellemezte, hogy ez, mikor a „mesélő kedv” bőségét említi, akár önjellemzőként is olvasható, akárcsak amikor azt írja, hogy „elegánsan lejtő mondatok, szellemes sziporkázás, könnyed csevegés és olykor a líra egészen vékony fonala folyik az író tollából, aki félszemét az olvasón tartja és élvezi a hatást”. S az sem tekinthető teljes egészében álcázott írói önvallomásnak, miszerint Papp Dániel „célja csak az írás volt, az alkotás önmagáért való öröme, de úgy, hogy az ábrázolásnál, a mondanivalónál lényegesen fontosabb volt néki a stílus játékosan könnyed eleganciája”, ami nyugati hatást példázva az Európaiságot jelentette a magyar századforduló ízlésének, de amely Herceg szerint ugyanakkor „fáradtan pihegett a verbalizmusban”.

Ha viszont a Papp Dániel-i novellisztika Herceg általi jellemzését említetem, nem felesleges talán arra a komplexebb szemléletre sem utalni, mely szerint a magyar századelő és -forduló novellaírását, azt az irodalmunk alakulástörténete folyamán oly ritkán adódó, Európával szinkronitást mutató irodalmi pillanatot egyaránt jellemezte a Jókai-féle zsánerfestés és a mikszáthi anekdotizmus mellett – elsősorban témaválasztás tekintetében – a francia naturalizmus és – a lélektani szemlélet meg a részletekre gondosan ügyelő ábrázolás szerint – az orosz realizmus, akárcsak a dekoratív hatásokra törekvő, akkoron bontakozó magyar szecesszió. Ebben a szövevényes hatás- és kifejezési rendszerben a századvég novellistáival szemben Papp Dániel munkái a locus, a hely életnyagát és hátterét is mutatták a mese indázásai alatt. Nem véletlenül kanyarodunk a mese felé! Említése annyiban jogos, hogy a mese mind a magyar századforduló novellisztikájának, ezen belül Papp Dániel novelláinak, mind pedig a Herceg János-i novellaírás alakulásra eddigi útján, kivált pedig legutóbbi szakaszán hangsúlyos szerephez jut.

Szini Gyula, aki a *Nyugat* első számában értekezett a mesének az elbeszélőművészetben elfoglalt helyéről, ezt azért tette, hogy figyelmeztessen, nem le-

het, nem szabad a mese alkonyáról beszélni, mert az elbeszélésből, „akár legősibb, akár a legmodernebb formáját nézzük”, két elem „épp úgy nem hiányozhatik”, mint „a mondatból az alany és az állítmány”. És Szini szerint a két elem közül az „egyik az, amit elbeszélünk, a másik, hogy hogyan mondjuk el”, vagyis „az egyiket »mesé«-nek nevezzük, a másikat »stílus«-nak”, de összetartozásuk erősebb, mint a sziámi ikreké: „Ha az egyik meghal, vele pusztul a másik is.” Papp Dániel esetében, Bodnár György megfigyelése szerint, aki a „mese” lélekvándorlását éppen a Szini-tanulmány figyelembevételével követi monografikus teljességigénnyel, az „életszerű megfigyeléseket” – azt, amit az író elbeszél – az „írói előadásmód hangulatává” – ahogy az író mesél – oldódva kapja az olvasó. Mesét kap, de valójában a mesélést élvezzi, a szó varázsát.

De – adódik szinte magától a kérdés – azonos-e a mese a történettel? Részben igen, részben pedig nem. Igen, mert mindkettőn azt értjük, amit az író elbeszél, közöl, de elválaszthatatlanul hozzágondolva azt is, ahogyan mesél. Részben viszont nem egyenlíthető ki a mese és a történet, mert az utóbbi sokkal céltudatosabb szerkesztést mutat, irányítottabb, szabályozottabb – megszerkesztett, a mese viszont szabadabban folyik, kanyarog, zezzugosan, váratlan, de nem véletlen kitérőkkel, „apró pihentetőket hagy az olvasónak”, ahogy Papp Dániel kapcsán éppen Herceg János írta. S maga Herceg is ezt az utat járja novelláiban, ma inkább, mint egykoron. Követi is a Papp Dániel-i novella alaprajzát, a szerkesztés vonalát, de meg is hosszabbítja ezt a töténettől a mese felé.

Herceg János novellaírásának titka abban keresendő, ahogy mesélni tud. Ezt tanulta meg (kapta örökbe) a századforduló magyar novellistáitól, kivált Papp Dánieltől, akinek munkáiban lehangsúlyosabban érződik a táj és embereinek rajza, láthatók vonásaik.

Az *Ősszegyűjtött elbeszélések* (1986) említett előszavában Szeli István szépen elénk rajzolja ennek a hatalmas novellaopusnak az alakulásívét, kijelöl fontosabb állomásait, ha viszont emellett az is célunk, hogy ezt a műfaji vonulatot a magyar novellisztika térképén kívül Herceg János munkásságának az életmű egészét mutató összefüggéseiben lássuk és láttassuk, akkor nemhogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül Herceg riportjait, publicisztikai írásait, emlékezeit, helytörténeti és művelődési esszéit, hanem ezeket a megírás, az előadás módja, stílusuk alapján nagyon is szoros, mondhatni vérségi kapcsolatban kell tudni a novellákkal.

A helytörténeti emlékeket tartalmazó *Visszanéző* (1979) című kötetet felütvé kiragadok taláalomra néhány sort: „Nem tudni már, mit felelt a pópa, akinek Madách-fordítását húsz év múlva könyv alakban ki is adták, az viszont nagyon valószínű, hogy viszonzásul megkérdezte az igazgatót, vajon ő hogyan halad a munkájával. Hogy haladt? Hogy haladhatott volna, istenem? Sehogy! Ezópi meséket kellett volna írni a korról, amelyben nemcsak az oktatás gyakorlata él-

te túl önmagát, hanem mintha kétezer év kultúrájának fújt volna takarodót egy ismeretlen trombitás. Hadiérettségin kellett átengednie a leggyatrább diákot, pedig latinból bukásra állt! Igaz, hogy sok el is esett a fronton, árván és magányosan, a kietlen idegenben, akárcsak Ovidius Tomiban, de anélkül, hogy a költő elégiáit megtanulta volna!” Csupán egy rövid bekezdésnyi idézet, de mégsem könnyű összeszámolni, hányfelé is iramodik az író képzelete, merre fordul kiapadhatatlan mesélőkedve. Ha lehet, még ennél is sokszálúbb a *Távlatok* (1983) címmel megjelent művelődési napló egy-egy részlete, melyekben nevek, művek, emlékek, reflexiók, pillanatnyi benyomások kavarnak, tűnnek fel és el villanásnyinál is rövidebb formában, anélkül azonban, hogy megbontanák az olvasó előtt kialakult összképet. Ez megbonthatatlan, mert egységet az író érezhető személyes jelenléte szavatolja, amit persze sokkal inkább érzünk hosszabb részletekben, melyeket viszont itt, alkalomra készült, óhatatlanul is vázlatosra ítélt írásban nincs mód és hely idézni. Idézni kell azonban, mindenáron, legalább egy novellabéli példát, talán éppen az egyik legújabbán publikáltból, a *Hidban* tavaly szeptemberben megjelent Mulandóságból: „Az egykori szegény bácskai falu azonban csakhamar elmerül a messzeség ködében, mert visszasietünk Velencébe, pisztáciafagyaltot kanalazni a Szent Márk téri cukrászda árkádjai alatt, ahonnan még látni lehet a Sóhajok hídját, s odaképzeltető Casanova láncre verve, amint az ólomkamrákba kísérik azon a hídon át. Közben már tudjuk, hogy nem sokáig volt rács mögött abban a börtönben, ahova csak a hold süttött be éjszakánként, mert a podeszta felesége is szerelmes volt belé, s éjnek idején besurrant hozzá, és kiszabadította. Florentinkalap volt a doktor fiatal feleségén, mikor lementek az öbölbe, karimája csak a szeme aljáig hagyott árnyékot az arcán, ahogy a gondolatban hátradólt, s dr. Csóka György olcsó Kodakját kattogtatta, de a képek nem sikerültek. Vagy a film volt rossz, vagy a hódsági fényképész rontotta el őket előhívás közben. Mikor elkeskenyedett a kanális a kanyar után, a gondolás köldökig kigombolt ingében abbahagyta a hintázó mozdulatokat az óriási evezővel, kiugrott a partra, s azt mondta: S'il vous plâit, mivel abban a boldog időben még, ugye, a francia foglalta el az első helyet a világnyelvek között. A Santa Maria della Salute templománál álltak meg, ahol a fiatalasszonyok térdre hullva imádkoztak a Szűzanya oltára előtt jövődő gyermekükért, aki azért lehetőleg fiú legyen. »Látod« – súgta Csóka György a fülébe, pedig nem is kellett volna sügnia, hiszen mindenki hangosan beszélt. Egy szeplős arcú tanítónő még kétszer elkiáltotta magát, mert a gyerekek elbáméskodtak, úgy kellett összeszedni őket. »Látom!« – súgta vissza Belényesi Olga elég bosszúsán, s kicsit bicegett, mert kisujját szorította az otthoni új cipő. »Fáj a lábam!« – tette hozzá, mire a doktor egy oroszlánfejes vörös márványpadra ültette, amitől aztán kicsit magához tért, úgyhogy a Rialto hídjánál, a piacon már nevetni is tudott a nagyszájú olasz kofákon, akik hangosan veszekedtek, s behajlított karjukkal mutatták egymás-

nak, ami a világ minden néma nyelvén ugyanazt jelenti, s ahol negyven évvel később egy parányi boltocska ajtaja fölött kartontáblát himbált a szél ezzel a felirattal: »Szivacsosztüm olcsón! Forintban is fizethető!« – Lényegében nincs különbség Herceg írásai között, attól függetlenül, hogy novelláról, riportról, esszéről van-e szó. Stílusuk a megtévesztésig hasonlít, s csak növeli a hasonlóságot, hogy műfajtól függetlenül az író rengeteg apró részletből építkezik, megannyi töredéket illeszt egybe, anélkül azonban, hogy éreznék az összeillesztés igyekezetét. Mintha ezek a részletek éppen ott és akkor jutnának eszébe, ami biztos így is van, s azonnal közli velünk, azon a nyelven, formában, amelyet inkább társalgásinak, mint irodalminak mondhatnánk. És ennek ellenére érezhetően irodalmi szöveggel szembesülünk, amelynek sodrása, mondatainak kaleidoszkópszerűen elénk táruló, sokszínű játéka van, amely visz, ringat, hagyja magát észlelni, nézegetni, kínálja magát és csábít, elénk szalad és utánunk lopakodik.

A stílus, a szerkesztési eljárás, a technika csak mód, eszköz arra, hogy Herceg a saját világáról, ami körülveszi, s ami a miénk is, a körülötte élő emberekről, rólunk, múltunkról és jelenünkéről szólhasson, valljon. Feltétlenül megérné, nemcsak mert izgalmas játék lenne, egyszer számba venni s felsorolni, kikeről is ír novelláiban Herceg János, világunk melyik szelete áll hozzá legközelebb. Kijegyzetelés nélkül, csak sorbaolvasva a másfél ezernél több oldal kétszázötvennél több novelláját, kétségtelen, hogy sorsok és sorsproblémák beláthatatlan csarnoka nyílik meg tekintetünk, értelmünk előtt, életünk – több évtizednyi múltba nyúló – kisenciklopédiáját ismerhetjük meg.

Összefoglalásul talán legegyszerűbb lenne kijelenteni, hogy Herceg János életünk krónikása, ami valójában igaz is, de kiegészítésre is szorul, mert Herceg több ennél: irodalmi krónikás. A mesemondók szinte már nem vagy alig létező fajtájából, kiknek családfáján Jókai a fa törzse, s vastagabb-vékonyabb ágaira a magyar elbeszélő irodalom számos jelentős és kevésbé jelentős művelőjének nevét írhatnánk. Abból az ágból, amelyen Papp Dániel neve lenne olvasható, indulhatna ki a Herceg János nevét viselő hajtás, s a két ág találkozásánál lehetne egy tölgyfalevél, megkülönböztetésül és az összetartozás jeleként.

KEKEZ TUNA

B O R I M R E

Kekez Tunára Herceg János írói ihlete teljében talált, Szenteleky Kornél a halálos ágyán is arra biztatta a fiatal író, hogy ne hagyja cserben oly emberien meggyőző hősét, s írjon novella-regényt életéről, maga az író pedig az első Ke-

kez Tuna-novella után évtizedekkel később újra fellépteti hősét, emlékezéseiben pedig újra és újra leírja a nevét, elannyira, hogy esztétikai felfogásának a váltságát és változását is az ő nevével határolja be.

Szenteleky az *Akácok alatt* című antológiájához gyűjtötte az anyagot, és amikor Herceg János elbeszélése, a *Kekez Tuna lakodalma* a kezébe került 1933. februárjában, elragadtatással közli a szerzővel véleményét: „Sietek, lelkesen akarom közölni önnel, hogy a Kekez Tuna házassága kiváló írás. Igazság, mélység, drámai feszültség, élet és levegő! Nagyon tetszik...” öt jelzót is felsorakoztat tehát, hogy minősítse a Kekez Tuna-novellát, amely, íme, elvárásait maradéktalanul kielégíti, s nyilván jobban, mint a *Szülőföldem*, amely a *Viharban* jelenik meg ugyancsak 1933-ban. Hogyisne, amikor nem csupán a *helyi színeket*, hanem a *helyi lelkiséget* is töményen megtalálja benne! A novella kétségtelenül ékessége az antológiának, bár Herceg 1987-es emlékező írásában (*7 Nap*, 1987. ápr. 3.) rezignáltan úgy véli Szenteleky vállalkozásának mostoha fogadtatása láttán, hogy a novellák közül „még Kekez Tuna, a vidám városzéli cserepező is úgy tűnt el... valahol, hogy a gazdája se tartotta érdemesnek utánanézni”! S lehet, hogy az *Akácok alatt* sorsa olyan volt, amilyennek Herceg mondta, Kekez Tunáról azonban „gazdája” nem feledkezett meg állítása ellenére sem.

Szentelekyt maga a hős, Kekez Tuna foglalkoztatta. „Nagyon szép lenne, ha Kekez Tuna életét ilyen novellisztikusan (10–12 novellában) dolgozná fel... Így tulajdonképpen regényt írna anélkül, hogy a regény szerkezete és kompozíciója írásmodorát feszélyezné.” Értékes sugallata volt ez Szentelekynek, kár, hogy akkor Herceg nem vállalta ezt a nagyon sajátos regényformát, amelynek az ideálját Szenteleky talán az ugyancsak 1933-ban megjelenő *Esti Kornél* című Kosztolányi-kötetben találta fel. Mindenesetre 1933 júniusában ismét szóba hozza: „Nagyon kérek, ne hagyd elsenyedni ezt a nagyszerű, erős alakot.” Ugyanannak a hónapnak a végén is, nyilván Herceg ígéretére reflektálva, Kekez Tunáról ír: „Nagyon örülök, hogy a Kekezt nem ejtetted el és kíváncsian várom további életét.” Szenteleky Kornél két hónap múlva már halott, és Herceget is más élettájak ábrázolása felé vitte az idő és képzelete.

A *Viharban* című elbeszéléskötetében ott az első Kekez Tuna-novella, a *Szülőföldem*, és ennek a kötetnek, bemutató írását, az íróvá avatásnak szertartását képező bevezetőjét Szenteleky Kornél írta. S ha nem is említ cím szerint Herceg-novellát, a jellemzésből kitetszik, a *Szülőföldem* hozta esztétikai kvalitások ott vannak a szemé előtt, hiszen az alapvető kérdések egyike a valóság és a poézis találkozásának esztétikai megszervezése volt akkoriban. A „valóság nyers, kegyetlen színei” s az azok hordozta szimbólumok, „megkapó álomképek” és az „élet törvényei és eltiport igazságai”, illetve a „mese, a vízió, avagy a mögötte viaskodó kemény mondanivaló” – íme a kettősségek és vágyott egységük a novellában elsősorban a szürrealista próza törvényei szerint. Misztikus

realizmusnak mondja a kritika a novellaábrázolás e módját, s egyaránt hivatkozhat Tamási Áron és Gelléri Andor Endre művészetére! Németh László, Herceg legtekintélyesebb kritikusa sem említi cím szerint a *Szülőföldem* című novelláját, pedig a nyolc elbeszélés közül háromnak tartalmára, formájára, illetve címére konkrétan is hivatkozik. De ő is azt írta, hogy a „könyvecske legjobb darabjai azok, ahol ez a látnokhajlam sűrűbb realitás mögött vetíti fel a lappangó fantasztikumot”. Szirmai Károly is *viziót* emleget a *Kalangyában* megjelent kritikájában, de ő részletesen magyarázza is a *Szülőföldem* Pálinka Ödögének novellabeli szerepét, eredetét, jelentését, s mi több, mintegy felkiáltja: „Herceg igazi Kekez Tuna! Nem tagadhatja meg magát. Csak azt teszi, ami belsőleg kikíváncsozik. Különben: dőljön össze a világ.”

Figyelemreméltó Szentelekynek a rajongó érdeklődése Kekez Tuna iránt, mert széprőzahősökhöz ilyen módon nem közeledett. Kende Ferencnek a Péter-novelláit dicsérte ugyan, de azokat közelebről sem olyan hittel, mint Herceget. S ugyanabban az időben Kállay Miklós is elismeri a Kekez Tuna-novella kiemelkedő értékét, ha nem is Szenteleky felfogásában mérlegeli az *Akácok alatt* novellatermését: „Herceg János *Kekez Tuna lakodalmában* nemcsak a jellemzés erejét és a végig zökkenéstelen vonalvezetést kell elismerni, hanem azt az egyre fokozódó lendületet is, amely a kezdetben szinte idilli paraszttörténet hátborzongató dans macabre-ré emeli.”

Két Kekez Tuna-történet van tehát a kedeteknél, a hős továbbéléséről ezután már nem a novella és nem levél tájékoztat, hanem az írói emlékezés, amelyből az tetszik ki, hogy a szerencsésen meglelt hősnek a szép prózai élete mintegy próbaköve az írói szemlélet válságának, amikor is azon méri az író e válságát, hogy tud-e új Kekez Tuna-novellát írni. „Még megírtam egy novellát Kekez Tuna munkanélküliségének napjairól – írta a *Két világ* című könyvében –, de az olcsóbb lélektani lehetőségek is megkörnyékeztek.” S mily jellemző, hogy a szemléltető példaként említett *Jézus bicskája*, ez az „egészen giccses történet” az új itnerpretációkban magasabb érdemjegyet kap a „Tamási Áron népies misztikuma felé hajló” jellege miatt, míg a Kekez Tuna munkanélküliségéről szólót nem találtuk Herceg János összegyűjtött elbeszéléseinek három kötetében.

Herceg János az *Előjáték* című emlékezéskönyvében a Kekez Tuna-novellák esztétikai problémáit közelebről világítja meg. Éles kontrasztokat támaszt, amikor a „kiábrándítóan józan bácskai mezőket” említi, mondván, hogy azokon a „déliab még csak megjelenhetett”, de a szépírásban az élet és halál relációit megragadni honi viszonyaink között, ahhoz *külön utakat* kellett követni, a „látomások külön tükrét” venni elő. Itt nemcsak Csáth Géza novelláival rokonítja az övét, hanem Szirmai Károlyéival, Majtényi Mihályéival (a „Kokain után”) is. Kekez Tunának is „ott kellett volna megkeresni helyét: a sivár és visszhangtalan bácskai valóságban, amely fölött a magyar finitizmus égboltja

feszült"! A rokon szellemű művészeti megnyilatkozások is az első Kekez Tuna-novellák megszületésének az idején, amelyeket a *Viharban* többi elbeszéléshöz a világkép azonossága fűzi. A *Kalangya* 1933. novemberi számában Csuka Zoltán Krsto Hegedušić *Podravske motivi* (Dráva menti motívumok) című albumáról ír ismertetőt, arról, amely Miroslav Krleža előszava miatt vált oly nevezetessé, hiszen azt a bizonyos irányzatos realizmust kínálta fel, amelyet Brueghel neve fémjelez a művészettörténetben. Nos, az első Kekez Tuna-novellák is „bruegheliek” mind gyakorlati szépségük, mind elméleti érdekességük miatt. Herceg János visszaemlékezése azt is megerősíti, hogy ezt a Herceg-hóst a valóság ama jellemző felfogása élte, s a realizmus szokványos körülményeit nem tudta elviselni. „Pischinszky Kornél nem az »életből elesett« figura, s nem az Meznerits Athanáz sem, vagy a többi alakja egy eltűnő világot rögzítő novelláimnak. De hát a lánynak sincs köze a valósághoz, aki miatt a kőművesek holtrészegre isszák magukat, sőt Kekez Tuna is úgy jelenik meg az éjszakai utcán, hogy a halál lopakodik utána. Amikor pedig a realizmus általánosabb vonásait kellett volna viselnie, el is szürkült, további sorsát irogatni nem is volt érdemes már.” Két kérdés került össze tehát a Kekez Tuna-novellák kapásán: az ábrázolás és a tendenciáé, tanulságként pedig ott a tapasztalat, hogy elmozdulás következzen be akár egyik, akár másik esetében, maga az alkotói kedv „hőfoka” is változik. Az ábrázolás leíró változatával nem lehetett a Kekez Tuna alakjához közeledni, hanem egy megidéző nosztalgikus variánsára kellett találni, mint ahogy Herceg a *Szülőföldem* címűben rá is talált, a tendenciában ott lehetett a „szocialista eszmék alapja”, de nem az a felfogás és célkitűzés, amit éppen e novellák megszületése idején szocialista realizmusként fogalmaztak meg.

S nem is maga Kekez Tuna csak a fontos az író szemében, hanem a levegő, amely burokként veszi körül, s amit akkor is annyira helyinek és honinak tudtak, s amelynek aromáját a Herceg-novellák mindmáig megőrizték. Többlete volt ezeknek az elbeszéléseknek a helyi színeknek és illatoknak, az embervegetáció aromájának a nyomatéka, amit az írói szenvedélyes vonzalom adott a szokványos tájképi-antropológiai jelenséghez. A *Szülőföldem* címűben a szelencei éjszaka a botladozó részegeivel, a „csupasz koronájú diófák alatt üldögélő asszonyokkal”, akik pletykáznak vagy a rózsafüzért morzsolják, a kapukban lapuló és „halkan kuncogó szerelmesekkel”, ahogy a fejük felett „csendesen himbálóznak a tetőléchez kötött nagy vörös kukoricacsövek”, majd a sötétben megvillanó késekkel s a halott részeg hőssel. Nem is kell más, csak Kekez Tuna fellépte, és néhány mondat, amely jellemzi szavát és gesztusait, hogy örök ismerősünkké váljon, háta mögött az expresszionizmusból kilépő Pálinka Ördöggel, minden részegek alteregójával.

De Kekez Tuna is fontos parádézó mivoltában, göggyében és hengegő kedvé-

ben. Ezek azok a vonások különben, amelyeket Herceg a róla szóló írásokban mindvégig megőrzött, s „belépőjében” Kekez Tuna megmutatott:

„– Szervusz, bruder. Zbogom. Reggel találkozunk.

És újra nevetett, bőföggéssel és csuklással kísérve a jókedvét. Lámpa sem volt sehol, és így nem lehetett felismerni, de féktelen nótája kielégítő volt.

– Én vagyok a szelencsei betyár – ezt énekelte valami mindenre ráhúzható dallammal, de rögtön utána artikulálatlan hangon ordította:

– Kekez Tuna cserepező, első cigliteker... és ezt úgy kiáltotta szerte az éjszakába, mintha be akarna mutatkozni, hadd tudja mindenki, hogy kicsoda ő...

– Ja sam Kekez Tuna – aztán még magyarra is lefordította a nevét: – Kekezo-vics Antal. – Egy ideig még bámulta a fát, mintha csak azt kérdezné:

– Na, mit szólsz ehhez? – aztán legyintett unott fölényesen, és ment tovább bukdácsoló léptekkel, csoszogó papucsban a harmonikázó téglákon...”

A bácskai éjszaka hangjai ezek, az időpont a két háború közötti idők valamelyik esztendeje, s az író fülében ezek a hangok, a Kekez Tuna részeg ordibálása, mintha rokonok lennének azzal a kéthangú kiáltással, amit Déry Tibor hallott a háború végén expresszionista „hallásával”. Szorongást kiváltó hang az, a gyermek felriad álmából ijedten kapaszkodik a dunnába, lélegezni sem mer. Szirmai Károly e novelláról szólva mondta: „Víziós látása ősköltői primitívséggel jelentkezik. Képlátása jóval megelőzi a gondolatokat, sőt többször el sem éri – test marad, s intenzív erejű képhangulatban revelálódik. Pl. a *Szülőföldem* című írásában.” Pontosabb lenne talán víziós hallásról beszélni, holott egy gyilkosság elmondásáról van szó, és éppen Kekez Tuna az áldozat! Nem idillikus, hanem vérgőzös a bácskai éjszaka ezekben a Herceg-novellákban, s nyilván nem véletlen, hogy a legszebb Kekez Tuna-novella, a lakodalmát elbeszélő is erről szól.

Egy egész regény anyaga sűrűsödött össze benne, szerkezetét tekintve talán nem is kifogástalan, mozaikokból épült, az események nagy léptekkel haladnak a végkifejlet felé, összefűzni őket az író nem is törekszik, balladásan így is kiderül, hova jut a főhős, a nótás kedvű, verekedős öreglegény Kekez Tuna, a kocsmai multságok nélkülözhetetlen hőse. Az öreg Iván, a kőműves nősíti meg azon a tavaszon, amikor munka nélkül tétlenkedtek otthon, a faluban. Ő hozza össze Ágnessel, aki még csak tizennyolc éves, de magas és erős, asszony-nak való szegénylány az alsófokról, ahol a magyarok laknak, s anyja nem is tud bunyevácul. Nem nagy a hozománya sem, szüleinek kis háza, kevéske földje volt. Az elbeszélés két része két-két eseményt fog egybe: az elsőben Tuna az öreg Ivánnal beszélget a házasságról, majd a leánykérés következik, a másodikban Kekez Tuna pénzszerző akcióját és lakodalmát látatja az író. Felfogható azonban úgy is a novella, hogy egy hosszabb expozíció után azt mondja el az író, hogyan szerzett pénzt éjnek idején, amikor már senki sem járt az utcán, az

öreg és ijedt boltostól, ötezer dinárt elismervény ellenében, majd a lakodalomban, ahová a legényekkel szinte erőszakkal cipeltette el a boltost, addig itatja, míg az öreg meg nem hal. Akárhogy is nézzük, Herceg János nagy gyönyörűséggel és leplezetlen rokonszenvvel kíséri Kekez Tuna útját a nászágyig, ahol a menyasszony „meztelen, hófehér testén, akár a forró, fényes, fekete szurok”, úgy csillogott a haja. Nem a történet azonban a jelentős, hanem a részletek, amelyek valóban az eredetinek, a lokálisnak, a hazainak a letörölhetetlen jegyeit viselik magukon. Például a szertartásosságát, amelyet akkoriban még tiszteltek, és menetrendjét követték, s amikor ezt Herceg leírja, nem folklorisztikus öncélből teszi, hanem azért, mert hősei valóságát maradéktalanul kifejezik:

„Kekez Tuna zsebre vágta az almát, és anyjával elindult Ágneséhez.

Nem volt elfogódott. Olyan nyugodtan lépett a házba, mintha csak valami kis szívességet kellene kérni onnan. A vén kőműves itt is mindent előkészített már. Tiszta dologra jöttek. Az asztalon bor volt meg sonka, s mellette Ágnes ült ünneplőbe öltözve a szüleivel.

Ó, de szép volt! Eddig sohasem látta még ilyen szépnek.

Leültették őket, és megindult a beszéd a vetésről, az időről, a nehéz életről. Később az asszonyok elhúzódtak az asztaltól, s Ágnes apjának alkalmát nyílt, hogy kikérdezze Kekez Tunát.

– Mit akarsz csinálni, ha megházasodsz?

– Bevetem a földet pénzmaggal, és ezreket aratok róla – felelte nevetve a legény, mert már megivott pár pohár bort, és különben is jókedvében volt.

– Legszívesebben visszamennék a városba, a cserepezőkhöz – tette hozzá elkomolyodva. – De ha bent nem találok munkát, akkor a maguk földjét művelem majd, és megélünk.

Nem cifrázta a szót, nem hazudozott, nem ígéretett semmit. Nem olyan fából faragták Kekez Tunát. Szegény legény volt, hát mi szégyen van abban?”

Az élet pompás virágzását láttatja ez a Herceg-elbeszélés, s pár mondatban a jövő sejtelve árnyékot is vet a pillanat életszépességére: dolgozniok kell majd, megöregszenek, s ami most csillogó, az fakó lesz majd – így a menyasszony szeme is egykoron!

Minden ebben az elbeszélésben, előadásmódtól tartalmi részletekig, megismételhetetlen az író számára, s érthető, ha nem akart valamiféle „második énekre” vállalkozni az 1930-as években.

Vállalkozott azonban 1970-ben, amikor *Gyermekkorom* című elbeszélését az *Új Írásban* közzétette. Mintha közvetlenül a *Szülőföldem* című novellájára mutatna vissza ebben, noha most Kekez Tunának csak az elbeszélés nyitó és zárójelenetében van szerepe. Az epizódszerep, de mégis elég, hogy ne csak körülötte, hanem az egész, ismét csak mozaiknovellában, megsűrűsödjék levegő, a lét atomszférája tömény legyen, s kifejezővé, ismét láttatóvá váljék, az elbeszélés-

lés pedig *legendássá* az írói evokáció karaktere révén, amelyről az első elbeszélő lélegzetvétel már tanúskodik:

„Makk Ász, az ökökké facér asztalos a lakodalmát tartotta egy jóra való szelencsei özvegygel, s ott ült a frissen pingált gangban, a fehér abrosszal terített hosszú asztal körül majdnem az egész ház népe. Suszter Misi fáradhatatlanul húzta a harmonikát, s minduntalan belerikoltott a dalba, úgyhogy megálltak a felsővárosi népek a kerítésnél, s a vőlegénynek percenként ott kellett hagyni a lagzi vendégeit, hogy egy tál forró csörgőfánkkal és egy pintes üveg borral végigkínálja a kíváncsiakat.”

A lakodalmi békét ellenségeskedés, gyorsan verekedés borítja fel: a kollektív öröm kollektív tusává alakul át, „mintha itt a lagzihoz a verekedés is hozzátartozott volna egy bizonyos idő után”. Ebbe csöppen Kekez Tuna, és áll a földön fetrengők fölött füstölgő forgópisztolyával, mert háromszor is a levegőbe lőtt, hogy ne csak a galambokat riassza meg, hanem a „véres hecbben” részvevőket is. A béke barátja ebben az elbeszélésben Kekez Tuna, mert a történet végén ismét fellép, amikor az újházások válakoznak, és Makk Ász távozni készül a háztól:

„– Hát maga min mérgelődik, szépasszony? – indult el egyenesen feléje, és nem félt átölelni félkarjával a takaros menyecskét, mert szerette, ha tűzbe jönnek a nők. – Egy striciért igazán kár izgulni.

Oda se nézett egykori puszipajtására, mintha soha életében nem is látta volna, s csupán az asszonnyal kellene törődnie most. Be is vezette mindjárt a lakásba, s hogy mi történt odabent, nem lehet tudni.”

De az asszony kiadta a Makk Ász batyuját, és a szomszédok pillantásainak kereszttüzeiben távozik a nemrégiben még verekedéssel lakodalmát ünneplő férfiú!

Kekez Tuna történetei életrajzi kérdések is Herceg János szemében, s miként a *Szülőföldem* is tele van életrajzi részletekkel, ezeket dúsan hozza az *Öregség* című tárcanovella 1983-ban. Bizonyos nem következetes tervszerűség figyelhető meg az írói közlésekben. Kekez Tuna életrajza most már jól összeállítható. Nősülése előtt a „Folpert-kocsma” majomszigete, ahol szemrevételezte a lányokat, azután Belgrádban, amikor a Dedinjén folyó építkezéseken dolgozott a híres cserepező, a Jatagan-malán a „donyesztá”, a Kalenić-piacon a „melles, faros” kofa, aki marokszámra kínálta neki a pénzt, majd a varrólány a Szontai úton... Ott voltunk a lakodalmán, de már az *Öregségből* tudjuk meg, hogy volt egy fiuk, akit verekedésben szúrtak agyon, s az anyja szinte utána-sorvadt bánatában. Lányuk Ilija Gazivodához, a seprúgyár igazgatójához ment feleségül, s az asszony halála után egy évvel Tuna lányáékhoz költözik a sokemeletes bérház hetedik emeletére – ahol természetesen nem érzi jól magát, kikijár Szelencsére, mert ott maradt a kutyája is, és szomorúan tapasztalja, hogyan tűnnek el a „régi házakból a régi emberek”. A nosztalgia elbeszélése ez

immár, s tulajdonképpen azt beszéli ki egy 1988-as Kekez Tuna-novella, az *Új világ* is, amelyben hősünk letartóztatásáról esik szó, mert az „Új világért harcolt” a régi világban.

Nemcsak a Kekez Tuna-elbeszélések a mozaikszerkezetűek, a hős életrajza is rokon a róla beszélő narratív formával: tetszőleges számú epizóddal egészíthető ki, új ábrákkal az eredeti rajzminta, s jól is illeszkedik az új a régeikhez, ha belső, mintegy antropológiai következetesség a kötőanyag. S ez is megvan, hiszen Kekez Tuna valóban „életes” alakja immár Herceg János életművének!

AZ ÁLOMVÁR BELSŐ TERE

H Á S Z - F E H É R K A T A L I N

Herceg János első regényében, a *Tó mellett városban* (1937) ma már nem az egykori Zombor hiteles rajzát keressük, mint Szirmai Károly a Kalangya-beli kritikában, s nem is azt a „közönséges kereskedői fogást” kifogásoljuk, mellyel Herceg összeválogatott anyagára „egy szánalmas mese külsőleg talán mutatós, de belsőleg annál rozogább s düledezőbb viskóját borította rá...” Romantikus művekben olvashatni rozoga, düledező viskókról, melyeknek belseje, berendezése színeivel, formáival, hangulatával meglepi a látogatót, s amikor egyszer belépett, elfelejti a hézagos, repedezett, kitámogatott falakat.

Herceg regényéből is a belső tér az, ami számunkra fennmaradt, a mindenkori provincia színei és hangulata, a vidéki kisváros máig érvényes rajza, hiedelmeivel, mondáival, szóbeszédeivel, szerelmi törtétiáival.

A *Tó mellett város* háttérregény. Története anekdotikus szerkezetű, Mikszáth regényeihez hasonlóan füzéres: egyetlen anekdotába épülnek be a szintén anekdotikus epizódok, a társadalomrajz, a hangulatleírás, az álom, a hiedelem. A történethez kapcsolódva az lenne a feladatuk ezeknek a leírásoknak, betoldásoknak, hogy leállítsák, feltartóztassák s aztán továbbvigyék a cselekményt; a vékony történetyszálból kiválva azonban mennyiségükkel domináns elemeivé válnak a regénynek, kísérő szerepükből, háttérhelyzetükből az előtérbe lépnek, funkciót cserélnek a történettel: nem ők kapcsolják össze a történetelemeket, hanem a történet tartja egybe a betéteket, s ily módon ő maga szorul a háttérbe – kidolgozatlanul, elhanyagoltan, redukáltan és rozogán. Így a regényhősök valóban sztereotypeknek, vérteleneknek tűnnek, a történet pedig erőltetettnek, bizzarnak, hihetetlennek: dr. Vay Ödönnek, az újonnan kinevezendő főispáni titkárnak – aki éppen hogy megérkezett a városba – a hotelszobájába egy fiatal nő surrant be, mialatt a szomszéd szobában egy férfitársaság nagy hangon kártyázik. A nő be sem mutatkozik, szólni is alig szól, majd rövid

idő múlva távozik. Itt kezdődik a botrány, a magát felszarvazottnak hívő férj kinszenvedése és öröme, amikor megtudja, hogy felesége csak bosszút akart állni rajta a kártyázásért. S miközben összebarátkozik Ödönnel, ez beleszeret a feleségébe, s egy őszi napon megszőknek a most már valóban megcsalt Maklártyól. Az egyszerű szerelmi háromszög alig nyújtana alkalmat az írónak szokatlan cselekménybonyolításra, nagy lélektani tanulmányra, véres tragédiára; a regény nagy rokonainak emlegetése inkább az irónia, mint a hasonlóság kiemelése kedvéért történik. Maklárnyé ismeri Bovarynét is, Raszkolnyikovékát is, s míg az előzőt elutasítja, lenézően mondja róla, hogy „Buta, unatkozó, de közönséges ravaszsgal telített nőnek” tartja, a Szónyával való hasonlóságot szívesen vállalja, s fellengzősen jelenti ki Ödönnel: „Veled megyek a számkivetésbe” – noha számkivetésről szó sincs, mert bárki szívesen hagyná el a poros, unalmas várost.

Az ilyen kitérők, különösen a hasonlatok hordozzák mindazt, amit egyébként a történetre szoktak bízni. Herceg asszociációkra építi regényét, eljárásaival nemegyszer kényszerítve ki olvasójából a hasonlatok nagy mesterének, Krúdynek a nevét. S ha a hasonlatokat mellőzve érzelmes, szentimentális történet marad a regény, odafigyelve rájuk életre kelnek a figurák, egy szatirizált világ kicsinyes, de lélethű lakosaivá válnak.

Tartalmukat, felépítésüket, előfordulási helyüket tekintve a hasonlatoknak rendkívül sokféle feladatuk van: a hangulati szféra létrehozása; a szereplők jellemzése; a belső változások felmutatása; a háttér és a cselekmény összekapcsolása; a háttér, a környezetrajz előtérben tartása; a valóságábrázolás; előre- és visszautalás; az irónia és a komikum kifejezése; lehetséges irodalmi rokonságok felmutatása és elutasítása, s végül szerkezeti elemként a kitérős elbeszélés műfaji lehetőségeinek bizonyítása. Befonnak mindent és mindenkit, kedélyesen és kíméletlenül, a legfurcsább területeken találva fel asszociációkat.

Maklárnyé kezének leírásából például már a regény elején tudjuk, hogy nyugtalan, elégedetlen asszony, s hogy házasságának harmóniája öntudatlanul is erőltetett: „Vannak kezek, amelyek ha elnyújtózva fekszenek is, mint a lusta tigris, csupa mozgás, lendület van bennük, a tennivágyás, a szorítás, a simogatás, ütés, tapintás reflexei vibrálnak bennük örökké, s ha megmozdul egy ujj, mintha valami trópusi virág kelyhébe kapna a szél, s az érzések játékára megvonnaglik a kéz, kéjesen megremeget, vagy görcsösen ökölbe szorul. Ennek az asszonynak volt ilyen kifejező, szinte külön életet élő keze.” A leírásból egész kis jellemkép bontakozik ki, s amellet olyan finom erotikum húzódik meg benne, melynek utaló funkciója van a szerelem későbbi kimenetelére. Alig néhány oldallal arrébb azonban ugyanezt az asszonyt már enyhe iróniával láttatja az író, túlzott titokzatosságának szükségtelenségét is kiemelve: „Az asszony nem felelt dr. Vay Ödön költői áradozásaira, mintha nem is hallotta volna, amit a fiatalember beszélt, maga elé révedt, árnyékával összefolyt, s hasonlított

a Szfinkszre, a sivatag istennőjére, aki titokzatosságával térdre kényszeríti a tevéken vándorló karavánt.” A további hasonlatokból aztán lassan kiderül, hogy az elvágyódásból fakadó nyugtalanság csupán rejtett, önmagának is alig bevallott tulajdonsága az asszonynak, a felszínen a kisváros mindennapjait éli: miközben „olyan elegánsan öltözött, akár valami fővárosi dáma”, mégis úgy ült a szobában, „mintha elszáradt fikuszát sajnálná, amelyet egy évig hiába gondozott”. Arra azonban mindig ügyel, hogy a provincia hierarchiájának csúcán elfoglalt pozícióját ne adja alább: szavaiból, hasonlataiból az alacsonyabb rangú életmód megvetése szól. Maklárynak azt hányja fel, hogy „elbánt vele, mint egy cseléddel, vagy béresasszonnyal, akit a kazalban talál az ura a kocsis karjaiban”, Ödöntől pedig csípősen kérdezi: „Miből gondolja, hogy jól főzők? ... Úgy nézek ki talán, mint akinek az arcára van írva, hogy jó háziasszony, kitűnően főz s azontúl semmi?”

Az ébredező szerelemből is csak annyit tudunk meg, amennyit egy-egy asszociáció elárul, hiszen Irén annyira titkolózó, annyira hűséges akar maradni férjéhez, hogy semmiféle jelét nem adja érzelmeinek. A házimulatságon esett csók után hamar magához tér, elküldi Ödönt, s majd csak a nyolcadik fejezetben érkezik levele, melyben – elsőnek – szerelmet vall. De már a házimulatságon, tánc közben „lehetőük egymás arcába csapott, mint füledt nyári szellő, mely a hegyek forróságát hozza le a völgybe”, e multság után pedig, miután Ödön megfigyelte, hogy Irén újabban eljár a templomba, nem tudta megfejteni, hogy az öregasszonyok közt ülve „miért hajtja meg fejét, mint a lekökadt virág”. A belső történések szép tárgyasítása az a kép is, mely az asszony reakcióit kíséri, Ödön válaszat olvasva: „... mintha kicsaptak volna a lángok a sparherdből, arcába csíptek, hogy elégessék, úgy érezte, de amikor elolvasta a levelet, a lángok visszahúzódtak fészükbe, ehelyett fehér lett az arca, mint a meszelt fal, szívéhez kapott és elájult”.

Az angolos, arisztokratikus külsejű Ödön talán még jobban vigyáz, hogy béresnek ne nézzék, mint Irén. Amikor az asszony belépett szobájába, „Dr. Vay Ödön udvariasan felugrott, kissé szégyellte is magát, hogy ingujjra vetkőzött, mint a hentesek”, azután pedig, minthogy a nő nem szólt, s Ödön önfeledten fütyörészni kezdett, egy pillanatra „eszébe villant, hogy magában fütyörész, mint valami borbélylegény, ahelyett, hogy a hölgyet szórakoztatná”. S hogy rendkívülsége észrevétlen ne maradjon, a holdról, gyermekkoráról, éjjeli árnyakról kezd mesélni. Makláryt részeg pályafelügyezőhöz hasonlítja, amikor ízléstelenül táncolni kezd Irénnel, a vendég szeme láttára, de amikor ő kapja kézhez Irén levelét, kiáltani szeretne, füttyenteni, nagyokat kurjantani, „mint a parasztlegények, akik ritkán szerelmesek reménytelenül”. Minthogy Ödön az egyetlen idegen a városban, s jellemét nem hozta magával a regénybe, alakja kidolgozatlanabb, mint az asszonyé. Még a hasonlatok is csak az itt kibontakozó érzelmi viszonyát jelzik, s az érzelmi hullámmáson túl legfeljebb

annyit változik a történet folyamán, hogy öngyilkosság helyett a kisvárosi élet világába veti bele magát, hasonulva környezetéhez, annak szokásaihoz, szokásaihoz. Remény és reménytelenség lelkének egyedüli, egyhangú mozgása, e kettő változtatja egymást árnyalatok, változatok nélkül: „Mint a hajótörött, aki messze-messze megpillantja a világítótornyot, de kevés reménye van, hogy partot érjen. Hangulata is úgy változott, mint a tenger: egyszer diadalmas hullámokat vert benne az öröm, máskor a kétségbeesés halálos apálya fojtogatta, mint a szigetet, amelyről lecsurgott a víz, s a szikes kavicsokból, kagylókból törött evező hegye bukkan elő”.

A két szerelmes körüli irodalmi allúziók (Flaubert, Dosztojevszkij), az irodalmias, nem is mindig eredeti hasonlatok a kisvárosi élettől való elzárkózás, a szellemi magasabbrendűség igényének jelzői, de azt is megmutatják, hogy más, levegősebb környezetben sem tartoznának e szereplők a legszínesebb egyéniségek közé. Lelki gazdagságuk viszonylagos, csupán a kisvárossal a háttérben számít gazdagságnak, s minthogy Szentmihályon még ez is hivatkozásnak tűnik, így valamennyi rájuk is szóródik a kisvárosra irányuló szatírából. A szatíra pedig használ nekik: a látás és látásmód elfeledi az alakjukból hiányzó árnyalatokat, a hasonlatok viszont kidolgozzák, felmutatják óhajaikat, motivációikat, melyek közül Irénéi a hitelesebbek, igazoltabbak. Ödön eszköz és szemtanú a regényben, mesebeli lovag, aki megszabadítja az asszonyt, vagy ahogyan Irén mondja a regény végén: „egyáltalán nem volt külön, mint száz és száz más férfi, csak az asszony érezte meg, hogy ez az az ember, aki elhozta magával az ő lelkét, mint puttonyában a Mikulás a gyermekek ajándékát”. Irén és Ödön motivációk tárgyasításai inkább, mint önálló, cselekvő, autentikus hősök.

A regény egyetlen kidolgozottabb figurája Maklár, a férj. Nagydarab, behemót, naiv és gyanútlan, két lábbal áll a kisváros világában, ahol sok igyekezettel és kompromisszummal szerezte meg hivatali állását és a környék legszébb asszonyát. Mivel mélyebbről indul, mint a felesége (apja, akit még Mol-kernak hívtak, szítás volt, s Maklár az ipszilont úgy vásárolta meg), az ő felemelkedése egy fokkal lejjebb is végződött, s többre nem kíváncszott, mert elérte, amit elérhetett. Irodalmi elődeihez, az úrhatnámokhoz és vidéki nemesekhez hasonlóan formálja meg őt is Herceg János, a komikum eszközeivel. Maklár körül hangzanak el a regény legötletesebb hasonlatai és metaforái – a világgá kürtölt szenvedés, majd öröm, átmenet nélküli melankólia és eufória lelki helyzetében, felerősítve a hasonlatok révén is a belső szimplicitást. Maklár egyszerre szájalmas és rokonszenves, s mindkét tulajdonsága alkalmas a hol jóindulatú, hol élesebb humorra. Személyében enyhébben bánik vele az író, itt még csak a szenvedés és a szenvedők különböző fajtáját mutatja fel a háta mögött, jelezve, hogy Maklárt nem kell a hősök közé sorolni: „... szeméből egy megsebzett állat kinja csorgott, véresek és kidülledtek voltak ezek a szemek, mint a bazedóvos beteg szeméi. Úgy nézett velük a fiatalemberre, mint

utolsó perceiben a kutya néz a gazdájára, mintha búcsút venne tőle, megköszönné némán a jó koncot és a simogatásokat.”

De amikor Maklárý megszólal, elkezdí életét mesélni, elárulja magát: megváltoznak a hasonlatok, észjárását mutatva konkrétabbak, nyersebbek, földközelebbek lesznek: „A fejemben éreztem valami nyilallást – panaszkodja Ödönnek –, mintha megpattant volna benne egy ér, akár a régi tányérórákban szokott eltörni a kerék, s aztán visszafelé mennek a mutatók.” Vagy amikor első szerelméről beszél: „... oly nyirkos volt a keze az alvástól, mint a tyúkszemvágóké, hangja pedig rekedt, fátyolos, mintha elmúlt fiatalságát siratta volna benne.” Az élettörténet hasonlatai után már az elbeszélő sem térhet vissza a részvét hangjára, most csak kívülről állapítja meg enyhe iróniával, hogy „a nagydarab ember” zokogása mennyire szájalomraméltó: „Artikulálatlan hangon bömbölt és csuklott kínjában, akár a specerájós inas, akit szalámírúddal nadrágot el a gazdája, mert kiöntötte a mákot. Mégis megható volt a szenvedése.”

A komikum Maklárý örömevel párhuzamosan szabadul el, s kíséri az ugrabugráló embert Irén és Ödön randevújára. Zarathustra kecskéjéhez hasonlított a most, „aki bár öntudattal viselte bölcs szakállát, ha szuka került a közelébe, egyszerre megbolondult. Kacsaringósakat füttyentett... Először vékony hangon, hosszan, mintha egy gomolyag fehér házicérnát húzna ki a szájából, aztán mélyen, mintha köcsögbe fújna.” A regény második felében ez a komikum lecsitul, Maklárý is a háttérbe szorul, ahogy Irén és Ödön szerelme fejlődésnek indul, hogy a regény végén, az epilógszerű lezárásban a meseformula révén újra az írói részvét fényébe kerüljön: „S a szegény elhagyott ember... talán még most is bolyong, ha meg nem halt.”

Maklárý nemcsak a történet szereplőjeként fontos figurája a regénynek. A kisvárosi hierachia Irén és Ödön által képviselt legmagasabb fokát származása, megyei állása és szórakozása révén köti össze a kisváros minden más rétegével. Rajta keresztül juthat a háttér kiemelt szerephez, ő ad ürügyet az írónak a provincia egy-egy életmozzanatának, jellegzetes alakjának részletezésére (kártyázás, párbaj, házimulatság, a városi előkelőségek tablója, az asszonyok élete, lakásberendezés, vásár, vadászat, hivatali élet stb.).

Az ilyen kitéréseknek, a kedélyes, széles medrű mese elkalandozásainak hangulatában az író a hasonlatok egy részét a valóságábrázolás igényével alkalmazza. A Szabadság szálló „bőszoknyájú öreg marónisszonyhoz” hasonlít, a „púposodó lankák úgy buktak le a láthatáron apró présházaikkal, mint az aranyszőrű kiskacsák a piszkos zöld pocsolýában”. Lahovicné pedig úgy siratta Ödönt, „szinte énekelve”, „mint egyes vidékeken a siratóasszonyok”.

E valóságélemek és a főcselekmény kölcsönhatása, szembeállítása szintén az irónia és a szatíra forrása. A főszereplők és vágyaik ironikus kezelését a kicsinyes, provinciális környezet teszi lehetővé, a környezet szatirikus rajzát pedig egyrészt a magasabb igények létezésének sejtetése, másrészt a kisváros érték-

rendszerének, büszkeségeinek, nevezetességeinek eltűlése, kinagyítása. A regényt átfogó két keretfejezetnek így nem csak az a szerepe, hogy megkezdi és lezárja a történetet, hanem az is, hogy hangulatot, hangnemet teremtsen a környezetrajzhoz. A békanyálás Bela Jama a kisváros igénytelen, álmos légkörének szimbóluma, az eseménytelen életű „álmovár” rövid téli felrajzásának színhelye, a város múltjának, jelenének egyetlen csodálnivalója, s mint szimbólum az irónia forrása: a kisváros minden eseményének posványos háttere. Az „álmovár” kapuja ez a tó, egy elvarázsolt világé, melyben az emberek Csipkerózsikához hasonlóan végtelen álmukat alusszák, ahol tér és idő beszűkül, eltűnik, s ahol soha semmi nem változik: jövet is, menet is ugyanaz a kép tárul az idegen elé, a tóba merülő százados fák, a terebélyes asszonyosság, aki ruhákat te-reget, az ismétlődő szerelmek és lakodalmak szereplői pedig olyan egyformák, jellegtelene-k, mint az első fejezet egyik jelenetében Zsófi-ka és szerelmese, akik „úgy jöttek ki kétoldalt (az épület ajtaján) külön-külön, mint az időház két ajtaján a sodrott birkabélre erősített fababák”. Az egyhangúság térben, időben az irrealitás felé mozdítja el a kisváros világát; e bezárt embereknek eltolódnak viszonyítási pontjaik, aláesik értékrendszerük, s így válnak egy torz tér eltorzult részeivé.

Az irrealisba hajlás azonban nem az anyagtalanságba hajlás is egyben, ellenkezőleg: ebben a térben a szellemi értékek tűnnek el, s a materiálisak, az anyagiak irányítják az embereket. Ezért olyan vaskosak, nagyot mondók az író hasonlatai a környezetleírásban: a százados fák ágairól „kövér kecskebékák ugrottak fejest a sűrű vízbe, vagy szétvetett lábakkal csak belevetették magukat, mint az életunt pincér egy rosszul sikerült éjszaka után”, Zsófi-ka arca oly fehér, mint „a kókuszdíó bele”, az út kövei kimozdulnak, mint „vénember szájában a megsárgult, odvas fogak”, a kibicek kártyázás közben pedig úgy fecsegnek, „mint a részeg papagáj”.

Az elbeszélés, a mesélés ironikus kezelése a fenti kettősségből fakad. A történet allúzió: Csipkerózsika meséjének sémáját követi (a fiatalember megcsókolja az asszonyt, az „felébred,” és elmegy a lovaggal), a mese provinciális változatát hozva létre; ugyanakkor Irén és Odón szerelmük történetét meseként, legendaként hagyják rá a városra, mely mint nevezetességet, ritkaságot megőrzi, továbbadja (az író a regény végén a pápaszemes öreg tanítónőre ruhazza át az elbeszélői szerepet)! Hogy a kisváros közege kivetí magából a tőle távol álló embereket, mesévé desztillálja és személyteleníti őket, de ezt a mesét viszont gondosan őrzi, mutatja az utolsó fejezet feletti szöveg is: „A mese feltámad, elmondja életét...” S végül a mesének ez a feltámadása ürügy a regény megírására, az író a krónikás szerepét vállalja, az irónia pedig mintha mentegetőzés lenne a téma-, szerkezet- és környezetválasztás miatt.

Az ironikus tárgykezelés bizonyítékai a fejezetek feletti epigráfok is, melyek a fejezetek témáit úgy sorolják fel egymás után, hogy a köztük lévő kapcsolat

hiánya szembetűnővé váljon, s írói bravúrnak tűnjön összekapcsolásuk. A szokatlan helyzetek és témák csupasz tömörsége önmagában is komikumforrás, az író azonban mindenütt fokozni is tudja a hatást: túlzással az első fejezetben, mely „egy vadregényes tőről, nyolc leánytestvéréről, egy idegen úrról és a szobájába erőszakosan betörő fiatal hölgyről szól”; közismert szókép szó szerinti alkalmazásával a negyedik fejezetben, melyben „a megcsalt hitves elmondja bánatát, s amikor megtudja, hogy minden csak tévedés, szeretne kiugrani a bőréből, de ez persze nem sikerül neki; vagy pedig szokványos szerelmi közhelyet épít be, jelezve, hogy a Szöllősyk is csakúgy vallanak szerelemet, mint minden más halandó: a nyolcadik fejezetben megtudja az olvasó, hogy egy szerelmeslevél mégis szebben beszél, mint a rózsaszál...”

A ráérős mesevezetés kitéréses természetét mutatja a hasonlatok szerkezete. A háttér és előteret összekapcsoló hasonlatok ha rövidek, ha csak egyetlen szószerkezetre vagy mellékmondatra terjednek ki, akkor tartalmukban állnak távol a történet világtól. De van, amikor az író addig fűzi őket, hogy a fűtős vagy halmozott hasonlatokból végül is intarzia, epizód fejlődik ki, s ilyenkor szerkezetileg különülnek el a cselekménytől. A hasonlatok folytán így szoros egységbe kerülnek a regény vertikális – hangulati, történeti és környezetleíró – rétegei; de ugyanakkor nincs, ami megteremtse köztük a horizontális kapcsolást. Ez a történetvezetés, a jelenetezés feladata lenne, de a történettel való mostoha bánásmód, a szerkezeti üresjáratok, zsákutcák, melyekből hirtelen fordulattal mindig gondolkodás és kétely nélkül vágja ki magát az író, azt szuggerálják, hogy a történetnek önálló életet nem szánt az író, s a regényt így is el kell olvasni. A történetet a regény többi elemével együtt és egyenrangúan felhasználva Herceg János úgy próbált a provinciára tekinteni, ahogy azt Szenteleky már tíz évvel korábban megkívánta volna: „Aki a muzsikát szereti, az nem szeretheti ezt a józan, sivár, kicsinyes, disznóhizlalásos vidéket, viszont nem is gyűlölnéti annyira, hogy gyűlölete a szatíra, az irányregény vagy akár a pamflet alakjában öltön művészi formát...” (*Bácsmegyei Napló*, 1927. jan. 30.)

SEMLEGES HELYZETBŐL

BORDÁS GYŐZŐ

A *Módosulások*, Herceg János új regénye önéletrajzi jellegű mű. Sajátságos regény ez is, mint az eddigiek általában, rendhagyó volta pedig abból ered, hogy az író nem saját életútján vezet végig olvasóit, nem regényesített formában meséli el életét, hanem mintegy kívülálló szemlélőként láttatja önmagát is. Az író tehát, bár egyfajta önéletrírást alkot, többnyire narrátori szerepet vá-

lasztva meséli saját és mások történetét, arra is ügyelve, hogy önmagának se adjon nagyobb teret, mint másoknak, legalábbis ne akkorát, hogy saját fájának koronája fölébe nőjön a többinek.

Temérdek apró kis történetből, meséből, anekdotából áll össze a regény, amely nem más, mint a történelem viharában állandó módosulásokon áteső Zombor történetének egy rövid, visszásságoktól aligha mentes korszaka. Az írói vizsgálódás idősíkjá a tízes évek végétől a negyvenes évekig terjed, azzal, hogy a mesélés pillanatában a naptár a húszas éveket mutatja, s innen tekint e mesélő előre és hátra, évtizedeket is, ha kell. A regényben nem egy klasszikus időrend rajzolja ki az eseményeket, hanem a dolgok összefüggésrendszere, a történetek és események logikája dönti el az időt. Így például Ilkić tanár úrral találkozáskor megtudjuk, hogyan űz gúnyt Drobkó Rezső szerbesen ejtendő keresztnevéről, de azon nyomban az is kiderül, hogyan lépett írónk, húsz évvel e nemcsak mókás iskolai esemény után Ilkić utódába a városi könyvtárban, hogy végül szó essék egy harmadik találkozásról is, amikor ugyanez az Ilkić már az író, Vajdaság becsületbíráját kereste föl.

Egy-egy ilyen időbeli elkalandozás után Herceg könnyed és szinte elegáns megoldásával – „de sietek is vissza gyermekkoromba” – máris ismét ott vagyunk, ahonnan kalauzolásával útnak indultunk.

Az írói nézőpontot pedig mintha befolyásolta volna az a tény, hogy Hercegek gyerekkori háza ama Juhász Árpád nevét viselő utcának valahol a közepén volt, egy olyan határon, amelytől jobbra már ki lehetett látni az aszfaltos körútra, ahol fényárban úszó üzletek sorakoztak, balról pedig „hamísítatlan parasztházak következtek szerűskertekkel az udvarok mélyén, hol nyáron gyakran zúgott a cséplőgép”. Mint ahogy a határon volt a kárpitosmesteri ház – amelybe többnyire urak tértek be, de amelyben sokszor érezhető volt a marhabőr szaga is –, úgy az író is mintha ilyen választóvonalra állna, hogy innen, erről a semleges pontról nézelődjék, lásson és ítélkezzen. Ez tehát Herceg írói kilátótornya, de hogy tekintete mégis többször téved a sárgára festett, zsalugáteres kúriák felé, mint az ellenkező irányba, azon sem kell csodálkozni, hiszen jobbára innen valók osztálytársai, ide téved be sűrűbben, ezeknek a kereskedőknek, iparosoknak az életét ismeri közelebről. Sőt nemcsak a körútig merészkedik, hanem addig a legelőkelőbb városrészig is, „ahol a barátok vasárnap szagos miséje után sétálnak az úrinők, s ami az Ipartestülettel kezdődött, s futott végig szélesen átszelve a főutca és a vármegye háza közötti teret”.

Herceg tehát ebből az elképzelt középpontból szemlélődik, egy bizonyos távolságban az eseményektől, de csak annyira, amennyire szüksége van az objektívnek, ha nagyobb részt kíván egyszerre befogni, hogy aztán a kép egészéből nagyítsa ki azt, ami érdekes, izgalmas, drámai. Mert írónk kétségkívül azt az érzést kívánja kelteni, hogy objektív, tárgyilagos képet mutat föl, bár mi jól tudjuk, hogy mint minden kép, hitelességében hamis is. Azaz mint minden

emlékezés, így Hercegé is, nagyon is szubjektív. Talán azt is mondhatnánk, objektívnak látszó közlés ez a rejtőzködő szubjektivitás leple alatt.

A *Módosulások*, mint az ilyen típusú regény általában, emlékképekből áll össze, de olyan emlékképekből, amelyek képesek a szintézisteremtésre, képesek a történetekből kirajzolni a történelmet is. Ez a regény legfőbb erénye, s az, hogy a *Módosulások*at olvasva egy világ tárul elénk, a amelyben minduntalan egymásnak feszülnek az események, konfliktusok támadnak, amelyek magukkal hozzák a létbizonytalanságot. Herceg regényei persze keresik a konfliktusokat, s van akkora művész, hogy ha nem talál, hát teremti. S így ember és világ állandó perlekedésének írói módon történő megfogalmazása avatja irodalom-má a művet.

Herceg regényének noha nincs jellegzetes figurája, rengeteg személyt vonultat föl. Az utcasarki rikkancsoktól kezdve a gesztenyeárusokon keresztül megjelenik itt mindenki, még a kalocsai püspök vagy – egy újabb módosulás után – a karlócai pátriárka is. De fölvonulnak itt az írók is, Gozdsu Elek, Margalits Ede, Veljko Petrović és mások, sőt kiderül, hogy Hercegek szomszédja volt egykoron az a Brunner család is, amelynek egyik sarja majd Debreczeni József néven írja verseit és a *Hideg krematóriumot*. Mint már ezek a nevek is jelzik, a regényből e közösség egész etnikai panorámája is kirajzolódik: szerbek, magyarok, svábok, zsidók sorakoznak, hogy az író leginkább csak egy-egy jelzővel igazítsa el olvasóját a hovatarozás nem mindig lényegtelen volta felől.

Mint utaltunk már rá, a regényben rengeteg apró történet elevenedik meg. Az anekdoták, a szájról szájra járó és az író fülébe jutó pletykák az ilyen poentírozó szerkezetű művekben szinte elkerülhetetlenek. S éppen ez juttatja eszünkbe Herceg első regényét, a több mint fél évszázaddal ezelőtt írt *Tó mellett várost*. Mert egyes vonatkozásaiban a *Módosulások* ennek az egykori regényének távoli rokonaként is kezelhető, azzal a különbséggel, hogy míg a *Tó mellett városban* a lektúrirodalom ismert receptjét alkalmazta – ahogyan Németh G. Béla mondaná –, „finoman csomagolt pikáns izgalmat az elejére, könnyű rejtélyű bonyodalmat a közepén, csattanós vagy érzelmes feloldást, de mindenképpen feloldást a végén”, addig a *Módosulások* messze elkerüli ezt. A városi fecsegés, a pletyka itt mintha dramaturgiai szerepet is kapna. A kisváros polgárosodásában a pletyka már szinte jelentéssel is bír. Egyszer talán a pletyka szociológiájának megírásához éppen ez a regény képezhet kiapadhatatlan forrást. De hogy itt nem csupán öncélú pletykalásról van szó, az kiderül abból is, hogy míg „arról folyik a szó”, az előző este ki kivel tűnt el a sétány faszorai között, addig szót váltanak arról is, megmarad-e a magyar gimnázium, avagy sem, minthogy az előző módosuláskor a szerbek is csak fakultatíve tanulhatták anyanyelvüket. Nos, ilyen, hogy ne mondjuk, politikai színezetet is kap sokszor a pletyka, amely tehát még véletlenül sem öncélú, inkább csak az olvasmánnyosságot, az olvasmány fűszerezését szolgálja.

Meg természetesen szükségszerű velejárója ennek a karikatúrisztikus ábrázolásmódnak. Mert Herceg bravúros egyvonalas írói karikatúrákat készít, méghozzá általában politikai élűeket. Ilyen gyorsportrét látunk például arról a Bagó nevű főhadnagy rokonáról, akit már „Bákó”-nak mond mindenki, s „talán még ő maga is így mutatkozva be, ezzel is meggyorsítva a békés beolvadás folyamatát”. De enyhe fölényel és némi gúnnyal kezeli le még Kohlmann tanár urat is, aki „csak péntek este tette fel fekete kalapját, hogy elmenjen a Farakas utcába leimádkozni a bűneit”.

De ez az írói fölény sohasem sértő, mert a jellemzéshez segít hozzá, a figura tökéletesebb megrajzolásához, a sok hasonló típus megkülönböztetéséhez. S ebben is utánozhatatlan virtuóz Herceg János.

A VISSZANÉZŐ

TOLDI ÉVA

Regényeinek és novelláinak a sorában már az ötvenes évektől kezdődően feltűnnek azok a könyvek, amelyeket krónikákként, esszékként, naplójegyzettként, helytörténeti emlékként jelölt meg szerzőjük, Herceg János. Azt hiszem, elkerülhetetlen, hogy íróember a szabályosnak, komolynak vélt elbeszélő formák mellett a gondolatnak szabadabb áramlást engedő, csapongóbb, szabálytalanabbnak hitt írásokban is közölje mondandóját, s olyan tartalmakat fejezzon ki velük, amelyeket nem tudott vagy nem akart szigorúbb keretek közé zárni. A múlt és a jelen eseményei által indíttatva ezek az írások az asszociációknak olyan folyamatát indíthatják el az olvasóban, amelynek alapján semmiképpen sem tekinthetjük őket csupán melléktermékeknek, forgácsoknak, s ha szem előtt tartjuk azt is, hogy formájuk nem kevésbé szabálytalan, mint más műfajokéi, felismerhetjük, hogy az elbeszélés mesterségének és művészetének elemeit egyaránt magukban hordozzák.

Ezeket a napjainkban hétről hétre hallott és hetilapjaink meg folyóirataink hasábjain olvasható jegyzeteket vizsgálva nem lehet általános következtetésekre jutni, hiszen ahány írói elképzelés, annyiféle műfaji sajátosság bontakozik ki e szubjektív alkotói eljárások nyomán, nevezzük őket akár naplónak, akár visszaemlékezéseknek, annyit azonban megállapíthatunk mindegyikre érvényes sajátosságként, hogy szerzőjük tudja: nincs parttalan, teljes mértékű írói őszinteség. Illetve az őszinteség is csak írói fogás lehet, s igen kevés – ahogyan ő nevezi – „eredeti napló” maradt fenn az utókor számára. „Nekem most az eredeti naplók jutnak az eszembe. A serdülőkor közlési vágyának ez a műformája a kulcsra járó könyvekben, amelyekben becsületesen gyónt az ember nap

mint nap szorgalmasan, mint oly sokan, mert egy időben ez is divat volt. Vagy abbahagyta, mert a közlés más formája állt rendelkezésére. Széchenyi naplójára gondolok, amelyet a szubjektív vallomások tesznek lebilincselővé, mint egyébként Nagy Lajos naplóját, amelyet Budapest ostroma alatt írt az óvóhelyen, ahol egész nap kártyázott, de fél szemmel a többieket figyelte kritikusan éles tekintetével. Mindennapi munkáját pótolta a naplóírás, a rá annyira jellemző tárgyilagosságnak ez az ujjgyakorlata. És Sinkóra kell gondolnom, aki Moszkvában, a személyi kultusz dühöngéseinek idején se hagyta abba a naplóírást, mert máshova különben se írhatott, úgyhogy Iszaak Babel kénytelen volt rászólni: »Maga megőrült, hogy itt most naplót ír, mint valami kamasz?« – írja egy helyen. A naplóíró azonban sohasem tud elfeledkezni a papírral szembe-sülve az önmegmutatás lehetőségétől, legyen szó akár a rejtőzködő, a naplóját szinte példabeszédekbe állító Füst Milánról vagy a regényes élettörténetet író Déry Tiborról, aki ugyancsak vitriolos megjegyzéseket tesz korának íróira, irodalmára. De példaként az utóbbi időben felfedezett naplókat is felhozhatjuk. Szándékosan-e vagy öntudatlanul, de még a munkatáborok borzalmait megjárt Radnóti is gondosan átmásolgatta a munkaszolgálat idején írott feljegyzéseit, s időről időre hazaküldte őket a feleségének. S még a lelki patológia rajzának is felfogható Csáth-naplóban is utalás történik arra, hogy szerzője a Casanovát olvasta, minden bizonnyal a közlés szándékának tudatos jegyei vezették a tollát, az irodalmi mintától sem függetlenül. Egyedül a Szabad-ötletek jegyzékének megítése során fedeztem föl némi arra vonatkozó kételet, hogy annak ellenére, hogy irodalmi műként foghatjuk fel, szerzője talán mégsem szánta közlésre.

Aki Herceg János visszaemlékezéseiben is valamiféle szenzációt, pikantiériát keres, igencsak csalódik – már ami a szerző személyét illeti. Herceg János nem erőlteti az álószinteséget, nem a konfessziós írók közé tartozik, hanem ugyanúgy, ahogy novelláinak hőseitől távol tudja magát tartani, némi iróniával fűszerezve mindig ezt az elegáns a felülemelkedést, emlékezéseiben is ügyel arra, hogy véletlenül se emelje ki, helyezze előtérbe a saját személyiségét, amelyről mindig a leírt eseményekhez, olvasmányélményeihez való viszonyából, az ábrázolt emberi kapcsolatokból következtethetünk. Szenzáció és kuriózum azonban van elég ezekben az írásokban – csakhogy magában az elbeszélte tárgyban.

Az esszék, naplójegyzetek, visszaemlékezések sorában számomra azok a legkedvesebbek, amelyekben írotársait idézi meg, írotársait, a legtagabb értelembe. Mert Herceg János úgy idézi fel a múlt ködéből Rimbaud-t, Aragont vagy Walt Whitmant, mint Szirmai, Tersánszkyt, Kassákot vagy éppen Füst Milánt, akiket ismerhetett. Olvasmányait úgy tudja a személyesen is megélt tapasztalattal ötvözni, hogy mindig eleven figurák jelennek meg a tolla nyomán, valósággá, létté válva, úgyhogy nem is lehet különválasztani írásaiban élesen e kétfajta tapasztalást: az olvasottat és a személyeset.

Az irodalomtörténészt és az olvasót egyaránt érdekli az, mit tud az író a világról, megformált tárgyáról. Azt hiszem, Herceg Jánosnál bensőségebben kevesen ismerik az irodalmat, s éppen ez a sokféle tudás, a személyes találkozások, az irodalmi alkotások, az apró mendemondák, az anekdoták, a pályatársait övező legendák miatt nem tud, de nem is akar objektíven ítélni fölötte. Füst Milánról elárulja azt is: „Bekker Bébit meg Goldnäger Efráim kalandjaiban vélte nélkülözhetetlennek, a gyönyörű apatini lányt, aki az élő autótulajdonosok közé tartozott a békebeli Budapesten, s azzal keltett országra szóló feltűnést, hogy eluzívan előkelő bálban anyaszült meztelenül jelent meg, csak egy lenge hermelinpalást volt rajta, amely folyton kinyílt. De ezzel már megérdemelte, hogy Füst Milán kinyissa előtte az ajtót, és beengedje saját menaszériájába.” Amikor Tersánszky nyomába szegődik, a harmincas évek Budapestje igézi meg az olvasót: „Oly nehéz a százéves Tersánszkyról írni! Talán ha elmenne az ember az árnyéka után, mondjuk, a Palermo kávéházba, amelynek piros bársonyfüggönyét félrehúzva az írók páholyán Heltai kövér arca volt látható, elmaradhatatlan szivarral a szájában, s ahol többek között Somaházynek is fel kellett tűnnie, akiről mostanában már nem is beszél senki. Pedig ő nyerte meg a folytatásos regények maratoni versenyét Lila test és sárga sapka című, éveken át futó művével a *Pesti Hírlapban*. Ezért villoghatott oly önérzetesen orrán a csíptetője, hiszen fél Budapest kijárt a turfra vasárnap délután, s ez okból lett népszerű elfogyhatatlan meséjével az a regény és hőse, a zsöké. Szegény Krúdy Gyula nem is bocsátotta meg neki soha, hogy elírta előle a témát, pedig ő aztán még Lovik Károlynál is jobban ismerte Alagot és Káposztásmegyert, ahova rendszerint Szemere Miklós oldalán kocsikázott ki felhúzott sátorral a fasori lombok alatt.” Kassákról meg a következőket írja: „Közben a *Tettet* betiltották. Nem siratta meg senki, sőt még örülni is kellett, mert nem lehetett többé röhögve »tettet« kérni a trafikban, helyette a *Ma* jelent meg...” Szirmaiit jellemezve pedig elmondja: „Írd meg sürgősen, kik az ellenségeim» – szólította fel Majtényit egyszer, amin aztán évekig lehetett derülni.”

E miatt a bensőséges közelség miatt van az, hogy a szerző majd minden írásában azzal a nehézséggel küszködik: hogyan komolyan venni az azóta halhatatlanná lett kortársat. „Talán innen kellett elindulni, ebből a centenáriumból Tersánszky Józsi felé, minden hozzá fűződő személyes élményt elnémítva, s a zseninek járó tisztelettel végre igazán komolyan venni őt. Nem könnyű feladat, hiszen mindenekelőtt ő nem hagyta, hogy komolyan vegyék Kosztolányinál vagy Móricz Zsigmondnál semmivel sem kisebb alakját. Mintha csak játék lett volna, amit művelt ebben az ő határtalanul vidám szerénységében, kicsit még meg is mosolyogva eredeti, mindenki mástól különböző írásművészetét.” Vagy: akkor már „muzsáj volt Kassákot is komolyan venni”. Szirmairól szólva pedig: „Tisztabban láttam volna, ha nem befolyásol gyakran komikussá váló, legendás modora a maga megannyi furcsaságával.(...) – Mondom a fiúk-

nak – mesélte Czimmer Anna –, próbálják meg tisztelni szegényt! Mert azért ennyit megérdemel az utána jövőktől! Hiszen én is nevetek angyalian őszinte nyíltságán, de kizárólag a háta mögött.”

Herceg János azonban nem él vissza sohasem emberi-írói helyzetével, tollát sohasem a kritizálás vagy az ostorcsattogtatás vezérli, annak ellenére sem, hogy igen gyakran társadalomrajzot és -bírálatot kerekít, amikor nemcsak az író, hanem egész baráti körét, az irodalmi életet is bemutatja. Herceg nem utolsó sorban novellafigurákat lát megidézett társaiban, az írórsors különösége szinte kínálja magát a novellisztikus feldolgozásra, amely anekdotákban sem szűkölködik, s a jellemábrázolást teszi plasztikussá, az elbeszélést élvezetessé: „Író barátainak véleménye sokkal jobban érdekelte. Mintha csak egy szektának írt volna, vájt fülűeknek, ezért volt, hogy vendégeinek egy-egy este négy-öt novellát is felolvasott. Némelyiknél fátyolos lett a hangja, nagy kockás zsebkendőt húzott elő, megtörölgetve bepárasodott pápaszemét, majd harsányan kifújta az orrát.

– Mit szól hozzá? – kérdezte egyszerűvé vált hangon, mint aki iszonyú mélységekből bukkant fel a hétköznapi felszínére. – Nagyon rossz?” Viszsaemlékezései pedig azért lehetnek hitelesek, mert nem a szépítés vagy a tetszelgés a céljuk, Herceg János vállalja és közli is velük korábbi nézeteit, azokat is, amelyekkel ma már nem ért egyet: „Nem bünbánattal jövök és oldott saruval, hogy legalább az emlékében megkövessem Kassák Lajost. Mert nem voltam egyedül, aki az eszme ígézetében, minden tisztelete, sőt csodálata ellenére megítéltem őt a külön útjáért, amelyre öncélúnak tűnő művészete vitte. Magatartását az egész egykori magyar baloldal félreértette egy olyan korban, amikor a proletár világforradalom álmát központilag próbálták valóra váltani, ellentmondást nem tűrő parancsnak alávetve, közös járószalagra szorítva minden erre irányuló igyekezetet.”

Herceg János mindemellett rengeteg tény is közöl velünk, könnyedén. Mégis azt írja Füst Milán kapcsán: „Legszívesebben nem írnék róla, csak magamban ünnepelném! Mert attól tartok, nem lehetek objektív, s bibliográfiai tájékozottságával meg veséig hatoló elemző készségével a legfelszegebb filosz is átlép rajtam Róla írva.” Pedig az ő visszaemlékezései, a temérdek utalással, semmivel sem szubjektívebbek, mint bármely irodalomtörténész ítéletei, csakhogy eszközei mások, s célja nem az a fajta teljesség, mint amire a tudományok törekednek elemző módszereikkel. Ő nem a vizsgálandó tárgyat látja felidézendő alakjaiban, mint az irodalomtörténészek, s értékítélete sem tételesen hangzik el, hanem gyakran csak az egy-egy ábrázolt helyzetet befutó ironia segítségével. A különös, titokzatos írórsorokról szólva az elmúlt ifjúság utáni nosztalgia s az élet elmúlását regisztráló bölcsesség aranyozza be ezt a – bátran állíthatjuk – párhuzamos – vagy divatos szóval élve: alternatív – *irodalomtörténetet*.

HERCEG JÁNOS ELBESZÉLÉSEINEK NYELVI SAJÁTSÁGAI

L Á N C Z I R É N

Az irodalmi szövegnek többféle nyelvi szintje van. A különböző felépítésű nyelvi szinteknek minden eleme funkciót hordoz, nemcsak külön-külön, hanem a szintek között létrejövő kapcsolatokból adódóan is. A szintek mindegyike részt vesz az egész felépítésében, a műalkotás egységét biztosítják, s a szövegszerkesztés eszközeként működnek. Nyelvünk anyagát, elemeit és az elemek összekapcsolódását irányító szabályokat más-más módon használjuk fel. Az a mód, ahogy válogatunk a rendelkezésünkre álló készletből, adja meg beszédünk, írásunk egyéni vonását, színét. A következőkben – ezúttal csak vázlatosan – megkísérlem felvázolni Herceg János elbeszéléseinek nyelvi jellegzetességeit, figyelembe véve a lexikai szintet – s az ezzel szoros kapcsolatban levő szemantikai mozzanatokat, valamint a grammatikai eszközök felhasználását és stilisztikai szerepüket a szövegben. Mivel a különböző nyelvi tények együttesen hatnak, nem törekedtem mindenáron különválasztásukra, szétszakításukra.

Az 1945 és 1965 között keletkezett elbeszéléseket vizsgáltam, az idézet részek a Forum gondozásában 1986-ban megjelent *Összegyűjtött elbeszélések* második kötetéből valók.

A *magyar stilisztika vázлата* is kiemeli, hogy a mondat megszerkesztése jelenti a nyelv funkcionálását, az értelmi, érzelmi, akarati mondanivaló különböző célú és hatású kifejezését a maga számtalan lehetőségével. Ha megfigyeljük, milyen grammatikai eszközöket használ fel az író, milyen eloszlásban, milyen arányban használja fel a különböző típusú és szerkezetű mondatokat, az elbeszélésekre (s az íróra) jellemző sajátságokat ismerjük meg. Természetesen a mondatok konkrét funkcióját is meg kell határozni, mert valamennyinek stilisztikai funkciója van. Az sem mellékes azonban, milyen lexikai elemek valósítják meg a témát. Ugyanis a különböző szófajú szavak gyakorisága, előfordulásuk aránya, a közöttük létrejött kapcsolatok és nem utolsósorban jelentésükből és hangalakjukból következő szóhangulat is stilisztikai értéket hordoz.

Szeli István az *Összegyűjtött elbeszélések* előszavában az általam vizsgált időszakban keletkezett elbeszélésekkel kapcsolatban arról is ír, hogy eluralkodik bennük a megfigyelés, a tárgyszerűség, az író a valós élettényeket írja le, az objektivitás illúzióját keltve. A kérdés az, hogy milyen nyelvi eszközöket használ fel, mivel tudja az objektivitás illúzióját kelteni. Herceg János az elbeszélések nagy részét nyugodt ritmusban, tárgyilagosan, fegyelmezetten indítja. Az első mondat szinte mindig pontos ténymegállapítás. Például: „A kikötő csen-

des volt és kihalt.” (Hajósok a parton) „Hárman ültek az asztalnál a vacsora romjai mellett.” (Estéli asztaltársaság) „A foglyokat mindennap korán reggel felsorakoztatták, s ott kellett aztán topogniuk egy helyben, a hajnal tejfehér derengésében, amíg őrök töltött fegyverekkel és vicsorító farkaskutyákkal el nem indították őket a táborból munkahelyükre, a gyár felé. (Hajnali zeneszó) „A suszter letette a kalapácsot.” (Révület) „A lámpákat eloltották, mert a táncnak már vége volt.” (Az erkölcs bálványa) „Hajnalban értek az erdőhöz.” (Erdei közbjáték) „A lakók jóformán észre sem vették, amikor Vencel úr beköltözött a házba. (Rendes úri ház) „Jónás hatalmas, erős legény volt, csaknem két méter magas és százhusz kilós.” (Emlék) „Az ember már hajnal óta ott szöszmötölt a kamra előtt.” (Béke Angyalosban) „Az állomás vendéglőjében ültünk, s vártuk a vonatunkat.” (Restiben) „Az őszi vasárnap délelőtt napfényes nyugalmban belehasított a sziréna bűgása.” (Előlről kezdjük) Az első mondatok rövid mondatok, bővítettek vagy összetettek, de az összetettek sem bonyolult szerkesztésűek, nem tartalmaznak sok szót. Tényeket közölnek, szárazon, tárgyilagosan, s jóformán dísztelenek, egyszerűségükben is alkalmasak egy szituáció bevezetésére.

De folytassuk az első bekezdésben található nyelvi tények megfigyelésével. A Jégvirág című elbeszélés így kezdődik: „A mester pont hétkor érkezett, kinyitotta a boltot, tüzet rakott a kályhában, amely a sarokban állt, de alig látzott, mert nem volt nagyobb egy régimódi cilindernél. Akkor levetette koszlott bekecsét, felhúzta köpenyét, egy nagy fazékban vizet tett a kályhára, és a páras üvegen át kinézett az utcára, nem jön-e valaki. Gondolta, megélesíti még a beretvákat, s csak azután lát hozzá reggelizni. Akkor már jobban esik. Közben köhécselt és krákogott, és megfogta bal fülét, mert az fájni szokott, ha sokat fújta az orrát. Éppen hogy hátravitte a beretvákat, amikor kinyílt az ajtó, és bejött Zaki úr, a hivatalnok.”

Az elbeszélés első bekezdése fegyelmezett, közlő mondatokból épül fel, mégis dinamikusnak hat, az igei állítmányok biztosítják dinamikus jellegét. Öt-hat tagmondatból álló összetett mondatok alkotják a bekezdést, rövid tagmondatok kapcsolódnak egymáshoz, a mester reggeli tevékenységének apró mozzanatai sorakoznak, s az igék mintegy ritmust adnak a megszokott cselekvésnek.

Bár az egyszerű felépítésű mondatokkal tényeket állapít meg az író, a szavak tükrözik, hogy milyen a viszonya a történetben leírtakhoz. S ez akkor a legszembetűnőbb, ha ellentétekre épülő szerkezetről van szó. Az ellentét egyaránt jelentkezik a tartalom és a nyelvi elemek szintjén is. A Találkozás című elbeszélés szituációja: két ember valamikor együtt harcolt, aztán életük más-más módon alakult, két külön világban élnek. S most találkoznak. A helyszín egy falu, amelyben szintén jelen vannak a két világ találkozásának apró jelei. Az egyik oldalon „új, emeletes épület terpeszkedik”, a másikon „mesebeli falu” és

„liliputi házacskák”. Az egyik „homlokzatát korszerű dombormű díszíti, nyolc méter széles három méter magas”, a „fémkeretes kapu két oldalán betonzsákba ültetett pálmák lógatják gutaütötten elszáradt leveleiket, a kapu egyik szárnyából már hiányzik az üveg”. A másik világ hangulata derút sugárzó: „A túloldali kiskocsmából vidám tamburaszó és fokhagymás sült kolbász harsány szaga száll, mintha könnyelműen szembe akarna szállni a kacsalábon forgó kastély néma zárkózottságával.” A két ember megjelenítésében is hasonló szembenállás figyelhető meg. A nyugodtság és az izgatottság ellentéte az egész párbeszédes részben végighúzódik. Az izgatottság kifejezésének egyik formája a kérdő mondatok egymás utáni pergése: „Mezítláb jársz, mint béreskorodban a pusztán? Na, beszélj már, hogy vagy? (...) Hát akkor hogy a jó szentségbe bírtad így elhagyni magadat? (...) A szervezetnél nem jelentkeztél? (...) Hát a mozgalomban nem vettél részt? (...) Mi bajod van?” A kérdésekhez kétféle irányból kapcsolódnak az ellentétet érzékeltető részek. Egyrészt a „panaszos öreg” – bár nem panaszkodik, csak tényeket közöl – válaszai felől, melyek több tagmondatból álló, de nem túl hosszú mondatokból épülnek fel. Ezeket követi egy rövid megállapítás: „Hát akkor idejöttünk.” Majd alá- és mellérendelő összetett mondatok következnek, kimértységük, arányosságuk nyugalmat áraszt. Másfelől az elbeszélő mondatai állanak szemben a rövid kérdésekkel, köztük egy tíz tagmondatos is van, melynek szerkezete úgy hőmpölyög, mint ahogy a múlt és a jelen kavarodik a tartalom szintjén. A befejezés ugyanazoknak a szószerkezeteknek a visszatérése, melyek az elbeszélés bevezető részében tűntek fel, csak itt tagadó formában: „A kék inges öreg vissza se néz már, szaporán üget a porban a rét felé, és se a liliputi házacskák, se a néma palota, sem a kocsmában vigadók nem tudják, hogy két ember és két világ találkozott itt egy pillantra.”

Az ismétlésnek több elbeszélésben fontos szerepe van. Ha ugyanazok a szószerkezetek vagy szavak többször megismétlődnek a szövegben, fokozhatják a drámaiságot, de más szerepük is lehet. A szöveg kohézióját is biztosítják, vagyis a szövegszerkesztés eszközévé válnak. Az elbeszélések szavai jelentésszótályokba sorolhatók, s közöttük összefüggések állapíthatók meg. Kiemelhetők bizonyos jelentéselemek, s megfigyelhető, hogy a többször előforduló szavak kulcsfontosságúak. A Révület című elbeszélés a suszter váratlan elhatározását írja le. Az ismétlődés magva ebben az elbeszélésben a *néz* és az *elme*gy ige. A *néz* az elbeszélő részekben van, az *elme*gy a párbeszédekben. A *néz* kilencszer fordul elő, de kétszer szinonimája váltja fel (a bámul és a révedve határozói igenév). Az ígéhez kapcsolódó lexikális elemek az információtartalom kifejezésében szintén fontosak. Az ígének ugyanis ki kell egészülnie, hogy ne maradjon hiányos. A többszöri előfordulás már magában is mutatja a megszerkesztettséget, ugyanis szinte szabályszerűen, mintegy ritmust adva egészül ki, hol tárgygyal (nézte a vodárt), hol módhatározóval (mereven bámult), hol pedig mellék-

mondattal (úgy nézett, mintha; úgy nézett a feleségére, mintha; messzire révedzve, mintha), kétszer a csak határozószó kapcsolódik hozzá (csak nézett, csak nézte). Az utóbbi szerkezet a hangsúlyozás szintjén esztétikai funkciót is betölt. Még az igekötő is jelentést hordoz. Az első előforduláskor a *kinézett* igekötős alak az irány mellett a pillanatnyi cselekvést is kifejezi, ezzel szemben áll *az elnézte* (utolsóként ez az igealak áll), s a tartósság kifejezését sugallja. A *néz* igével is elhatárolható szövegrészbe beleépül egy másik rész, melynek domináns igéje *az elmegy*. Többszöri megjelenése nyomatékosít ad a suszter elhatározásának. S a feszültséget csak növeli, hogy először a feleség kérdéseként jelentkezik, majd ugyancsak egyszavas mondatként mint válasz. A további kétszeri előforduláskor az ige határozószóval egészül ki, ugyanazzal a határozószóval, először a *mostan*-nal, a népies ízű hosszabb változattal, majd a köznyelvi *most*-tal. Mikor harmadszor találkozunk vele, tulajdonnévi kiegészítést kap, mely a mondatban határozó, szerepe pedig, hogy sejtesse az eltávozás okát.

A suszter mikrovilágának részletei is megelevenednek az elbeszélésben. A részletek felsorolása az elbeszélés végén szinte ugyanúgy ismétlődik meg, mint az indításkor. Funkciója a változatlanóság, a megváltoztathatatlanóság jelzése, érzékeltetése: „(...) és csendesen elindult vele hazafelé, ahol már várt rá a csirizes suszterszék, a stelázsin a kaptafák sora, a doromboló fehér kandúr és a pödrött bajszú fiatal katona fényképe, mint eddig negyven éven át.”

A Bivalyok című elbeszélésben is néhány kulcsszó köré szerveződnek a nyelvi formák. Az öntudatát elvesztett öreg tehenész a bivalyokat keresi a pusztaudvaron. A bivalyokat azonban *elvitték*. S ez az ige kerül a középpontba az elbeszélés kezdetén, és a vele jelentésükben rokon lexémák: a felrakták és az eltávolításuk. Amikor az *elvitték* először szerepel a szövegben, párhuzamos szerkesztésű tagmondatokkal egészül ki, tagadó formájúakkal. Ez a szerkesztés az azonos mondatkezdés révén expresszívvé válik: „Nem hajcsárok indultak le velük, a város felé, ahogy az már ilyen komor és méltóságteljes állathoz illik, nem nógatták őket vasvillák hegyével, s nem kiáltoztak rájuk felhevülve, mint régen (...)”. Ugyancsak expresszív hatású az *itt* határozószóval kezdődő mondatok ismétlése: „Kiszolgált tehenész volt az öreg, itt született a pusztán, itt élte le az életét, s most foltozott bekecsében, hajlott hátával és elveszett öntudatával, melyet csak hosszú sóhajok tudtak visszahozni egy-egy pillanatra, itt várta a halált (...)”

Visszatérve a szavak szintjére, még néhány példát említhetünk ebből az elbeszélésből, mely azt bizonyítja, hogy hogyan kerülhetnek kapcsolatba – konnotatív jelentésüknél fogva – bizonyos szituációkban az egyébként egymással kapcsolatban nem levő szavak: a halál, a jutalom, a bivalyszekér. Tulajdonképpen az általuk asszociált jelentések kapcsolódnak egybe, s alkotnak egészet. Vagy a szélkakas/rézkakas, a múlt és az öreg az elbeszélés világában alkot egy-

séges jelentést, a rézkakasra már ügyet sem vet senki, régen megcsikordult, amikor a halottat vitték a temetőbe. Most csak az öreg figyel rá: „Mind a hárman hallgattak egy ideig, szótlánul nézték az öregembert, mert megjelent emlékezetükben, az elbeszélések nyomán legalább, az a régi világ, amikor a csapott szarvú, szőrtelen fekete állatok nekifeszültek a hámnak, s húzták a koporsót a végtelen pusztaudvaron át s a csatorna menti akácok alatt a temető felé. Fehér üstökű parasztemberek baktattak a szekér után, síró asszonyok, és a rézkakas megcsikordult a fejük fölött a kastély tornyán. De az öregember mindebből semmit se látott (...) csak a szélkakas nyikorgására kapta fel a fejét hirtelen csodálkozással, mintha az elmúlt világ üzenetét fogta volna fel egyszerre (...)”

A Disznótör című elbeszélésében szintén a szavak jelentésének bizonyos elemei fűződnek össze, az egyikből következik a másik, s ez ad alapot a múlt eseményeinek felidézéséhez: a cím, a disznótör a vért is asszociálja, ebből következik „a szegény jószágnak a hörgése” és „a vér látása”, majd egy történet egy gyilkosságról: „ott fekszik a házmester darabokra szaggatva hatalmas tócsa vérben”, s innen már csak egy lépés a háború borzalmi: egy elmebeteg lány kivégzését is elmeséli az orvos. Az elbeszélés egy része párbeszédre épül, a beszélgetésbe épül be az orvos hosszabb monológja, melybe csak néhányszor ékelődik be egy-egy megjegyzés vagy kérdés. A monológ az élőbeszéd jellegzetességeit mutatja. Ez megfigyelhető a mondatkezdésekben, a szórendben, az igeidők kombinálásában egyaránt: „Hanem egy délelőtt fegyverropogást hallunk. Szaladok ki, hogy micsoda az, hát századosunk ott áll szemben, az iskola kapujában, egészen a falhoz lapulva, és int nekem, hogy bújjak csak vissza. A másik utcában menáziért sorakoztak a katonák, azokra nyitott valaki géppuskából tüzet. De, mondom, az ellenségnek még a szagát se éreztük... Hanem erre én előléptem. Mondom: százados úr, kérlek, ez a lány nem beszámítható.”

Az élőbeszéd jellegzetességeit a párbeszédekben is, az első személyben írott elbeszélésekben is jól tükrözik a mondatok szerkezeti felépítése mellett a nyelvjárási elemek is. A nyelvjárás legszembevetőbb jelenségei csak az első személyben lévő szövegrészekben fordulnak elő, az elbeszélői szövegekben nem. Egyenes beszédben a valóság hű másaként adja vissza Herceg János a szereplők egy részének szavait. A nyelvjárásiasággal is hangsúlyozza, hogy akit beszéltet, ahhoz hozzátartozik, rá jellemző a nyelvjárás beszéd, ezért megjelenítő erejű vonás a nyelvjárás elemek felhasználása az irodalmi nyelvben. Bárczi Géza írja, hogy „az író tehetségének, művészetének mintegy próbája egyebek között az is, hogyan válogat, ha szükség van rá, a nyelvjárások kínálta bőségből, milyen ízléssel alakítja stílusát”. Herceg János mértékkel viszi be elbeszéléseibe a nyelvjárás sajátosságokat, és megközelítő pontossággal ábrázolja a kiejtésbelieket. Íme néhány találmány kiragadott részlet: „Ejha – sóhajtozott elismerően –, öleg jó! Most szöröztetek? Miért? Mit mér? MÉR vóna nekem olyan nagyon jó? Kicsit maródi vótam, a sekrestyében leültem a padra, csak te

harangozzá, mondom neki, de vigyázz, mert ledoblak a torombul. Jó van, asz-mongya, avval elment, én meg elaludtam. Talán baj is lett vóna belüle, de Balog tanító úr elsimitotta, mivel hogy az ő fia csinýáta a bajt. Hanem taval csak-ugyan nagyon megjártam. Vasárnap vót, nyáridőbe, mán éppen menni akartam, mikor gyün a feleségem, aszmongya, Gergő, a disznó nagyon kapkodja a fejít, és forog maga körül. Mit csinájjak? Mondom, elszaladok a Miskároló Ferihön, nézze meg. Mikor kiléptem az utcára, gyün a bátyám onokája” (Az öreg harangozó). „Szegíny Mihál! Micsoda egy ember vót! Eztet és sose hallottam panaszkodni. Oszt lám, most mi lett belüle... Kibánik az élet az emberrel, ez mán így van.(...) Nekem ű ellenségem! De nemcsak nekem, hanem tinektek is. Csak tik nem lássátok. Mikor akart ű összefogni veletek? Mikor jó dolga vót, meg se ismerte a szegény rokonyt” (Virrasztók). A példákából látszik, hogy a hangtani jelenségeket ragadja meg, s az alaktaniak közül is azokat, melyeknek hangtani vonatkozásaik is vannak. Megfigyelhetjük továbbá azt is, hogy csak a szokásos helyesírást cseréli fel fonetikus írással, de tulajdonképpen a köznyelvi kiejtést ábrázolja (aszmongya, csinájjak). Valódi tájszók csak elvéve fordulnak elő az elbeszélésekben.

Az élőbeszédhez való közeledés abból is látszik, hogy a párbeszédekben a rövidebb mondatok vannak túlsúlyban, a mondatok hosszának átlaga tehát csökken, nem ritkák az egyszavas mondatok sem. Sőt a mondatok szerkezete is mutat különbségeket a leíró részekhez viszonyítva.

A leíró és a párbeszédés részek arányával lemérhető a szöveg dinamikája is, bár a mozgalmasság nem csak ettől függ. A leíró részek általában lassítják a párbeszédet, s ezzel az egész szöveg tempóját. Hercegnél a leíró részek sem statikusak, a természet világa sem mozdulatlan az elbeszélésekben, ott is történik valami, vagy a leírt világ is valamilyen állapotban van, vagyis a dinamikus-ságot biztosító igék és igenevek száma a leírásokban sem csökken. Elszaporodnak viszont a nominális elemek. Tudniillik van az elbeszéléseknek egy csoportja, amely egészen más sajátosságot mutat, mint a fentebb bemutatottak, melyekben a pontos tényközlés dominál. Több elbeszélés szituációját a természetből kiragadott képek vezetik be, jelzőkkel, határozókkal díszítve, s a jól érzékeltetett hangulat vagy harmóniában van az elbeszélte történettel, vagy éppen el is térhetnek egymástól. Lássunk most néhány példát a gazdagon díszített leírásokból: „Parányi világosság nem volt sehol, bármerre nézett az ember. Vastag gomolyagban állt a sötétség, sűrűn, ragacsosan nehezedett a tájra, s az embernek csak a tudatában élt, hogy pár lépésre tőle a folyó hömpölyög, s valahol messze a feje fölött az égbolt feszült ólmos súllyal a világra. Máskor nem is volt olyan komisz dolog itt őgyelegni az éjszakában, s a holdfényben elnézni a tájat, mely a másik parton játékos dombokban hullámozott, figyelni a víz rejtelmes csobbanásaira, s a csillagok firmamentumán sejteni a Mindenség titkait. De ebben az áthatolhatatlan feketeségben szinte félelem fogta el az embert” (Eső).

„Esőben futott a vonat a hajnali síkságon át. Itt-ott kis állomás bukkant fel a ködből, aztán fehérre festett sorompó, melynél álmos, didergő parasztok kapták fel fejüket a párás kocsiablakokra, miközben lovuk zabláját fogták, majd megint néptelen lett a táj, Szárkúpok álltak a földeken az esőben és remegő, levéltelen fák. Fenn az égbolt szürke fellegei között, a láthatár felé úszva, sápadtan derengett a fogyó hold” (Idegenek). „Mert hűvös volt már. Elmúlt a vénaszszonyok nyara, beköszöntött a bágyadt ősz, a hegyoldal pincéiben forrt már a bor, s a zömök kádakban illatosan erjedt a cefre. A lovak feje fölött muslincák hada röpködött, a hajlott hátú vén kocsis pipájából pedig bodoran szálltak a füstkarikák” (Őszi utazás). A melléknévi jelzők mellett kiemelkedő szerep jut melléknévi igeneveknek és a határozói szerepben levő határozói igeneveknek. Az igenevek, mivel igei jellegük is van, mozgást visznek az ábrázolásba. Az sem mellékes, ahogy a cselekvést, állapotot hogyan determinálják, mert kiderül az is, hogy az író milyen körülményt tart fontosnak kiemelni. Funkciójukat még inkább érezhetjük, ha felsorolásban találjuk: „... jobb lábát kicsit előrevetette, és megpengetve a húrokat, halkan játszani kezdett. Dongva, bűgva remegtek a hangok: zümmögve, mint a mézet hordó méhek...” (Idegenek) „A zenekar már pattogva játszott, a hegedűk rikoltozva ujjongtak, a fuvola incselkedve belesikoltott a dalba, s a kontrabasszus brummogva röhögött rajtuk.” (A költő és a kislány)

A díszítőelemek között ott találjuk a megszemélyesítéseket is. Íme néhány példa a sok közül: „... dér ült a levéltelen fákon.” „A fejszék pihennek most, a fűrészek abbahagyták sirásukat, hallgat az erdő, téli álmát alussza, és jeges gyöngyöket izzadnak a fák” (A nyúl). „A nap már búcsúzóban volt a piros tejejű házaktól, csak megfürdette még sugarait a Duna vizében, aztán elmerült a szőlőhegy mögött...” (Este) „Az alkony ájultan hevert a tenger és a hegy között. Lábát szemérmetlenül szétvetette, vörös hajába belekapott a szél” (Lovak és emberek).

Az elbeszélések nyelvi sajátosságainak csak egy kis részét ragadtam meg, nagyobb tanulmány tárgya lehetne egy olyan komplex elemzés, mely a nyelv elemeiből kiindulva vizsgálná meg az elbeszélések stílusát, esztétikai értékét. Foglalkozni lehetne például Herceg János „mintha”-szerkezetével. Mert ha egy írónak lehet kedvelt mondatszerkezete, akkor a mintha kötőszóval bevezetett hasonlító szerkesztés minden bizonnyal az, tekintettel a gyakori előfordulásra. Nemcsak egy-egy cselekvés- vagy történésmozzanat kiegészítésére szolgál, nemcsak azt fejezi ki, hogy a főmondatbeli cselekvés, körülmény a mellékmondatban kifejezettnek felel meg, vagy hogy valami valamilyen látszatot kelt. A „mintha meg se történt volna” szituációt is bevezeti, s ebből már következik, milyen módon épül fel az elbeszélés, milyen lesz az elbeszélői nézőpont. Az elbeszélések befejező mondatára is ki lehetne egyszer térni, s itt nemcsak a tartalmi szintre gondolok, hanem a sommázás mondattani megvalósulására is. Érde-

kes, s bizonyára nem véletlen, a kapcsolatos, az ellentétes, az okadó magyarázattal történő zárás („S akkor zörögve és csattogva megindultak újra a kötőgépek.” „... s a lehulló sárga falevelek zizegtek kinn az őszben.” „De azért egy könnycsepp így is kiült hosszú szempillájára.” „De akkorára már igazán későre fordult az idő.” „Mert akkor már besütött a nap az ablakon...” „Mert magasan állt a nap az égen...””), vagy a *csak* megjelenése az utolsó mondatok bevezetéseként („Csak a fák álltak...” „Csak a hajós fűtyült...” „Csak a juhász furulyája csipkézte körül a nyári tájat...”).

Topolyai kávéház, 1988, olaj, vászon

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KRITIKAI TÜKÖR

Válogatásunk a Herceg János első két könyvéről – Viharban (1933) és Tó mellett város (1937) – megjelent, ma zömmel ismeretlen vagy kevésbé hozzáférhető kritikákat tartalmazza. Hasonló megfontolásból közöljük Szenteleky Kornél előszavát Herceg János első könyvéből. Mivel csak most készül Herceg János műveinek bibliográfiája, válogatásunk szükségszerűen esetleges, de reméljük, nem érdektelen, mert jelzi a két kötet fogadtatásának visszhangját és ugyanakkor kritikátörténeti adalékként is olvasható.

SZENTELEKY KORNÉL ELŐSZAVA

Herceg János írásai okvetlenül mély hatással vannak az olvasóra. Ez a hatás sohasem a kellemes olvasmány után támadt zsongító hangulat, hanem inkább a megdöbbenés, az életre eszmélés hatalmas, eleven érzése. Nehéz eldönteni, hogy ebben a fiatal, ígéretes íróban több-e az erő, mint a poézis, lényegesebb-e kinyilatkoztatnivalója, mint elbeszélő kedve. Megkapó álomképei, a valóság nyers, kegyetlen színeivel felépített szimbólumai mögött az élet törvényei és eltiport igazságai ágaskodnak iromba, olykor borzalmas formában. Mikor pedig egy írását elolvastuk, nem tudjuk, mi kapott meg jobban: a mese, a vízió, avagy a mögötte viaskodó kemény mondanivaló.

Ebben a kötetben a szerző azokat az írásokat gyűjtötte össze, amelyek menekülnek a fogalmi gondolkozástól. Ez a Flucht in den Traum talán menekülésnek látszik az élet ezernyi lázító igazságtalansága elől. Az élet azonban folytatódik az álomban, álarcok, álruhák, titokzatosságok és misztikumok farsangi áradatában – de minden freudizmus nélkül. Herceg Jánosnál sohasem lehet szexuális emlékképeket megfejteni, lefojtott élményeket felszabadítani. Az ő szimbolizmusa nem tudatalatti, mint az álmok freudi típusánál, nem naiv és üde, mint a mesékben vagy a költészetben. Talán Rimbaud szavaival lehetne legjobban megközelíteni Herceg titokzatos misztikumát. „Il y a peut-etre des secrets pour changer la vie.” Az olvasó valóban azt érzi, hogy Hercegnek szándéka van

álomképeivel. Ha nem is megváltoztatni, de mélyebb értelmet adni az életnek. Vannak igazságok, vannak hatalmas vágyak és érzések, melyek csak titkos képekben, furcsa szimbólumokban fejezhető ki. Az olvasó sejtí, érzi, hogy itt nemcsak látomásokról, titkozatoságokról van szó, itt valami rettenetes dolog történik, a döbbenet, a kételkedés, a titkok mardosó rejtélye sokáig foglalkoztatja, a sejtés sokszor már-már megközelíti a bizonyosságot. Valóban menekül-e a szerző az élet lázító elemei elöl, avagy talán csak a formától, amelyben elprofánosodnak mondanivalói? – ki tudna erre megfelelni?

Az olvasó a küzdelmet látja és élvezi. Mert ennek a sokszor lélegzetfojtó élet és álom, valóság és képzelet, forma és tartalom közötti harcnak gyönyörű képeit kapjuk ebben a kötetben. Herceg János egészen új tartalmat ad az eddigi misztikus formáknak. Az öreg Andersen a földi dolgokat gúnyolta ki finom meséiben, amelyekben a romanticizmus és realizmus mezsgyéjén álló világ szelíden torzított tükörképét is megtalálhatjuk. Herceg János rejtelmes, mesészerű írásaiban a kaotikus mának igazságért, eszméért vergődő lelkét látjuk vibrálni.

Egy ígéretes fiatal író indul útnak ezzel a kötetel. Nem akarok jóslgatni, de rá kell mutatnom arra, hogy Herceg János írói felkészültségével, írásainak belső, formát feszítő erejével szokatlanul gazdag jelenség a mi írói tehetségekben szükkölködő Bácskánkban. Ezért nagy és jogos bizakodással nézzük elindulását, amint biztos, kemény léptekkel megy a holnap felé. Van egy flamand mese, amelyben a Napba induló vándor távolodó, hegyre kúszó alakja egyre nagyobb lesz. Erős a meggyőződésünk, hogy Herceg János is hamarosan kiemelkedik a rónák poros síkjából, és szélesebb horizontok nyílnak meg előtte.

(1933)

HERCEG JÁNOS: VIHARBAN

Komoly elbeszélőtehetség. Vannak írások, amelyeknek szinte biológiai hitelük van; összekapcsolják szervezetünket egy másik szervezettel; az ember maga sem érti egészen, hogy volt képes erre az a néhány szó, amelyet a másik kiejtett. A vér érti meg itt a vért, mint ahogy egy női hunyorítás elég, hogy egy másik élet dallamába kapcsoljon. Herceg könyvét én az Újhold játszott az égen című novellánál csaptam fel. Az így kezdődik: Úgy hullott rám az éjszaka, mint a lehelet. Sárga csillagaink fénye megtört és leesett testemről. Elöttem görcsös füzesek alatt a kis folyó folydogált sűrű, piszkos vizével lassan, csendesen és vitte hátán a hínárt meg a kalap alakú vízileveleket. Hosszú árnyékom a víz képére esett és megremegett, mint a kiáltásom: Hó, hahó! Ki itt az úr az éjszaka vizén? A hangom, ahogy elröpült messzi irányban, felköltötte az alvó madarakat, békákat. Azután nagy karikák rajzolódtak a vízre, mert ijedt vörös szemű békák ugrottak fel álmosan rejtékelyükről. A rozszant híd nem messze tőlem néha megropogott egy-egy unottan botorkáló kocsi alatt, s szemben velem a tulsó parton egy kereszt állt. Krisztusnak megrokkant gipszteste kifeszítve rajta. Csak egy karja volt, mint a háborús rokkantaknak és egy lába. Szinte nevetséges volt, ahogy itt lógott a keresztlen lehervadt fejjel, egy karral és egy lábbal. A hold is kacagott az égen, ahogy vörös pofáját kimutatta,

nagy sárga fogaival és komikus szájával, amely a füléig ért. Mi ez? tiltakoztam az eszem alatt ébredező tetszés ellen. Nézzünk a szemébe, hiszen minden szava kész modoros-ság. Az éjszaka mint a lehelet. Csillagaink. Mért csillagaink? miféle versből téved ez a birtokos rag ide? mért esik le csillagaink fénye a testemről? Békák, ropogó híd, gipsz-Krisztus, levelezőlap-hold s az a kiáltás: Ki itt az úr az éjszaka vizen? Kész modorosság az egész. S mégis él. Egy színdarab tere csupa mázolt vászon, olcsó színes fény, s ahogy összeállítják, mégiscsak kert, palota, hínáros folyópart. A varázslat nem a kellékeken múlik, a palcán. Herceg azért író, mert hiszek a varázspalcájának.

Az ember test és árnyék. A testnek tömött és biztos körvonalai vannak; az árnyék elfolyó, s fölnyúlik és elhanyaglik, ahogy mozdulunk. Néha félhomályban a dolgok is benne állnak árnyékukban; a furcsa kettőslénynek van egy tömött magja s egy mozgó fantasztikus része, amely mintha ennek a tömött magnak lenne váratlan, változó virága. Herceg János ennek a félhomálynak a költője, novelláiban a dolgok árnyékukban virágoznak ki. A novellában, melyből idéztünk, a hold csapja be a fürdőzőt, a vízre esett sugarában egy tetemet vetve-hányva, a kereszt Krisztusát, aki eltűnik, mihelyt kiment. Majdnem mindegyik elbeszélés egy-egy vízió. Az erdőben eltévedt gyerek felett akasztott emberek beszélnek titkukat, a viharban összeeső krumplicsüő nénike parazsairól két, száz, ezer suhanc lopja, söpri le a krumplit. A könyvecske legjobb darabjai azok, ahol a látnokhajlam sűrűbb realitás mögött vetíti fel a lappangó fantasztikumot; a Kirándulás nagyapámmal című elbeszélésben az izákos, borfuvározó nagyapa mögé a kemény és megalázott istent, akinek az unoka látja; a Bolondlegényben egy eszelős merénylete mögé az eszelősség költészetét.

A varázslásnak megvannak a műfogásai; Herceg János még nem mindig alkalmazza tökéletesen őket. De bizonyos, hogy tökéletesen fogja alkalmazni. Amire figyelmeztetni akarom, nem is ez. A varázsló szótár határt von varázslataink köré. Az ember egy ideig boldog, hogy sikerült megeleveníteni a holdfényt és a gipsz-Krisztust; de egy időn túl rosszul esik, hogy csak ezt tudja. Jaj az írónak, aki specialistája lett egy varázslatszaknak. Az egész mágiát kell megtanulnunk, nehogy egyszer fuldokoljunk kelljen mágiánkban.

Tanú (1934)

NÉMETH László

HERCEG JÁNOS KÖNYVE: VIHARBAN

Néhány vízió s egy-két novella. Szenteleky írt hozzájuk lényegbevágó, tömör bevezetést.

Herceg víziói teljesen befejezett írások. Művészileg tökéletesen készek. Szinte egyetlen mondatdeszkát sem lehet belőlük kiszakítani, egyetlen szószeget sem kihúzni, mert hiányoznának. Rámába faragott miniatűrök. Inkább szobrászkézzel mintáztak, mint a festőével.

A robbanásig sűrített levegőjű Mában fogantak. De nemcsak a Mának íródtak. Aktualitásuk a jövőbe ível.

Ily dolgokat csak egyszer lehet írni, s egyetlen embernek, mert igaz költői alkotások.

Azért annyira keresetlenek, közvetlenek és szuggesztíve hatóak. S azért nincs bennük semmi feleslegesség.

Vajadás nélkül íródtak, a teremtésreihletettség boldog könnyűségében, az ellenőrző értelem minden gátlásától felszabadultan, mikor az életre kívánczó vízió maga tör magának utat, s nem engedi, hogy az intellektus nyugöző hámba fogja. Az ily írásokat nem kell féltetni a kifulladásától. Egész biztosan célba érnek. Akkor törnének össze, ha nem futhatnák ki magukat.

Herceg könnyen és biztos kézzel dolgozik. S szinte paraszti őserővel. Csak úgy hajigálja a szavakat. S mégis pontosan helyükre dobálja őket. Úgy érezzük, hogy a bolond falusi legény irtó ereje dolgozik karjaiban. Szinte várjuk a pillanatot, mikor egészen magára talál. Micsoda hatalmas sziklatömböket fog akkor kibaltázni.

Herceg a végletek embere. Egyszer súlyos, földszagú erőé, máskor a lenge, harmatos finomságoké. Mindkettőnek egyformán művésze, mindkettőben egyformán maradandóan rögzít. Az alakokat, színeket, hangulatokat valósággal beleégeti lelkünkbe. Mind ezt alig néhány szóval, szóképpel. Tökéletes stilművész. Stílusa egyszerű, de sajátosan újjú. Egy-egy képe úgy gyullad ki, mint valami sohasem látott színű lámpa. Gyönyörködnünk kell bennük, annyira frissek, ragyogóak. De sajátossá teszi stílusát a különös témák hangulati sodrása is. Ezek adják írásainak utánozhatatlan hangszerelését. Stílusa tökéletes összhangban áll témáival. – Írásmodorának köszönhető, hogy vízióit azok is szívesen olvassák, akik a téma- vagy vízió-magot egyébként képtelenek kihámozni.

Mert Herceg írásait nem lehet egyébként aprópénzre felváltani. Herceg írásait érezni kell s nem érteni. Kritikai defektust árul el az a bíráló, aki a víziós témák világában az intellektus mérőléccével akar rendet teremteni, ahelyett hogy intuícióval dolgoznék. Így olyasmit is kiolvashat Herceg könyvéből, ami nincs is benne. A lényegyet azonban elhanyagolja, mert kritikai defektusánál fogva nem tud hozzáférközni a művész egyéniségéhez. Természetes, hogy az értelem kalauzolása mellett a víziók zavaros, tökéletlen írásoknak hatnak.

Herceg írásaihoz úgy kell közelíteni, mint Poe Edgar vízióihoz. Azokat sem lehet a reális élet törvényeivel megfejteni, de művészi értéküket mégsem vonja kétségbe senki. Ady „Fekete zongorá”-jának elemi sodrását sem lehet értelemmel felfogni, csupán érezni.

Aránylag kevés az oly alkotás, melynek ne lenne a prioriban képvíziós magja. De míg az egyik reális gyökerű, a másik irreális. Az egyik tehát reális, a másik irreális irányban szabja meg az alkotás útját.

Herceg víziói irreális magból csíráztak ki, s így pályájuk irreális ívelésű. Az ily írások kívülről nem közelíthetők meg, mert az értelemcsákány igazi ellenanyaga a valóság. Herceg víziói a bírálótól erős odaadást és beidegzést kívánnak, a velük foglalkozó csak így láthatja el lelkiismeretesen feladatát: a kritikai újból-teremtést. Mert az igazi kritika alkotó, s nem romboló. A rosszat, düledezőt könnyű lerombolni, a szubjektív kritikai látás címén mindenbe bele lehet akaszkodni, de a jót, értékeset, kiválóat megtalálni, kritikaileg kifejezni és felépíteni nehéz. Az előbbit napszámoskéz is könnyen elvégezheti, de az utóbbi mester kezét keresi. Péterfy óta nagyon megsokasodtak kritikai napszámosaink, de mester csak néhány akad.

Hercegnél a vízió nem új utak keresése, nem a sablontól való menekülés, hanem belső kényszerűség, az egyéni érzés és látás fő, sőt egyetlen kifejezési formája, mert Herceg bizonyos témáit csak víziókban tudja megírni.

Víziós látása ösköltői primitívséggel jelentkezik. Képlátása jóval megelőzi a gondolatot, sőt többször el sem éri – test marad, s intenzív erejű képhangulatban revelálódik. Pl. a Szülőföldem c. írásában (Pálinkaördög).

Hercegnél a vízió van a hangsúly, s nem a gondolaton. A vízió azonban nála nem ködös, fantomszerű, hanem friss, nyers erejű valóság – annyira hús és vér élet, hogy egészen elfelejtjük vízió voltát. Valójában nincs is szó az élettől való elszakadástól. Az élet jelenségei mélyebb értelmet kapnak, mágikusan kitüzesednek. Az író a dolgok mögé érez és lát. S a dolgok és jelenségek csak látszólag egyszerűek. Igazában: mélységesen szimbolikusak. Herceget az teszi igazi művésszé, hogy ezt a szimbolikuságot a valóság színeivel annyira fel tudja erősíteni.

Herceg vízióit nem az elmúlás hangulata vagy a halálgondolat izzítja fel az emlékezés éjszakájából. Fájdalmat, szomorúságot: keveset találunk írásaiban. Herceg örökké vajúdó, problematikus természet. Mint ilyen, a legszorosabb kapcsolatot tartja az étellel. Nem a múlt viselőse. Ez különbözteti meg lényegesen e sorok írójának vízióitól, melyeket a halálgondolat, az elmúlás hangulata ural.

Herceg forrongó egyéniség. Forrongása nem divatos lázadás az uralkodó társadalmi rend ellen. A problémák megoldása Herceg számára lelkiismereti kérdés. Nagy vívódásait és örök háborgását ez magyarázza. – Herceg őseréjű egyéniség, aki ifjúkorában marxista iskolában nőtt fel, s marxista ideológiát szívott magába. De a talpához nőtt, marxista cipőt elnyűttnek érzi. A probléma-göröngyök újból az élő húsáig fájnak. A hatalmas életerejű, fuvaros nagyapa ágyékából fogant unoka nem tud idegen cipőben járni. Magának kell készítenie magának való lábbelit. De előbb le kell tépnie a húsába nőtt régi cafatjait. De le lehet-e tépni, el lehet-e tőlük válni? – Hiszen az ő szívének vére kering bennük. Talán mégis meg lehetne hagyni, s úgy szabni lábára saját kezével az újat. Az jobban fog tartani. De ki tudja? – Herceg problematikus természet, germán vér folyik ereiben. – Meg lehet-e oldani az élet problémáit? Az ember is fa: folyton nő, folyton fejlődik, folyton az eget, a Világosságot keresi, de soha el nem éri. – Herceg szkeptikus természet, azért van néhány víziójának kérdő elesengése. (Krisztusvízió.)

Önmagával való birkózása s útkeresése nyomot hagy vízióin is, anélkül hogy program-szerűséget adna nekik. De látomásos írásainak problematikus hangulata mindig utólagos kiépítettségű. Mert különös útjuk van a vízióknak. Az élet sustorgó kavargásában hirtelen leválik egy picinyke deszkadarab – nem több egy szónál, egy képnél – mélységbe hull, elhullámszik, elkavarog, de az emlékezés kaleidoszkópja időnként visszahozza, szemünkhöz szoktatja. Érezzük, hogy a felbukkanó szónak vagy szóképnek nagyobb jelentősége van, mint a többinek; egyszerre izzadni kezd, felparázsluk hozzánk az emlékezés éjszakájából, s magát követeli. Egyre jobban érezzük, egyre világosabban látjuk, mindig több húst rétegez maga köré, s mindig több és több rokon képet és szint kapcsol. Fekhelyét maga ágyazza, miljójét maga választja, s elkezd hűsödni. A Krisztus-szobrot kitelepeíti a hínáros folyópartra, titokzatos holdfényvel árasztja el az éjszakai csendet, hogy megindíthassa a nagy misztériumot. Titokzatos, hosszú, sárga test fekszik a hínáros vízen mozdulatlanul. Előbb még sehol sem volt. Vajon kicsoda lehet? Talán halott ember? Menekülni kell tőle, menekülni a problémák bőrre tapadó hínáros-ságából! De megnyugtathatja-e a keresőt a menekülés? A keresőt, aki bizonyosságot akar. Bizonyosságot – mindenáron, még a borzalom árán is, mert hátha csak elalélt az ismeretlen, hátha ki lehet fogni, és életre kelteni? S a hínárosban birkózni kezd az újra és

újra elmerülővel, aki, mikor a fűvön rányitja szemét, az ács fiának vallja magát. – „Megbolondultál, ember, hogy így beszélsz?” – támad fel a bizonyosságot keresőben újra a kételkedés, aki már-már kifogja, megtalálja Krisztust. De hogy szkeptikussá válik, újra elveszti. Az ember, aki előbb még ott feküdt a fűvön, hirtelen eltűnik. – „Ember, hol vagy?” – kiált fel a kétségbeesés. Mintha csak azt kérdezné: „Ki vagy, ember? Isten fia vagy-e valóban?” S amint oda kell néznie a Krisztus-keresztre, a gipsz-Krisztus csonka karjából és lábából vér folyik, sűrű, vörös vér. – Ki vagy hát, Krisztus?” – csendül fel belsejében újra a kétségbeesés.

Így nőtt ki a Krisztus-szobor vízió-magjából a Krisztus-probléma.

Pálinkaördög... Messze, nagyon messze, talán még gyermekkorban ez a furcsa szó hullott bele a semmibe. Már magában véve is képzeletet delejező szó. Hetek, hónapok, évek teltek el, s a Pálinkaördög az írói lélek sajátos víziós törvényei szerint kiépítette magát. A Szülőföldem c. vízióban nem fantomként jelen meg, hanem valóságos emberként. – Mikor fáradt, poros este ráhull a zombori bunyevác-magyar külvárosi utcákra, kikészülődik búvóhelyéről: valamelyik olcsó kocsmá szénapadlásáról s fekete ruhájában – magas gallérral és félrekapott keménykalappal – éjszakai csavargásaira indul, hogy áldozatot szedjen rabszolgái: a részegek között. Magunk előtt látjuk hórihorgas, hosszú alakját, s annyira emberinek érezzük, hogy szinte sajnáljuk, amikor a felidézett gyilkosság, mint valami szomorú kötelesség elvégzése után, késő éjjel, befordul az egyik kocsmá kitárt kapuján, görnyedt hátát úgy cipelvén maga mögött a szénapadlás felé, mint a gazdátlan kutya. Még jól látjuk, amint leveti fekete kabátját, magas kaucsukgallérját, mialatt a besütő holdfény pillanatra megcsillan fényesre keményített ingmellén.

Herceg keveset ír. Csak a vízióbeérés perceiben tud tollat fogni kezébe. Gondolatait egyébként képtelen keretbe tömöríteni. Oly dúsak, rakoncátlanok, mint a sűrű emberi haj. Ez magyarázza látszólagos lustaságát, szemben azon írókéval, akik tényleges lustaságukban abban a pózban tetszelegnek, hogy nem óhajtják nevüket – egyesekhez hasonlóan a lapok hasábjain szellőztetni. (Mintha ez oly nagy érdem lenne!)

Herceg igazi Kekez Tuna! Nem tagadhatja meg magát. Csak azt teszi, ami belsőleg kikíváncsozik. Különbö: dőljön össze a világ. De nagyon sok van benne a falusi bolond legényből is. Sokszor úgy látjuk, mint aki fenn ül a hegy tetején, egészen a nap alatt, ahová birkái kószáltak el, s onnan bámul szét a nagyvilágba. Nehézkés, lomha legény. Cseppet sem sietős a dolga. Irtó ereje álmosan szunnyad, nyújtózkodik. Fűszálat tép, s azt rágicsálja. Közben fütyürészik vagy nagyokat kurjant. Érzi, tudja, hogy ő a legelső legény. Olykor a hátára hemperedik, s a nefelejcskék eget bámulja. Nagyon szereti a természetet és szabadságot. Szinte őseMBERI atavizmussal. Mind édestestvérei: a fű, a fa, a virágok, a nap, a hold, a csillagok. Egészen másképp látja őket. Nem úgy, ahogy az iskolában tanulják, hanem ahogy egy sajátos, őseMBERI egyéniség sajátos lelki törvényei parancsolják. Azért mágiikusan kitüzesedő realizmus az ő szimbolizmusa.

VIHARBAN

Herceg János novellái

Új író, új könyve, amelyről nem könnyű véleményt alkotni. Különös könyv. Az az érzésem, hogy ha E. T. A. Hoffman hirtelen felébredne, s kidörzsölné szeméből az örökös álmot, akkor a Bácskában találná meg új otthonát. (Hitlerizmus nélkül is.) A túlfűtött fantázia, a földön és föld fölött lejátszódó különösségek, az élet és halál ölelkezése, úgy látszik, kedvenc témája a fiatal irodalomnak. Meg lehetett ezt találni a Szirmai írásaiban is, de különösen koncentráltan a Herceg János írásaiban. Egy új sztratoszférában játszódnak ezek a különös történetek, ahol nem érvényesek a földi szabályok, nem érvényes a logikai tapasztalatok józansága, az élet és halál úgy változtatja formáját, mintha játszanának egymással, a szomorúság ok nélkül való „Ding an sich”, nem érvényesek a természet törvényei, a folyók úgy viselkednek, mintha emberek volnának, az ég és föld összefoly egymással: különös világ, amelynek különös törvényei vannak, ha egyáltalán vannak, ha egy bizonyos engedékeny koncesszióval elhiszem az írónak, hogy nem a fantázia zűrzavara okozott. Olyanok ezek az írások, mintha ópiummal volnának impregnálva, zavaros, élénk álmok, részeg történetek, torz és félszeg alakok, akik gyilkolnak vagy szeretnek, de nem lehet tudni, hogy mért. Az az érzésünk, hogy itt egy önkínzó s már szinte kóros játék folyik, amelynek kevés köze van a földi élet napi realitáshoz.

Legjobban revelálja őt Újhold játszott az égen című fantasztikus elbeszélése. Éjjel egyedül fürdik a folyóban, s hirtelen egy emberi testet pillant meg. Kiment a vízből, életre kelti, s megkérdi, hogy kicsoda. Kiderül, hogy az Údvözítő maga, aki ezután hirtelen eltűnik. Erre az útszéli kereszt hirtelen vérezni kezd. Nincs az a misztikus középkori klostrom, ahol a sápadt fiatal nővér lázas víziója mágikusabb képeket tudna rajzolni. Egy másik novellája a bolond fiúról szól, aki egy leányt meghódít, s hazaviszi magához. A lány szemei üvegből vannak. Csupa ilyen motívummal dolgozik, grandguignol-szerű effektusokkal. Hogy mi az értelmük? Erre nehéz válaszolni. A Krisztus-novella nyilván azt mondja, hogy Krisztus még a legelhagyottabb óráinkban is velünk van, s még most is szenved az emberiségért. De lehet, hogy nem így van, csak én olvasom ki belőle. A szerző nyilván nem helyez súlyt arra, hogy feltétlenül megfejthető legyen, a kauzalitás törvényével nem sokat törődik.

Titok a fenyes felett: hét felakasztott hulla lelép az akasztófáról, s elmondja titkát egy eltévedt gyermeknek.

Viharban: egy öreg kofáról szól, aki meghal. Belopózik hozzá két tolvaj gyerek, s lelopják a halott szemeiről a rézkrajcárokat. Az emberi aljasságnak ebben a szörnyű iratában van valami balzaci erő.

Kirándulás a nagyapámmal: az alkoholizmus szenvedélyének rajza, nyersen és szakadékosan ugyan, de brutális erővel megírva.

Őszi vízió: történet az emberi szívről, amelyet más formában már mások is és jobban is megírtak.

Meghalt a szeretőm: egy külvároszágú szerelmi história nagyobb szenzációk nélkül.

Szülőföldem: alkoholos ballada, gyilkossággal, éjszakai verekedéssel. A Villon balladája jobb.

Nem vagyok vele tisztában, hogy a tehetség speciális ereje hajtja-e az írók erre a különös útra, vagy egy fiatal tehetség lázas keresgélése és új formák és új mondanivalók után. Cinikusan lemosolyogni, kézlegyintéssel elintézni ezt az írók igazságtalanság volna. Tiszteletreméltó bátorsággal keresi a maga útját, eredeti és új akar lenni, s ez a törekvése nem sikertelen. Itt-ott felvillan egy különös szín, elhangzik egy-egy szokatlan asszociáció, a fantázia rubinfénye fel-fellángol. Nagyot akar ez a szerző, s irodalmi ambíciója kétségkívül disztinívált és nívós feladatok szolgálatában áll. Még nem kész, még fejlődnie kell, még csak nyers, félig kidolgozott töredékeket ad: de minden iratából biztató ígéret csendül felénk. Lehet, hogy eredeti s különös írói egyéniséggel állunk szemben, aki a fejlődés további folyamán kivételes értékkel fogja megajándékozni az irodalmat, lehet, hogy lázas keresésről van szó, amely lehiggadtan – esetleg más formában – fog maradandót alkotni. Ez a könyv még nem nyújt zavartalan élvezetet, még nincs akkora szuggesztív ereje, hogy a különös témák és különös miliő okozta meghökkenésünket ki tudná engesztelni, de nem kétséges, hogy kellő fejlődés után meg fogja találni a maga útját. Hogy értékeset fog alkotni tudni, azt meg lehet állapítani most is: különös fényű rubintüzek, hidegen izzó gyémántok villámlanak ennek a varázslatnak a mélyében, amely mögött – hogy hallom – egy árva és filozofikus mélységekből fakadó írás távoli fájdalma zokog. A könyvhöz Szenteleky írt szép, magvas előszót.

Jugoszláviai Magyar Újság
(1933)

AMBRUS Balázs

LÁTOGATÁS A „TÓ MELLETTI VÁROS”-BAN

Herceg János regénye

A kis, fáradt, lihegő vaskutya csak az imént rakott ki a messzibe merengő, vidéki állomáson, s most itt döcögök, rázódom az idő vén, ócska feketé batárján, útban az idegen, múltba süppedt város felé, a hepehupás köves úton, melynek burkolatát helyenként felszaggatták és szétdobálták az éles tengelyű, zörömbölő parasztszekerek, mikor – vásári zsvajba és porfelhőbe burkolózva – be-betörtek az alattomosan hallgató perifériákról, hogy visszavegyék, visszaköveteljék, amit tőlünk elvettek. Mit tagadjam: bizony, lassúnak érzem a kocogást, s nem bánnám, ha a tempózó kocsis néha oda-odasercentene a nagy, sárga gebéhez az ostor csípős végével, mert a Jókai-hangulatos fasoron már-már álom pillézi szememet, s elnehezülő fejem is többször mellemlre döccen, de hála ezeknek az alattomos, nyikkantó hepehupáknak, csak nem szenderedem álomba, s oda-odafigyelek a bakon ülő zuhatagos beszédre. Így, mire a szállodába érek, többet tudok a városról, mintha három évig laktam volna falai között, a pletykás kocsis annyit mindent összekarált. Mert ugyancsak bírja szóval: se vége, se hossza mondókájának! Az elejét még csak tartom valahogy, de a végét már a harmadik határból ráncigálom vissza, anynyira elkódorgott a csavargója. Hiába, csak nem kedveli a rendet, pedig tudhatná, hogy emiatt ugyancsak meggyűlik a baja a nagyfejűekkel. Mert nem mindenki atyafija, s nem legyezgeti mindenki a gyengéjét. Mi azonban – akik félig-meddig magunk is beletartozunk ebbe az álmos, lusta, rendetlen világba – kevesebb igényességgel nézzük háza tá-

ját, sőt hosszabb tartózkodásra is letelepszünk, mert akadnak dolgok, amik lekötik figyelmünket. A látogatás végén mindenesetre azzal az érzéssel keltünk fel, hogy ebből a bő szájjal eresztett, összevissza kuszált s agyongubancolt beszédből mégis kaptunk valamit: Zombornak, a háború előtti vármegyei székhelynek egyetlen pontról felvett képét s nem eléggé elmélyített tájhangulatát. Szeretnénk ugyan ellentmondani az írónak, hogy azt a várost, melyről annyi mindent összefecsegett, nem ismerte, nem is ismerhette, hiszen akkortájt még hosszú ingben szaladgált az utcákon, s Szabinával hancúrozott, a gyönyörű, gyermektelen asszonnyal, meg a szomorú Fekete Angyallal, ott messze, abban a rettenetes kocsmában, ahová egy késő téli este, szánkóját kötözve jutott el, akár Andersen kisfiú hőse a fehér bundás Hókirálynő palotájába, ahol jéggé fagyott a szíve – de nem tesszük, mert ha Herceg böven felhasználta is a mendemondát s a kisvárosi pletykát, mely, mint gazdátlan virág, még évek múlva is ott tengődik a romvilág omladékain, a rekonstrukciónál többet végzett, olyan munkát, melyhez többre volt szüksége: beidegzettségre. S ebben elvégre nincs semmi lehetetlenség. Ha a lassan előrenyomuló új világ a régit kiszorítja is, végképp nem semmisítheti meg, ott bujkál továbbra is közöttünk, csendben, nesztelenül meghúzódva, mint a moly, betokozódva, mint az álca, s szétporladva, mint az ódon illat a divatjamúlt, régi szobákban. Csak lenni kell valakinek, aki jelenlétét megérzi, varázsvesszejével ráüt rejtekhelyére, s felfakasztja a befalazott, régi forrást, hogy újból ihassunk belőle – s ez az író. Herceg János novelláiban többször tett tanúságot e képességéről.

Eddig úgy-ahogy rendben volna a dolog. Herceg felelőssége ott kezdődik, hogy ezt a jól-rosszul összeválogatott anyagot – elsősorban önmagáért – keretbe akarta szorítani, s hogy ezt fáradság nélkül megtehesse – közönséges kereskedői fogást alkalmazva –, egy százalmas mese külsőleg talán mutatós, de belsőleg annál rozogább s düledezőbb viskóját borította rá, oly figurákat telepítve bele lakóknak, akiket régi, pókhálós padlásokon már kikezdett a moly, s akik még hajdani, boldogabb életükben is csak romantikus füzetes regényekben értek el sikert. Ha legalább a fordított kritika, a swiftivel rokon torzítás vezette volna tollát, de ennek a szándéknak a nyomával sem találkozunk. Így legjobb akarunk mellett sem adhatunk neki felmentést, mert Herceg Jánosnak – aki novelláival túlnőtt határainkon – a saját neve érdekében ily gyöngö munkát nem lett volna szabad kezéből kiadnia. Ez nem regény, még csak nem is regénykísérlet, hiába van itt-ott meghintve a kétségtelen tehetség csillámaival.

Ez a kísérlet egyébként szomorú tanulságot hozott számunkra. Meggyőzött bennünket arról, hogy Herceg János kritikai érzékében nem bízhatunk, s hogy a regényben bajosan fogja vinni valamire, mert egy nagyobb mű keretén belül – erős líraiságánál fogva – jellemejllesztésre képtelen. Hacsak nem magáról ír regényt.

E kudarc után újra visszasóvárogjuk Herceget, az ösztönös novellistát.

A PUSZTULÁS PANOPTIKUMA

Márton László: *Lepkék a kalapon*. Három dráma. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987

*Cselekvésre bukkanni, bizony nehéz is!
Bár a fájdalomból fakad némi poézis,
és van fájdalom: a világ determinált,
mert pusztta történés, amit ember csinált.*

Az idén harmincesztendős Márton László az új magyar írónemzedék legnagyobb próza- és drámaírói ígérete s egyik legtehetségesebb, legvirtuózabb műfordítója. Első könyve, a *Nagy-budapesti Rév-üldözés* 1984-ben jelent meg a Magvető Könyvkiadó „új termés” sorozatában, és megkapta a legjobb első kötetért járó díjat. Az elbeszélés-gyűjteményt követő második könyv, az 1985-ben kiadott *Menedék* című beszély komoly elemző és értékelő kritikai fogadtatásban részesült.

A *Lepkék a kalapon* című drámatrilógia a szerző harmadik önálló kötete. Az ebben közölt darabok nem előzmény nélküliek Márton írói pályáján. 1981-ben a *Mozgó Világban* jelent meg *Avvaakuum* című játéka, 1985-ben pedig Zalaegerszegen a Magyar Dráma Nyílt Fóruma elnevezésű tanácskozáson megvitatták és bemutatták *A tagok szereinti szépség* című darabját.

A *Lepkék a kalapon* című kötet mindhárom darabja előzőleg már nyilvánosságot kapott. A *Kínkastélyt* 1987-ben az *Átváltozások* című drámaantológia közölte, s ez év tavaszán bemutatta a szolnoki Szigligeti Színház. A címadó darab korábban a *Színház* című folyóirat mellékleteként látott napvilágot, és 1987-ben a budapesti Radnóti Miklós Színház adták elő. Az *Achilles* pedig a zalaegerszegi Nyílt Fórum 1986-os programján szerepelt, akkor még *Achilles a scyrosi parton* címmel.

A kötet három drámája közös szemléletet, azonos észjárást képvisel. A romlás folyamatának és végállapotának mitológiai, színházi és uradalmi panoptikumát tárják elénk. Azét a romlásét, amely a nyolcvanas évek új magyar drámájának egyik legfontosabb témáját és világszemléletét jelenti. Ezek a művek – köztük Márton László drámái is – a leépülés, a degenerálódás végkifejletével szembesítenek, ami a darabok világának minden rétegében megmutatkozik. Jelen van ez a pusztulás és romlottság a drámák szövegében, a szereplők kommunikációjában, a magánéleti és a közéleti emberi viszonyokban, az er-

kölcsi és társadalmi értékekben, és sokszor még a konkrét helyszínt, a történések közegét adó drámai teret is ez jellemzi.

Márton könyvében mindhárom drámának epikus előzménye van. Az *Achilles* a görög mitológiából meríti tárgyát, a *Kinkastély* Spiró György *Az Ikszek* című regényének egy epizódja nyomán íródott, a *Lepkék a kalapon* forrása pedig Gozsdu Elek ifjúkori regénye, a múlt század nyolcvanas éveinek elején írott *Köd*. Márton darabjai azonban nem adaptációk, nem dramatizálások, az epikai előzmények csupán a témát és (esetleg) a történetek vázát, illetve a szereplőrendszer alapját adják.

A *Kinkastély* és az *Achilles* verses formában íródott, az utóbbi Kleist modorában és a szomorújáték műfajában. A darab biztosan egyensúlyoz egy ornamentális, stilizált formavilág és egy prózai-triviális, profanizált történet között. A trójai háború kirobbantásának mitológiai története mai felhangokat kap a darab nyelvét uraló romlottság, a verbális lepusztultság következtében. Politikai és reklámjelszavak, közmondások és köz-helyek keverednek itt szó szerinti vagy torzított-ironizált irodalmi idézetekkel. „Itt a romlás: legyünk részesei!” – hangzik el a darab utolsó jelenetében, ami e szavakkal ér véget: „Ekkora pusztulás még soha nem volt.”

A „nézőjáték” műfaji alcímet viselő *Kinkastély* *Az Ikszek*nek azt a részletét dolgozza fel, amelyben Bogusławskit, miután örökre kitiltották a színpadról, a titkosrendőrség arra kényszeríti, hogy mégis lépjen fel. Adjon elő néhány színésztársával „valami jakobinus izgatást” a romos Radziwiłł-palotába odarendelt kormánytagoknak, az Ikszeknek. Az elődást celebráló színész „nézőjátékot” produkál, a titkosrendőrség által a közönség szerepébe kényszerített Ikszek reakcióit, tiltakozását is beépíti a játékba. Ebben a darabban is kísért Kleist, de itt nem a modorával (mint az *Achilles*ben), hanem a szellemével. A *Kinkastély* figurái marionettbábokként mozgatottak.

A *Lepkék a kalapon* című bohózatban ugyanez a kleisti szemlélet a bábszerűvé lefokozott és stilizált, infantilizált szereplők révén van jelen. A századvégi melodramatikusszerelmi történet Márton kezén obszcén szerelmi sokszögdrámává válik, melynek végén a résztvevők többsége elpusztul. A cselekmény mozgatója – és egyben narrátora – Spangenberg Radiszló, aki más idődimenzióban él, mint a dráma szereplői, s aki „szemlátomást öregszik”, miközben a vizsgórki uradalomban áll az Idő.

Az Idő természete és paradoxona Márton művészetének egyik alapkérdése. A „pontoszerűségben a minden” elve alapján ezekben a darabokban, ha van is Idő, az nem reálisan van jelen, hanem hiányként, kérdőjelként. Ez az eltűnt Idő (amire – Proust-ot idézve – több helyütt utal) a cselekvés eltűnését vonja magával, mert cselekedni annyi, mint az irrevezérzibilis időben végleges változásokat létrehozni. Ennek híján minden ténykedés pusztá történés – ahogy ez a mottóban is szerepel.

Ezért drámáiban a történések mozgatója egy kiismerhetetlen végzet alapján történik. Ezt a végzetet közvetíti ugyan egy-egy drámai alak, mint a *Kinkastély*ban a gnóm, a *Lepkék*...-ben Spangenberg és az *Achilles*ben Mercurius, ám ők maguk is alávetettjei egy egyetemesebb determinációnak. Ez a szemlélet teszi panoptikumivá Márton darabjainak világát: olyan lepusztult (viasz)bábok gyűjteményévé, akik kívül vannak az Időn. S ha mozdulnak is ezek a figurák, őket – az író idézve – „a hiáभावალóság démona rángatja”.

A pusztulás Mártonnál nem folyamat, hanem állapot: ebben egyszíntől hős és környezet. A romlottság azonban, ha fájdalmas is, mégis komikus – épp az alakok és a világ ki-

csinysége, bábszerúsége miatt. Ezekből a (szomorú) bohózatokból egy démonikus világ néz ránk, amelyben saját világunk démonikusságára ismerhetünk. A *Kínkastély* végzettről filozofáló második besúgója így folytatja a mottóként idézett néhány mondatot: „Szemlélhető, tapintható Szellem ha volna, / s a világtörténelem hátán lovagolna: / akkor is férgék volnánk, csak nem ennyire, / s a végzetünk vezetne – csakhogy nem ide.”

P. MÜLLER Péter

A MIMÓZA BENNÜNK VAN

Pernecky Géza: *A korszak mint műalkotás*. Corvina Kiadó, Budapest, 1988

A *Tanulmányút a Pávakerthe* után kis híján két évtizedet kellett várni ahhoz, hogy az olvasó kezébe vehesse Pernecky Géza képzőművészeti tanulmányainak újabb kötetét (amely tanulmányok azért nem a legújabbak, mert a legfrissebb is nyolc éves). Ez az alig kilencvenoldali kis füzetke is csak azt bizonyítja, hogy a képzőművészet elmélete sem ismer lezárt rendszereket, lételeme (s alighanem a szerzőé is) a különböző nézetek állandó szembesítése és vitája. Művészetelméleti és -történeti írások tucatjai alakították az olvasókban azt a hitet, hogy a művészetről jól, hitelesen és szavahihetően csak kellő zordonsággal s lehetőleg állig begombolkozott stílusban lehet írni. Nos, Pernecky ismételtén rációfolt erre, bebizonyította, hogy ez tévhit, s azt is, hogy a művészet legszen- tebb, legkomolyabb és legvitatottabb dolgairól is lehet megdönthetetlen igazságokat mondani úgy, hogy közben az ember szellemes, ironikus, vagy éppen az abszurd humor eszközeit veti be.

Ebben a vonatkozásban a kötet első tanulmányának, a Csipkebokorgóujtógatóknak a stílusát akár tanítani is lehetne. „... a szerző az elején elmesélt néhány érdekes marhaságot, abban a reményben, hogy elég diszsonánsak ahhoz, hogy meginduljon a termékeny folyamat, és a hibák elvezessenek végül valahová. Például a csodákhoz”, írja. A tanulmány elején népdalküszöbként alkalmazott „marhaságok”, úgymint: a New York-i kanálisokban élő krokodilok, a csecsemőgyilkos heroincsempészek, az aranyfényként csillogó, döglegyekkel borított ürülék, vagy a „legfinomabb árnyalatok kedvéért” a szenzibilizáló mimóza, szinte szimbolikus jelentőségűekké növekednek, s alkalmanként tetszés szerint behelyettesíthetők és alkalmazhatók egyes kortárs művészeti törekvések ismérveiként. Pernecky él is a lehetőséggel, meggyőzve közben bennünket arról, hogy „vannak még csodák, s csak arra kell vigyáznunk, hogy ne hogy beléjük lépjünk”, és arról is, hogy az a bizonyos mimóza bennünk van. A tanulmány, amely az Új hiba-tan alcímet is viseli, tulajdonképpen a hiba mibenlétét taglalja, illetve az ember-hiba-művészet reláció vonatkozásait. „... az ember olyan aljas, hogy örülni tud a hibáknak. Mióta nincs Isten. A hibák ugyanis, ha nem különösen bosszantók, akkor fölöttébb szórakoztatóak, egyes hibák pedig kifejezetten épületesek. Bepillantást nyújtanak az abszurdnak tartott területekre. Ez a kárpótlás azért, amiért különben olyan normálisak vagyunk” – írja. Szerinte a hiba az egyetlen út, amely a csoda, a teljesebb valóság felé vezet. Az egyetlen titok, ami még megpróbálható. A hiba, amelynek Pernecky szerint megvan a maga teológiája, morálja, esztétikája, mi több, szenzibilizálni is tud bennünket, aminek eredményeként újabb hibákat kérünk...

A kötet címadó tanulmánya, A korszak mint műalkotás továbbmegy, megállapítva, hogy „a hiba, amely a mai művészeket izgatja, a műalkotás szerves része, a mű vele születik és válik kvalitásossá”. A hiba-tan további megállapításokkal gazdagodik, többek között azzal, hogy a hiba sem feltétlen garancia. Ami a művészetben manapság egyedül érdekes, az a gyanú. „A csak gyanított, de föl nem ismert hiba hajtja előre a művészeket, és képes lenyűgözni az eseményekkel lépést tartó közönséget.” A továbbiakban azokat a művészi maximákat, programokat és problémákat veszi sorra, amelyek az elmúlt két évtizedben fontos szerepet játszottak a művészetben, eljutva annak megállapításáig, hogy a művészet napjainkban olyan feladatokat szolgál, amiket régebben nem a művészet, hanem inkább a direkt társadalmi akció vagy az ideológia segített életre: új életkereteket formál. Nem műveket, hanem minőségileg új szakaszokat, korszakokat alkot. Ennek a korszaknak pedig csak akkor lehet valószínűsége, ha nemcsak művészeti korszakot, hanem történelmit is jelöl.

Harmadik tanulmánya A Fekete négyzettől a Pseudo-kockáig, amelyben a kelet-európai avantgard tipológiájának megalapozására tett kísérletet. A kelet-európai konstruktivizmus revízióját adja, érvekkel alátámasztva s visszavezetve az irányzatot azokhoz a forrásokhoz, „melyek születésétől kezdve táplálták: a szimbólumteremtő erőkhöz, az ideák és ideológiák közelébe”. Ezután a szürrealizmust és a lírai absztrakciót elemzi, azok konstruktivista örökségeit is számbavéve, hogy az említett irányzattól örökölt motívumokat új formában alkalmazó Pauer Gyula, Halász Károly, Gulyás Gyula, Gáyor Tibor, Maurer Dóra, Méhes László, Pinczehelyi Sándor, Attalai Gábor és mások képviselte magyar konceptuális művészet értékeléséhez jusson el, megjegyezve azonban, hogy nem egyszerűen a konstruktivizmus formavariánsainak összegyűjtéséről, a típusok katalógusának összeállításáról van szó, hanem többről: „... a tartalmi árnyalatok, a változatok és átváltozások genézisét kellene megírni, a gondolat, a magatartás sorsát feltérképezni”. Szeretnénk azt hinni, hogy a kötet utolsó tanulmányának utolsó mondatai a következő kötet témakörét határozzák meg.

A művészetelmélet és -történet Pernecky-féle tárgyalási módját, érdekesítő, helyenként kimondottan izgalmas összevetéseit, elemzéseit lehet szeretni, lehet vitatni, csak egyet nem lehet: elvitatni ettől az NSZK-ban élő képzőművész-írótól. Írásmódja egyszerűbb halandók számára is élvezhetővé teszi az írásokat, a tudományos nyelv örvendés demokratizálódásáról téve tanúságot. Könyvének további érdeme, hogy a képzőművészetet tanulók és a szakemberek mellett azok is haszonnal forgathatják, akik a jelen problémáira keresnek választ. Mindent egybevetve: sikeres vállalkozás volt Pernecky kis tanulmánykötete, s jó gondolat volt a szép kivitelezésű Irisz Könyvek sorozatában megjelentetni.

NÁRAY Éva

HOMO BIBLIOPHILICUSOK

Kelecsényi Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői*. Gondolat, Budapest, 1988

Tavaly a Gondolat kiadó felújította *Magyar Könyv* című sorozatát, melyet a 60-as években indított a céllal, hogy felelevenítse és az olvasóközönséggel megismertesse a magyar könyvkiadás, könyvtörténet, nyomda- és illusztráció-történet, valamint a

a könyvgyűjtés és könyvkereskedelem történetét. A tudományos igénnyel készült, de közvetlen hangon, népszerűen írott kötetek jogosan váltak közkedveltekké a művelődéstörténet iránt érdeklődők között. Ez ideig három kötetet kapott kézbe az olvasó a sorozatból: a Kner Izidor: *Fél évszázad megszgyéjén*, a *Tevan Andor levelesládáját* és a Kelecsényi Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői* címűeket.

Kelecsényi Gábor, az Országos Széchényi Könyvtár nyugalmazott könyvtárosa több-éves kutatásának eredményét tette közzé könyvében. Szerinte mindannyian gyűjtünk valamit. „Legelőször is és legáltalánosabban – ez alól senki sem kivétel – információkat” – írja. A pletykától a hírügynökségek szakadatlanul szétsugárzó híráradatáig megtaláljuk egyik oldalon a „hírvágyat”, a másikon a hírgyűjtés szenvedélyét vagy csak tevékenységét. A hírgyűjtés testet öltött információ formájában a könyvgyűjtésben teljeseedik be. A könyvgyűjtés vagy bibliofília (a könyv szeretete) tükrözi egy-egy gyűjtő érdeklődési körét, ami olykor szenvedélyes mániájává válhat, mint amilyen a bibliokleptománia, vagy egyszerűen: könyvlopás. Kelecsényi szerint a könyvtolvajok olykor megmentik az utókornak az állomány egy részét, s ezért nem mindig beszél róluk elmarasztalóan. Elítélendőek viszont, akik a bibliománia veszedelmesebb formáját űzik, a könyvcsonkítók.

A bibliofília a könyvek szeretete, de értelmezhető szenvedélynek is, passzióknak, amelynek tárgya a „kiállításánál vagy tartalmánál fogva különleges könyvek iránt érzett szenvedély. Bibliofil az, aki szabad idejét vagy – ha anyagi lehetőségei engedik – egész munkásságát ennek a nemes szenvedélynek szenteli.”

Adhatta volna a szerző művének A magyar bibliofília története címet is, mivel művében a magyar könyvgyűjtés történetébe ad bepillantást az államalapítástól egészen a 19. századig. Kerüli a túlságosan szakmai részleteket, inkább színes körképet ad azokról a gyűjteményekről, amelyek egyéni kezdeményezésre jöttek létre, de később a közhasznát szolgálták.

Első híradásunk könyvbeszerzésről István király uralkodása idejéről maradt ránk 1020 tájáról, amelyből megtudjuk, hogy Chartres püspöke egy latin nyelvtant küldött Franciaországból Priscianus tollából a pécsi püspöki iskola számára. Ezt az értékes híradást a középkori könyvgyűjtés kezdetének kell tekintenünk; akkor még a könyveket anyagi értékük miatt vagyonnak tekintették. Később, főleg a humanista könyvgyűjtők (Vitéz János, Janus Pannonius, Mátyás király és mások), majd Zrínyi Miklós, Árva Bethlen Kata, Ráday Gedeon, vagy a 18. század neves könyvgyűjtői (a Teleki család tagjai, Széchényi Ferenc, Illésházy István, Jankovich Miklós és mások) már egész vagyont áldoztak arra, hogy tudatosan válogassák össze könyvtáruk állományát az általuk meghatározott gyűjtőkör alapján. Egyik-másik könyvgyűjtő nemes szándéka valóra vált: gyűjteménnyé lett hagyatékuk, s évszázadok múltán is hozzáférhető a kutatók számára, de tudunk gyűjteményekről, melyek mostoha sorsra jutottak az idők folyamán. Talán ismert, hogy mintegy 50 000 kötetével Teleki József hagyatéka képezi a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának alapját, amelyet 1844-ben Toldy Ferenc adott át a nyilvánosságnak. (Ehhez az eseményhez kapcsolódik Vörösmarty: *Gondolatok a könyvtárban* című verse).

A mai olvasó számára talán leggismertebb Széchényi Ferenc gyűjteménye, amelyet az OSZK-ban különgyűjteményként kezelnek. A Széchényi-hagyaték legértékesebb darabjai közül kiemelhetjük Hess András *Chronika Hungarorum*-át (Kelecsényi *Budai*

Krónikának tünteti fel), Thuróczy János krónikájának pergamenre nyomtatott, színezett díszpéldányát, amelynek ajánlása arannyal volt nyomva stb. Széchényi nyomtatott katalógusa tanúskodik a gondosan összeválogatott, igényes könyvgyűjtésről.

Néhány könyvtár értékes darabjai igen mostoha sorsra jutottak az évszázadok folyamán, Kelecsényi Gábor ezekről is megemlékezett kötetében, de írt a híres könyvhamisítókrol is, mint amilyen Literati Nemes Sámuel volt, akinek hamisítványai a mai gyűjtő számára igencsak értékes könyvritkaságoknak számítanak.

A kötet a magyarországi könyvgyűjtést István királytól, vagyis az ő könyvbeszerzési erőfeszítéseitől kezdve a 19. századig követi. Ebből az időszakból két gyűjtemény emelkedik ki különösen: Mátyás király híres Corvina könyvtára és Széchényi Ferenc hungaricagyűjteménye. Jeles gyűjtők voltak a barokk korban is, amikor híres főpapi és főúri könyvtárak jöttek létre. A hozzánk időben közelebbi könyvgyűjteményekről egy későbbi kötetben szándékozik írni a szerző.

Kelecsényi Gábor könyve élvezetes, könnyed stílusban íródott. Magával ragadja az olvasót, aki izgalommal kísérheti figyelemmel egy-egy könyv, egy-egy gyűjtemény sorsát. Nem filologizál, nem mélyed el a kérdéskörök részletes feltárásában, ezért a tudományos ismeretterjesztő művek kategóriájába sorolnánk. A szakma kutatói számára szakirodalom-jegyzéket csatolt a könyvhöz, fejezetenként ismertetve a legújabb vonatkozó irodalmat, azzal a feltételezéssel, hogy a régebbi forrásműveket ezek tartalmazzák.

A kötetet Haiman György tervezte nagy hozzáértéssel, s küllemét tekintve méltó megformálása az igényes tartalomnak: szép könyv a könyvgyűjtőkrol, a könyvről. Növeli a kötet értékét a számos illusztráció, amelyek közt az olvasó számára kevésbé ismertek vagy ismeretlenek is találhatók. Azt sajnáljuk csupán, hogy a kiadónak nem volt módjában színes képmellékletekkel gazdagítani a könyv olvasása, esetleg kézbevétele által nyújtandó esztétikai élményt; kivált a hasonmás kódexlapokat hiányolhatjuk.

CSÁKY S. Piroška

S Z Í N H Á Z

A NAGY BRILLIÁNS VALCER

Információs gátszakadás tanúi vagyunk Magyarországon. Az elmúlt negyven-hatvan év eddig titkosnak deklarált politikai eseményeiről szóló visszaemlékezések, önvalloások, dokumentumgyűjtemények, tényfeltáró riportok, kerekasztal-beszélgetések, filmek, tévé- és rádióadások dömpingjében a valódi tények tudományos igényű elemzései keverednek a divat szülte, szenzációhajhász megnyilvánulásokkal. Sztálinról, Rákossiról vagy Nagy Imréről egy-egy hét alatt három-négy különböző leleplező, igazságosztó könyv jelent meg, s napról-napra újabb adatokkal gazdagszik tudásunk – visszamenőleg – a személyi kultusz időszakának bűneiről, a Szovjetunió-beli politikai gyilkosságokról, deportálásokról, a magyarországi koncepciók perekről, büntetőtáborokról, kitelepítésekről stb.

Mi újat mondhat ebben a felfokozott légkörű glasznosztyban egy olyan dráma, mint amilyen Drago Jančaré, s amelyet a veszprémi Petőfi Színház mutatott be? Ha *A Nagy*

Brilliáns Valcer csupán politikai modelldráma lenne a másként gondolkodók kényszerpszichiátriai kezeléséről, akkor nem sokat, hiszen az utóbbi időben erről a témáról is számos dokumentum értékű információ vált ismertté. Jančar drámája azonban ennél jóval komplexebb, átteleesebb analízist ad egy olyan jelenségről, amelyet egyszerűen közép-európaiságnak nevezhetünk.

Jančar izig-vérig közép-európai író. Minden, amit mint szlovén alkotó a szlovén valóságból és valóságról ír, áttételek nélkül érvényes Közép-Európa többi kis nemzetének életében is. Nem véletlen, hogy egyik esszéjében oly nagy megértéssel ír Milan Kundera *Közép-Európa tragédiája* című művéről, s idézi e műnek a kis népek sorsáról megfogalmazott, keserű sorait, hogy oly beleérző módon elemzi e népek himnuszainak szorongásos életérzést sugalló szövegét, hogy oly világosan látja a nacionalizmus és a nemzeti identitástudat közötti különbséget, s rettegett e kettő összecserélésének, összerosásának veszélyétől.

Mindez megfogalmazódik *A Nagy Brilliáns Valcer*ben is, de különösen érdekessé és a nyolcvanas évekre érvényessé az teszi a drámát, amit leginkább lengyel szindrómának határozhatunk meg.

A darabbeli A szabadság szabaddá tesz elnevezésű különleges intézet a náci koncentrációs táborok és a szovjet típusú zárt intézetek vonásait egyesíti. Ebbe az intézetbe szállítják a jelképszakértőknek álcázott elhárítók a főszereplő történést, aki kutatásai során egy gyanús múlt századi lengyel felkelőről gyűjt adatokat. Az intézet vezető orvosának az lenne a feladata, hogy igazolja a felderítők feltevését: Simon Veber veszélyes elem, aki tudományos kutatások leple alatt a lengyel felforgató eszmék szálláscsinálója. A „kezelés” során Veber felvállalja kutatásai tárgyának sorsát, Drohojowskiként viselkedik, s ezzel teljes bizonytalanságot teremt az intézet lakói, felügyelői és a jelképszakértők között.

Nem nehéz felismerni ebben a naturalizmust a parabolikus ábrázolásmóddal ötvöző dramaturgiaiilag egyébként meglehetősen eklektikus darabban a nyolcvanas évek közép-európai értelmiségieire nyomasztóan ható élmény hatását, az 1956–68–81-es történelmi traumasorozat legutóbbi eseményeinek, a Szolidaritás felvirágzásának és eltiprásának, a lengyel demokratikus kibontakozás lehetőségét a rendkívüli állapot bevezetésével való elfojtásának sokkját. Ez különösen érvényes lehetett a darab megírása és premierje (1985) idején, de ma sem sokkal kevésbé felkavaró ezen egész generációk világlátását alapvetően meghatározó nyomasztó élménnyel való szembesítés.

A magyar rendezők közül Paál István gondolkodása, munkássága tükrözi talán a leg-hívebben e trauma művészi feldolgozásának erkölcsi parancsát. Paál a hatvanas évek közepétől, a szegedi Egyetemi Színpaddal létrehozott előadásaitól mindmáig a lehetőségek keretei között más-más módon, de következetesen ugyanarról beszél előadásaival: az emberi szabadság szükségességéről, az ezt a szabadságot korlátozó hatalom elleni tiltakozás jogáról, az emberi élet minőségének védelméről. Találkozása Jančar darabjával így akar törvényszerűnek is mondható, hisz ez a mű szinte minden olyan problémát fel-sorakoztat, amelyekről egyenként különböző előadásokban már szólt a rendező.

A veszprémi előadás éppen azért különös élmény, mert a profi kidolgozottság és a személyes fűtöttség, az etikus, hitvallásos műmegközelítés együttesen jellemzik.

Árvai György többszintes diszlete kitűnő teret képez, amelyben a cellák, az iroda, a közös terem s más egyéb funkciójú térrészek szeparált és szimultán játékra egyaránt le-

hetőséget adnak. A viszonylag hosszú első felvonást követően a második és a harmadik rész egyre gyorsabb tempójú és egyre feszültséggel telibb. A rendező igen erős, gyakran sokkoló, kegyetlen színházi effektusokat használ, ugyanakkor minden szerep-életet hi-telesít.

Az előadás középpontjában Simon Vebernek és őrzőjének, Vologyanak, ellentétes ér-telmű „fejlődése” áll. A történész fizikai megtöretése, Ljubicával, az absztrakt festőn-vel bontakozó kapcsolata s e kapcsolat Vologya általi meggyalázása törvényszerűen ve-zeti el addig a felismerésig, hogy a bizonyosságra oly nagyon vágyó hatalom által annyi-ra rettegett szerep felvállalása az egyetlen útja személyisége megőrzésének. Ezzel a fo-lyamattal párhuzamos, de ellentétes előjelű a főápoló magatartásváltozása: az álcázott elnyomás szintén természetszerűen vált át nyílt diktatúrává, ennek megfelelően radika-lizálódik az Edek-szerű Vologya, s veszi át a hatalmat a lavírozó orvostól.

Fazekas István a történész és Borbiczki Ferenc a főápoló magatartás- és gondolko-dásváltozását a rendezői elképzelésnek megfelelően tökéletesen jeleníti meg. Mindket-ten hallatlanul intenzív, hiteles figurát formálnak; Fazekas inkább bensőséges eszkö-zőkkel él, Borbiczki alakítására főleg az expresszivitás jellemző. Fazekas a látszólag passzívabb figurát jelentőssé teszi, Borbiczki úgy tud démonikus erejű lenni, hogy elke-rüli a hálás szerep kínálta túlzásokat.

Az ápolitakat s az öröket alakítóknak csupán pillanatok adatnak, hogy figurájukról az egész előadás tartamára érvényes képet adjanak. A színház legjobb színészei alakítják ezeket a – hálátlanabbnak tűnő – szerepeket. A két főszereplő csak úgy tud általános ér-vényű, kiemelkedő teljesítményt nyújtani, ha a háttér is precízen kidolgozott és erőtel-jes. A társulat kivételesen fegyelmezett és hiteles együttesjátékot produkál. Nincs kis szerep és gyenge alakítás, a más darabokban vezető szerepeket játszó színészek most párszavas, de lényeges szerepüket intenzív jelenlétükkel teszik jelentőssé.

A darab Chopin Grande valse brillante-jával fejeződik be. Szól a zene, a zongora-muzsikára keringenek a faarcú, merev derekú párok, középen áll az egyre tehetetlenebb Vologya. A keringő, akár egy haláltánc. Ugyanakkor süt belőle a néma lázadás. S a fő-ápolóból puccsszerűen igazgatóvá avanzsált Vologya tehetetlensége egyre inkább ré-mületté torzul. A valcer hangja felerősödik, a zene betölti a nézőteret.

Nagyon szomorú, de egy csepp bizakodást is megengedő előadás a veszprémi Jančar-mű.

NÁRAY István

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

ČURČIĆ FESTÉSZETE

Íme egy képzőművész, akire – már első kiállításán, 69-ben – fogadtam. Rajzain, grafi-kai lapjain is fel-felbukkant a lóverseny – a derbi, a zsoké –, de igazán most, ezen a tár-la-tán, festményein teljesedett ki, lett egyik központi motívumává. Tehát nyelvünk, ami a fogadást illeti, adekvát, hisz a művészekre is hasonlóan fogadunk, mint a lovakra – és az Isten létezésére...

Különös lény a zsoké. A leghíresebbek közül sokan még fiatalon öngyilkosak lesznek, akár a költők; ám volt, amelyik többre vitte közülük: „Az Ohio állambeli William McKinley tizennégy éves korában kezdte meg pályafutását mint lovász, első győzelmét Youngstownban aratta. Az ügyes fiúnak karriert jósoltak. A jóslat bevált. A fiú, nyilván növekvő testsúlya miatt, pályát változtatott... és az Egyesült Államok elnöke lett... és elfoglalta Kubát... és néhány héttel ezután egy merénylő lelötte.”

Igen, különös lény a zsoké, állandóan testsúlyával bajlódik, mint a maneken és a bokszoló, könnyűnek kell lennie, szinte a lóhoz kell nőnie, és ebben az igyekezetében gyorsan megöregszik – pontosabban meggyűrődik. Gondoljunk csak Hemingway novelláira, kiöregedett sportolóira, szétvert fejű, félhülye bokszolóira, zsokéira. Szépen megfigyelhető ezeken a figurákon, hogy az a bizonyos rózsaszín sár, amelyből az ember vétetett-gyúratott, hogyan használódik, pizskolódik el. Elpizskolódik rózsaszínjük, ám végig megmaradnak gyurmaszerűeknek, végig meglátszik rajtuk az az igyekezet, a kínlódás az angyal és az állat között, az, ahogyan angyali lényük megpróbál az állat isteni tetséhez tapadni.

Nem véletlenül fejeződik be a könyv (Ló és ember), amelyből a fenti idézetet kimá-soltam, éppen egy Nemes Nagy Ágnes-verssel:

*... lehajolok...
 Átölelem a ló nyakát...
 Mert végül semmi sem marad,
 Csak az angyalok és a lovak...*

Fontos állomása ez a tárlat Petar Čurčić munkásságának, több szempontból is. Elő-ször is: megtalálta anyagát. Mert noha rajzain és grafikai lapjain már megközelítette ma-ximumát, mindinkább érezni lehetett az anyag – a test hiányát. Most megtalálta csillogó, pasztás anyagát, azt az elpizskoló rózsaszín sarat, amely mögött képein mind több-ször hasad fel a tenger kékje. Másodszer azért igen fontos állomás ez, mert Čurčić valójában csak most jelentette be egyértelműen, hogy ő nemcsak bogaras, mániákus rajzoló, hanem egy minden tekintetben teljességre törő művész is.

Mi, akik közelebbről ismertük munkásságát, tudtuk ezt az igényt, de a nagyközönség előtt ez csak most lett nyilvánvalóvá. Persze nemcsak igényről van szó, jogról is. Ugyanis Čurčić hosszú-hosszú évekig járta saját nehéz, külön útját. Míg mások a diva-tokkal voltak elfoglalva, a konceptualizmussal vagy a posztmodernizmussal, addig ő a legnagyobb ellenállás irányába haladt, bonyolult, sűrű, súlyos világgal birkózott szinte minden kilátás nélkül.

És most felbukkant. Most, amikor a képzőművészetben, a művészetekben (és nem-csak a művészetekben) minden ellobbant. És most látni, hogy a csak képzőművészeti vagy csak ellen-képzőművészeti szenzációk milyen semmiseknek is bizonyulnak az ő világával szemben, amely az ember életéről és haláláról, történetéről és művészettörté-netéről is tud mondani releváns dolgokat.

Emeljünk ki néhány képet!

Először is a fehér széken lebegő, valótlanágában elsúlyosodó, zöld arcú, kikerics ka-bátú kis öreg zsokét. Aztán a mellette lógó nagy vásznat, amelyen az akadály magas fala alatt, árnyak között kóválygó lovast látjuk. Ez a két kép szépen illusztrálja bevezető so-

raimat. Az akadály előtti sáv: a halál terepuma. Találomra idézek a már említett könyvnek az ugróderbire vonatkozó fejezetéből: „Jelen versenyünkben az akadály első ugratása során a vezető ló már bukik, a második bukni fog, a sövény mögött haladó körülbelül harminc ló és lovasa nem láthatja, mi történik a sövény másik oldalán... Az ugró lóval a földön heverőket – akár ember, akár ló – már nem lehet kikerülni.

A következő évben – 1960 – Buttler belügyminiszter végignézte a Grand National lefutását, akkor csak tizennyolc ló bukott, és csak egyet kellett kiirtani. A belügyminiszter személyesen győződött meg arról, hogy túlzottak az állatvédő egyesületnek a versenyről írt vádjai, melyek szerint az Ugróderby „mészárszék”.

Igen, Čurčić lovasa e falként felmagasodó akadálysövény előtt kóvályog a lovak, a lovasok falra vetülő arnyai között, akár a túlvilágon. Ez valójában a fogadás pillanata. Mert nemcsak a lóra és lovasára fogadnak, hanem a lovas is fogad, és számomra éppen az ő fogadása az igazi. Čurčić nagy festménye azt a pillanatot ábrázolja, amikor a pascali ember dönt – fogad, választ a semmi és isten között, miközben maga is semmivé tűnhet. E kép arnyai közül nehéz kiválasztani, melyek utalnak a semmire, és melyek az istenre, melyek az angyalra, és melyek az állatra... Mondom, minden tekintetben nagy festménnyel van dolgunk, amelyet még tovább kell elemeznünk.

Hasonlóan különös, túltelített közeget – új dimenziót – mutat A királynő a kutyakiállításán és a majmokkal teli Múterem is.

Külön értéke a kiállításnak a Dilinger I., a Mosdatás és a Šumanović és modelljei című képek. Ez a három kép Čurčić bonyolult világának, összetett opusának maximuma: a halál, a hulla mosdatásának pillanata – első tárlatán is idézte már Mantegnát –, amely már-már egybeesik az ember, a rózsaszín sárlény születésével.

Többször írtam róla, mennyire izgatja a fantáziámat a Párizsból Šidre hazatérő őrült Šumanović viszonya gyönyörű isteni-angyali modelljeihez. Čurčić az első, aki nekem erről a témáról valamit tudott mondani. Ő minden bizonnyal meg tudná eleveníteni Šumanović kivégzésének pillanatát is, hisz Kvartett című kitűnő festményén a négy kék egyenruhás klarinétos akárha kivégzőosztagot alkotna...

Még egy kép nagyon kedves nekem. A topolyai kávéház.

Ez a festmény, amely Van Gogh, Braque és Čelebonović biliárdasztalára, a képzőművészet számomra fontos motívumára is utal. De melleleg arról is beszél, hogy mégis van értelme művésztelpeinknek, a zentainak, a topolyainak, az écskainak...

A kisvárosi lét talán legfontosabb színhelye az ilyen nagy, üres kávéház. Nemrég Mohácson üldögéltem egy ilyen nagy hodályban, amelynek közepén egy hárfa állt. Milyen különös, tűnődtem, Mohácson, épp Mohácson, éjszakánként hárfáznak...

A biliárdasztal hús, súlyos márványtestével, a márványtestére ragasztott fűszín biliárdposztóval e sötét, magányos hodályok üde fennsíkja. Ezt a momentumot tudta Čurčić zseniálisan megragadni. Tehát nemcsak a művészettörténetit (Velence, Uccello etc.) és a történelmit tudja megragadni (több képen beszél a péterváradai sánccról például – nagyon fontos ez, de nem lenne jó, ha egy napon történelmi festővé vedlene, még akkor sem, ha tudjuk, ő vezet rádiónk népszerű Újvidéki képeslapok című történelmi műsorát), hanem a hétköznapi dimenzióját is lényegesnek tartja, tudja, a lényeges ott is ugyanúgy mutatkozhat: a biliárdasztal klorofillal teljes oltárként is felragyoghat.

És most Topolyáról, Mohácsról, az üres kisvárosi kávéháztól, az elárvult biliárdasztaltól ugorjunk egy pillanatra New Yorkba, van ugyanis a Broadwaynek egy része, ahol

biliárdasztalokat árulnak: hatalmas, mély szalonok egymás után, ezeregy vadonatúj, drágábbnál drágább biliárdasztallal. Közel laktam a Broadwaynek ehhez a részéhez. És mielőtt elindultam volna napi bolyongásaimra a város sötét rengetegében, rendszeresen megálltam e szalonok csillogó kirakatai előtt: az üde posztó zöldje ott az erdők, mezők leheletét hozta – persze az alvilágét is azon nyomban, hisz New York maga az alvilág – a gengszterek világát, Dilingerét, tehát ismét csak a fogadások világát, azt a világot, amely valójában a szegény, gyűrött kis zsoké világa is: a halál és a fogadás világa. S így, messze futva motívumainkkal, nem is távolodtunk el annyira Čurčić festészetétől, valójában inkább visszatértünk hozzá, zöldje, rózsaszínje, piktúrája anyagának lényegéhez.

TOLNAI Ottó

Zsóké, 1985, olaj, vászon

KRÓNIKA

JUGOSZLÁV RÖVIDFILMFESZTIVÁL – Harminchatodik alkalommal tartották meg Belgrádban a Jugoszláv Rövidfilmfesztivált. Ládi István, a *Magyar Szó* kritikusa így foglalta össze a szemlét: „az ideai szemlén nem voltak valóban kiemelkedő alkotások. Jó filmek, mint mindig, most is szerepeltek, az alapkérdés mégsem az, hogy mennyire tudták meghatározni a fesztivál színvonalát. A lényegi probléma, hogy a dokumentumfilmet a közép-szerűség veszélye fenyegeti, ha a rendezőknek nem sikerül tisztáznuk a film és a tévé viszonyát, és nem próbálják meg újrafogalmazni az időszerűséget. Nem anyagi, hanem művészi szinten következett be zavar a két médium vonalán.

A rendezők tudják, hogy a dokumentumfilm nem kelhet versenyre a televízióval, és tisztában vannak azzal is, hogy többet kell nyújtani, magasabb szintre emelni, mint amit az megkíván, és amit a műsorkoncepciók keretében el tud érni. Ha a film eseményről készül, általában nem sikerül. Erre az idén is volt példa. Ha viszont nem közvetlenül fűződik a napi történésekhez, akkor elég sokszor előfordul, hogy a rendező (talán a legjobb akarata ellenére) nem tud megszabadulni a tévéfelfogás hatásától. (...)

A rajzfilmek sem olyanok, mint valamikor voltak, de az is tagadhatatlan, hogy a belgrádi fesztiválon mindig jobban értékelték az ötletet, a szavakkal megfogalmazható mondanivalót, mint a képzőművészeti és animációs kvalitásokat. Az idén voltak rosszul megrajzolt és animált jó ötletek, és fordítva, ragyogóan rajzolt és animált, kevésbé attraktív ötletek. (...) Figyelmet érdemel, hogy jelenleg a belgrádi alkotók a feltételeken irodalminak nevezhető, a zágrábiak pedig az animációs és a vizuális mondanivalóra úgynevezett jobban.”

A 36. Jugoszláv Rövidfilmfesztivál nagydíjával a zsűri Nedeljko Dragić *Emlékképek* című rajzfilmjét tüntette ki. A dokumentumfilmek közül Vlatko Filipović *Mindennapi kenyérünket add meg nekünk ma*, a kisjátékfilmek kategóriájában Zoran Maširević *Magányos rózsa*, a rajzfilmek közül Rastko Čirić *Szörnyek és kísértetek*, valamint Borivoj Dovniković *Izgalmas szerelmi történetek*, a kísérleti filmek műfajában Slobodan Novaković *Slavica a filmsodák országában* című munkája bizonyult a legjobbnak. A legjobb rendező Vera Vlajić (*Csillagos éjszaka*), a legjobb operatőr Goran Trbuljak (*Emanuel Vidović*), a legsikeresebb producer pedig az újvidéki Terra-film és a budvai Zeta-film volt.

ÚJ SZÍNHÁZ BELGRÁDBAN – Március 3-án Belgrádban új színházat avattak: megnyitották a BITEF Színházat. Művészeti vezetője, Mira Trailović szerint ez a színház olyan alkotásoknak és előadásoknak nyújt majd teret, amelyek a legkisebb mértékben sem szokványosak. Hogy szavainak hitelt kell adnunk, azt már a rendhagyó megnyitó is bizonyította: a színház előtti téren bohócok, bűvészek és pantomímművészek szórakoztatták az egybegyűlteket. A színház előtt álló fáról, amely az intézmény védjegye is egyben, madárhagokat hallhatott a közönség. Az előcsarnokban miniatűr kert várta a megnyitó résztvevőit. Fellépett Sladana Milošević popénekesnő, majd Ana Jovanović színésznő Ophéliaként virágokat osztogatott és angol nyelven interpretálta Shakespeare-t. Olja Ivanjicki úrutasnak öltözve várta a közönséget. A színházteremben hárfák zengtek, fuvolamuzsika szól, a Zen-buddhisták és a harmadéves színinövendékek mutatkoztak be. Részleteket láthattak a legsikeresebb színház-

előadásokból filmszalagról, majd Rade Šerbedžija show-műsora következett.

A színházat Mira Trailović és Aleksandar Bakočević Belgrád város elnöke nyitotta meg.

ANDRIĆ-MONOGRÁFIA ÖT NYELVEN – Az Ivo Andrić Alapítvány és a Jugoslovenska revija közös kiadásában megjelent Radovan Popović Andrić-monográfiája. A szerző, aki már korábban is foglalkozott a neves író életművével, ezúttal főként Andrić leveleire, jegyzeteire, feljegyzéseire és más dokumentumokra támaszkodva inkább az embert, mint a művet állítja munkájának középpontjába. A könyv szerbhorvát, angol, francia, német és spanyol nyelven látott napvilágot, anyagát mintegy százötven fekete-fehér dokumentumfotó illusztrálja.

TITO MŰVEINEK HUSZONÖT KÖTETE – Josip Broz Tito Összegyűjtött Műveinek magyar nyelven megjelent huszonötödik kötete alkalmából könyvbemutatót tartott a Forum Könyvkiadó, amelyen a vállalkozás jelentőségét Brunner Balla Emília, a VKSZ TB Elnökségének titkára méltatta. „Elégedetten állapíthatjuk meg – mondta –, hogy ez a nagyszabású és mindenekelőtt társadalmi, történelmi és kulturális jelentőségű vállalkozás sikeresen valósul meg... 1979 óta, amióta megkezdődött Josip Broz Tito Összegyűjtött Műveinek magyar nyelvű kiadása, évente két-három kötet jelent meg. Ez kétségek kívül jelentős eredmény, és annak a bizonyítéka, hogy a kiadvány gondozói odaadóan végzik összetett feladatukat. Josip Broz Tito művei szinte egyidejűleg jelennek meg nemzetünk és nemzetiségeink nyelvén, 1992-ig pedig összesen negyven kötet kiadására kerül sor.”

KRLEŽA MŰVELŐDÉSI KÖZPONT ZÁGRÁBBAN – Márciusban befejeződtek Miroslav Krleža zágrábi villájának felújítási előmunkálatai. A tervek szerint ebben a művelődési komplexumban a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia Irodalom és Színháztudományi Intézetének támogatásával a Krleža-múzeum mellett Krleža-műhely is létrehoznak, amelynek az lenne a feladata, hogy egy jól felszerelt könyvtárral egyetemben elősegítse a jeles horvát író életművének kutatását és további tanulmányozását. Emellett kamaraszínpadot és tanácskozások, tribünök megtartására alkalmas helyiségeket is berendeztek.

A közeljövőben számos jeles jugoszláv művész rendez hangversenyt, melynek bevételével

a Krleža-központ létrehozásához járulnak hozzá. Eddig Stefan Milenković és a Zágrábi Szólisták, valamint Boško Petrović dzsesszenész jelentette be hangversenyét. Rade Šerbedžija és Ljubisa Ristić Belgrádban és Zágrábban Krleža-színház létrehozását tervezi, a nyár folyamán pedig képzőművészek is csatlakoznak az akcióhoz, s valószínűleg Ivan Pogorelic világhírű zongoraművész is hozzájárul koncertjével a művelődési központ létesítéséhez.

A Krleža-villát Božidar Rašica professzor tervein alapján újítják fel.

AZ AGY TAVASZI PLENÁRIS ÜLÉSÉRŐL – A Forum Könyvkiadó Alkotók Gyűlésének április 14-én megtartott ülésén a Kiadó nyitottságának és hidszerepének, valamint az AGY alapszabályának kérdései szerepeltek napirenden. Bevezetőjében Herceg János a múlt történéseit idézte fel, azokat az időköt, amikor íróként minden egyes kéziratának megjelenéséért harcolnia kellett, szerkesztőként pedig a dotáció nélküli világ türelmeire tanította, személyes elményeit és tapasztalatait elevenítette fel a nyitottságról és hidszerepről értekezve. Vitaindítójában Hornyik Miklós elmondta, hogy az elmúlt időszakban a kultúrpolitika gátolta a nemzetiségi kultúránk gondjairól való nyílt kérdésfelvetést. A lapok a politikai status quo szószóloi voltak, a folyóiratok almanachjellegűt öltöttek, a könyvkiadó pedig monokulturális öntevékenységre rendezkedett be. A kultúrpolitika következtében elsorvadt a kritikai és a társadalomkritikai gondolkodás. Legjobb íróink megőrizték az írott szó becsületét, műveik időszerű társadalmi vonatkozásaira azonban a kritikáirás nem figyelt föl. Szerinte a folyóiratoknak meg kell jelentetniük a nyelv-művelő egyesületek felszámolásának, valamint az Új Symposion ügyének a dokumentumait, közöletlen vitacikkeket kell publikálniuk és egyes kéziratok csonkítatlan változatait is. A Kiadó hibájának róttá fel, hogy előre szerződött kéziratokra, s azok közül jó néhány nem jelent meg, valamint hogy előre tiszteletdíjat fizetett ki szerzőknek, akiknek a munkái még nem láttak napvilágot. Hornyik Miklós szerint a Kiadó Herceg János, Dér Zoltán, Dési Ábel, Bodrogyvári Ferenc, Léway Endre, Gottesman Gajdos Tibor, Tóth Lajos, Cs. Simon István, Mészáros Sándor, Podolszki József, Varga Zoltán, Hódi Sándor, Tolnai Ottó és Vicei Károly kéziratának értékét tévesen ítélte meg, a közeljövőben pedig Végel Lászlónak nem a kiadói tervben szereplő drámáit, hanem az eddig csak szerbhorvát nyelven olvasható köteteit kell

megjelentetnie, s a Szerbhorvát–magyar jogi szótár élére is új szerkesztőbizottságot kell ki nevezni. Hornyik Miklós azt is kiemelte, hogy a jól végzett szerkesztői munka ugyan nem pusztán adminisztrálást jelent, de a Kiadó ne legyen társszerzője a köteteknek.

Bordás Győző felszólalásában elmondta, hogy az Alkotók Gyűlését a Kiadó alkotóinak az érdekképviseleteként fogja föl, s annak ellenére, hogy más kiadóházak mellett nem váltak be az alkotók ilyen jellegű mozgósítására tett kísérletek, a Kiadó eddig számos hasznos és megvalósítható javaslatot kapott az AGY munkájában résztvevő íróktól. Az AGY indítványára hirdeti meg a Kiadó évről évre a regény pályázatot, s hozta létre az Életmű, a Gemma és a Képzőművészeti Kisonográfiai sorozatot. A Kiadónak a rokon intézményekkel, az újságokkal, a rádióval, a televízióval és a tudományos intézményekkel való együttműködésében hiányosságok tapasztalhatók. Szükség van arra is, hogy az évi tervek elfogadásakor az AGY idejében reagáljon a vélt hiányosságokra, valamint hatékonyabbnak kellene lennie a produkciót figyelemmel kísérő bizottságnak is egy-egy évi terv megvalósításának elemzése alkalmával, s természetesen a Kiadónak is számot kell adnia, mit valósított meg az alkotók javaslatai közül, hogyan értékelté azokat. Azokat a kéziratokat, amelyekre a Kiadó szerződött, és amelyekért tiszteletdíjat vagy előleget fizetett, a szerzőkön kell elsősorban számon kérni, és szigorúbban venni a vállalt munkák leadásának határidejét. Emellett szükséges, hogy felfiataltott szerkesztőbizottságok újragondolják az egyes sorozatok koncepcióját, és ehhez konkrét munkaprogramokat dolgozzanak ki. Bordás Győző arra is felhívta a figyelmet, hogy minden ellenvélemény ellenére a Kiadóban az elmúlt években nagyobb mértékben érvényesült a nyitottság, mint más művelődési intézményeinkben. Kiadópolitikáját a szerkesztőség továbbra is az AGY javaslataival összhangban alakítja ki, nem választja külön a múltat és jelent, az ideológiát és az irodalmat, hanem együtt látja őket az elkövetkező időszakban is a feladatok kijelölése során. Annak ellenére, hogy az elmúlt két évben például egyetlen kéziratot sem utasított vissza a kiadó pusztán ideológiai okokból, szükséges, hogy vitás kérdésekben az Alkotók Gyűlése interveniálhasson, az AGY plenáris ülésének a célját pedig abban látja, hogy felnyissa a vélt vagy valós szempontokat a nyílt beszélgetés és a kritika előtt.

A kiadópolitika demokratizálásáról tartott vitaindítójában Várady Tibor elmondta, hogy

társadalmi fordulópontok idején újra és újra jelentkezik az az igény, hogy azzal a marxista vitatkozási technikával éljünk, amelyet Bibó István úgy fogalmazott meg, hogy egy jó, kommunista, ideális világot szembeállít egy rossz, nem marxista világgal. Az eszményi elgondolások fölvázolása és azoknak a realitással való szembesítése azonban nem mindig hasznavehető, ha a Kiadó munkájának a demokratizálásáról van szó. Szerinte a kiadó és az alkotó viszonyában nem a demokrácia a legfontosabb viszonyzat, az alkotás ugyanis személyes tett, s a Kiadó munkájának is inkább felelősnek kellene lennie, mintsem demokratikusnak. Társadalmunkban a beleszólás lehetőségének a hiperprodukcója maga után vonta a tényleges részvétel csökkenését, ami a Kiadó munkájában úgy reflektálódik, hogy a sokféle sugalmazás folytán megoszlik a felelőssége. Író és szerkesztő felelősségének sokkal nagyobbak kellene lennie, s mindkettőnek nagyobb fokú nyíltságra és nyitottságra lenne szüksége. A Kiadót és a szerzőket egyaránt gátolja a nemzeti-ségi lét adottságából következő monopolhelyzet is céljainak megvalósításában, ezért támogatni kell az alternatív kiadási lehetőségeket. A Kiadó és az alkotók munkáját övező társadalmi gondokra pedig egyetlen megoldás van: újra fel kell találni az Alkotók Gyűlését, hogy az egyenrangú vélemények fóruma legyen. Regálva a kiadatlan kéziratokat számon kérő megjegyzésre, Várady Tibor szerint Hornyik Miklósnak azt is el kellett volna mondania, mely könyvek helyett kellett volna azokat a kéziratokat megjelentetni.

A vita során Hódi Sándor arra hívta fel a figyelmet, hogy a személyes sérelmek helyett az alkotóknak véleményt kellene mondaniuk kultúránk helyzetéről. Hiányolta a társadalombírálatot és a nemzeti-ségi identitástudattal foglalkozó munkákat. Csorba Béla szerint az AGY-nak az írók társadalmi jellegű érdekképviseletének kell lennie, amely az alkotók jogait szállna síkra nemcsak a Forum-házon belül, hanem azon kívül is, kiadó és alkotó viszonya pedig akkor mondható jónak, ha a kiadó nem a politika, hanem az író cinkosává válik. Simin Bosán Magda a könyvkiadási lehetőségek szélesítésének szükségességéről beszélt, és felvetette, hogy az írók hallásság hangjukat a magyar nyelvű oktatás helyzetének a javítása érdekében. Németh István szerint a jelenlegi politikai légkör lehetővé teszi, hogy a nemzeti-ségi kultúra gondjairól is nyíltan beszéljünk, ám az alkotókban még ma is nagy az öncenzúra, ezért kevés szó esik a nemzeti-ségi könyvtár

és galéria hiányáról, valamint az oktatás kérdéseiről vagy a majdnán-rábéi általános iskola megszüntetésének indokoltságáról. Dudás Károly a Szabadkai Népszínház helyzetével és az itteni magyarság életével foglalkozó írások hiányolta. Szerinte az AGY-nak a jövőben is értékelnie kell a Kiadó munkáját, s javaslatokat tennie, hiszen azokból jó néhány meg is valósult, fontosnak tartotta a szociográfiai munkák serkentését. Borbély János szerint nem használjuk ki eléggé a lehetőségeinket, a rádió is korábban nagyobb figyelmet fordított művelődési rendezvényeire, s a hanyatlás közepette még talán a kiadó tartja magát a legjobban. A nemzetiségi kultúra problémáival többet kell foglalkozni, mert csak így válik lehetővé orvoslásuk. Torok Csaba a Dolgozók hetilap egyre rosszabbodó anyagi helyzetére hívta fel a figyelmet. Hornyik Miklós az irodalompolitika demokratikussága érdekében több javaslatot terjesztett be az Alkotók Gyűlésének: a recenzensek körének bővítését, a képzőművészek minél tömegesebb foglalkoztatását, a folyóiratok szerkesztéspolitikájának megvitatását és a lapok irodalmi mellékleteinek elemzését, a marxista könyvesbolt jellegének megváltoztatását, valamint hogy az irodalmi díjakat odaítélő zsűri tagjait is az Alkotók Gyűlése jelölje ki. Szerinte három évtizedre kell kiadói tervet készíteni, melyben fontos szerepet kapna a sajtó-, a művelődés-, az intézmény-, a képzőművészet-, a zene-, a gazdaság- és a politikatörténet; az írói hagyatékok, dokumentumgyűjtemények, antológiák, repertóriumok, hanglemezek, kották kiadásának is a Forum Könyvkiadó feladatának kell lennie. Szerinte mindez akkor valószínűleg meg, ha a munkába minden írástudó embert bevonna a kiadó. Ezenkívül a meglévő és lehetséges könyvsorozatokhoz Hornyik Miklós huszonnégy háromtagú szerkesztőbizottságot javasolt, s azok névsorát is ismertetett. Rehák László a Kiadó és a folyóiratok anyagi helyzetéről beszélt, Pintér Lajos szerint pedig a Kiadó akkor lesz demokratikus, ha munkája nyilvánosságot kap. Csorba Béla indítványozta, hogy az Alkotók Gyűlése a majdnán iskola, valamint a magyar nyelvű gimnáziumok visszaállítására és a Dolgozók hetilap anyagi helyzetének rendezése ügyében forduljon a VKSZ TB nemzetiségi bizottságához. A vitában felszólalók a romániai nemzetiségek helyzetének kérdését is felvetették. Bori Imre elmondta, hogy irodalmi tevékenység nemcsak a Kiadóban és a Hídban folyik, hanem a rádióban, televízióban, az *Uzenet*-ben és a *7 Nap*-ban is, ezért az ottani irodalompolitikát is meg kell vizsgálni.

Összegezve a felszólalásokat, az AGY elnöklője, Jung Károly megállapította, hogy az Alkotók Gyűlése igazolta létét, emellett, hogy a Forum Könyvkiadó munkáját elemezték, a nemzetiségi kultúra számos kérdése is napirendre került. Az Alkotók Gyűlése úgy határozott, hogy az ülésen elhangzott indítványokat elvben támogatni lehet, azonban vitassa meg őket az AGY elnöksége, a Kiadó és a Kiadói Tanács, az így kialakult álláspontokkal ismerkedjen meg minden alkotó, majd a következő plenáris ülésen ismét kerüljenek napirendre, Csorba Bélának egy AGY szerkezeti szabályzatára vonatkozó javaslataival egyetemben.

STRAŽILOVÓI TALÁLKOZÓK – A Vajdasági Íróegyesület által felújított Stražilovói Találkozók elnevezésű rendezvénysorozat központi eseménye az a tanácskozás volt, amelyen – az Alkotók Gyűlésének témájához hasonlóan – írók, kritikusok, irodalmárok az irodalom és a demokrácia összefüggésének kérdéseiről értekeztek. Az alábbiakban Slobodan Beljanski vitaindítójából közlünk részleteket:

„Van-e a költészetnek és a politikanak valamilyen közös jellemzője? Azonkívül, hogy mind a kettő az illúziók világából merít – az első az élmény ontológiai ösztökéje megteremtése érdekében, a másik pedig a világ deontológiai megszervezéséért – utaik teljesen eltérőek. Túlságosan egyszerű lenne azt mondani, hogy a politika, a költészet alárendelt helyzetének megteremtése közepette, ennek autonómiával tartozik, a költészet pedig abbéli törekvéseben, hogy elhallgassa a politikát, ennek állandóan igazsággal tartozik. Összehangolatlanságuk sorsszerű. Az egyéni és a közhatalom között állandó bizalmatlanság létezik. Nem csak a klasszikus filozófusokat érdekelte az, hogy milyen fajta irodalom felel meg az eszményi államnak. Az ettől eltérő függőségi helyzetről természetesen kevesen gondolkodtak el mélyebben. Emiatt a politika és a költészet kapcsolataira vonatkozó beszélgetés elsősorban a politikai és a szellemi szabadság kölcsönös megvitatását tetelezi fel...

...A modern korszak szüleménye a szabadság fogalmának individuális meghatározása. A demokrácia többé már nem csak az államirányítás formája, hanem a szociokulturális viszonyok egyik mintapéldája. A dominancia és a kommunikáció ilyen formája milyen módon elégítheti ki összetett világunk követelményeit? Mit nyújthat a szellemi alkotásnak egyáltalán, különösen a mai körülményekben?...

Az új demokratikus folyamatok még mindig inkább a gondolatoké, a saját belátás szerint megszervezett és kikényszerített engedményeké, mint a normatív rendszerben történi módosításoké. Mindez még túl kevés az igazi demokráciához, amelynek csak bizonyos tüneteit észlelhetjük, mint például a politikai pompa köntösét vagy vágyainkat, esetleg mások igéreteit. Demokrácia nem létezhet a politikai meggyőződés szabad kinyilvánítása és az irányítók nem utasításra történi bírálata nélkül. Ezenkívül a demokrácia a kultúra életerét képezi. Éppen ezért ma nagyon nehéz elképzelni olyan környezetben, ahová nem köszöntött be a felvilágosodás korszaka, ahol kevésbé ismert fogalom az emberségesség, a szégyen, és ahol az alkázkodás sokkal megbecsültebb, mint az erkölcsi bátorság. Vajmi kevés sikerre számíthat a demokrácia ott, ahol a politikai célokat fenyegetésekkel, különféle számítgatásokkal, hiúságokkal, bosszúállással valósítják meg, valamint olyan személyek közreműködésével, akik készek idomulni minden újfajta vezetéshez, de szembeállnak mindazokkal, akik másképpen gondolkodnak...

...Az a politikai rendszer, amely az alkotásnak is megfelel, nem a mi gondjaink rendszere, semm pedig lelkesedésünké, hanem inkább a felettsé. Ha igaz az, hogy minden egyes összehasonlítás a hatalmon többé-kevésbé megkérdőjelezi a legitimitást, akkor az is fontos lenne, hogy szavatoljon nyugalmat az írónak, továbbá tegye számukra lehetővé a létezését, engedélyezze nekik a politikától való idegenkedést, a gyanakvást, a titkos magányt és a büszkeség érzésének kialakítását. Az írónak elegetendő a saját belső függetlensége, természetesen akkor, ha engedélyezik számára a megnyilatkozást. Ennek ellenére az író mindig egy abszolút kisebbséghez tartozik. A demokratikus út abban az esetben, ha a rajta haladóknak, így például ennek a bizonyos kisebbségnek is, szavatolja a biztonságot és mentes az intellektuális inkvizíciótól, lehetőségeket teremt; elfogadja a különbségeket, ugyanakkor engedélyezi a tiltakozást, egyelőre még mindig jobb valamennyi eddigi ismert útvonalnál."

TOLNAI OTTÓ AZ ÍRÓEGYESÜLET ÚJ ELNÖKE – Tisztújító értekezletet tartott a Vajdasági Íróegyesület, amelyen Tolnai Ottót választották meg az írószervezet új elnökének. Tolnai Ottó már másnap elnöki minőségben képviselte a Vajdasági Íróegyesületet a Szerbiai Íróegyesület rendkívüli közgyűlésén, amelyen fel-

szólása külön visszhangra talált, ezért itt teljes egészében közöljük:

EGY FONÁL MÉG VEZET VALAHOVA

Tegnap megválasztottak a Vajdasági Íróegyesület elnökének. Kétségtelenül azért, mert nem szabadkoztam eléggé. Pedig szabadkoztam. Azt mondtam, költő vagyok, aki semmiképpen sem hajlandó leereszkedni a napipolitika alagútjába. Aki semmiképpen sem fogadhatja el a napipolitika logikáját, nyelvét, diktátumát. Nem szabadkoztam eléggé erőlyesen, ügyesen és ravaszul megválasztásom ellen, mert sokakkal ellentétben még sejlík előttem egybetartásunk utópiája, elnézést a kissé már patetikus hangzó megfogalmazásért: Jugoszlávia utópiája.

Amikor néhány évvel ezelőtt hasonlóképp nem eléggé erőlyesen szabadkoztam, és megválasztottak az Ujvidéki Írószövetség elnökének, beszámolót tartottam, életem első beszámolóját:

REFERÁTUMOT A HÓRÓL

(Nagy tél volt, az emberek alig tudtak elvergődni a könyvtár, ahol a közgyűlést tartottuk.) Sejtik már bizonyára, hogy beszámolómban Isidora Sekulić Elmélkedés a hóban című esszéjére alapoztam, melyben a havat – amiből nekünk az idén, sajnos, nem jutott –, ezt az anygali közeget az elkötelezettség, a pártion kívüli szabadság anyagának nevezzi. E szép szövegben azonban Isidora felfigyel a parasztoakra, amint utat taposnak a hóban. „Mélyen gázolnak, kijelölík az első csapást és az előrehaladás programját.”

Akkor néhány évvel ezelőtt még az útról elmélkedtem – most, sajnos, nincs hó, még az illúziója se ennek az anygali közegetnek, nem rémlík az út, hogy a haladás programjáról ne is beszéljünk.

Számomra azonban, mint már mondtam, sejlík valami – egy hajszálvékony fonál, amely még vezet valahova...

Engedjék meg nekem – legalább még ma – ezt az illúziót.

Gyakran beszéltem (talán még gyakrabban is beszélhettem volna) a jugoszláv irodalmak iránti lelkesedésünkről. Meg voltunk győződve, hogy nagy kincstre találtunk: ki mondhatja még el magáról, hogy öt-hat olyan irodalmat is-

mer – méghozzá belülről! –, mely számára teljesen idegen nyelven íródott. Többek között ezért is fölényben éreztük, európaibnak tudtuk magunkat még a magyarországi írőkkel szemben is. Igen, én még a szlovén írőkkel szemben is inkább európai írónak éreztem magam, egyebek között azért is, mert jobban ismertem irodalmunkat, mint ők az enyémet. De Ljubljában és Zágrábban emellett is többször „megsértettek” mint délit. Észrevették, hogy rosszul beszélem a nyelvüket, azt hitték, déli vagyok. De ez esetben kissé melléfogtak. A világ nagyobb, mint gondolták. A világ mindig nagyobb, összetettebb, mint gondoljuk. Tehát volt alkalmam látni, saját bőrömmön érezni az albánok iránti viszonyulásukat is...

A katonaságban Zágrábban – a hatvanas években – egy albán elrongyolódott katonaköpenyét választottam, örököltem. Nem tüntetőleg tettem ezt, mégis valahogyan így hatott, mert senkinek sem kellett az a köpeny, addigi viselője pedig nagyon szerette volna valakinek továbbadni, ajándékozni – azóta viselem azt az elnyútt köpenyt...

Mit is akarok mondani? Azt, hogy a Vajdasági Íróegyesület elnökeként is meg kell őriznem eddigi viszonyulásomat, tiszteletemet Zajc, Mihalic, Komnenić iránt, Antun Berisha iránt, akivel nemrég Zomborban olyan szépen beszélgettünk a Gilgames-eposz és a Nibelungének fordításának problémáiról, hogy azóta is várom, mikor folytatjuk a beszélgetést...

Zombort említettem. Emlékszem, hogy a szerbiai íróküldöttség tagjai mennyire meglepődtek a Konjovićnál tett látogatáskor: mindannyiunkat ismerte, szinte mindegyiküinktől olvasott valamit; arról mesélt, hogy az ősei, ikonokkal a kezükben, hogyan vándoroltak fel Pećről; egyszerre magyarul kezdett velem beszélni, Komnenićtyel pedig Párizsról, kiállításáról a Grand Palais-ban... Amikor elhagytuk a galériát, író barátaim arcán a minőség visszfénye tükröződött, európaigúnk visszfénye, melyet talán külön is tanulmányozni kellene...

Igen, én a nemzetekről sem tudok másként gondolkodni, beszélni, mint az íróról: szeretettel – alázattal. Mindig, minden esetben. Semmiképpen sem beszélhetek a napi politika arrogáns nyelvén. (Különbösen az európaiságról, saját európaiságomról sem beszélnek soha.) Mindig szerbekről és albánokról, albánokról és szerbekről kell beszélnem, immár nem választhatom szét őket, függetlenül attól, hogy ki van lépésen ebben az iszonyatos sakkjátszmában.

Alázattal, mint Aljosa a Karamazovok rette-

netes családjában. Amikor Aljosát említem, ismerem Sesztov vele kapcsolatos nézetét.

„Dosztojevszkij – mondja Sesztov – már nem hisz a szeretet mindenhatóságában, és nem sokat ad a könnyekre, az együttérzésre és a meghatottságra. Az ember képtelensége, hogy segítsen a másikon, számára egyértelmű és lecsújtó argumentum. A hatalom erőit keresi...”

Az imént Isidora esszéjéről beszéltem, most pedig Andrić Levél 1920-ból című írására hívnám fel a figyelmet, a gyűlöletről írt nagy tanulmányra. Nem gyűlölhetik egymást azok a nemzetek, amelyek írója olyan kíméletlenül leleplezte a gyűlöletet, a nemzetek rákfenejét.

Engedjék meg nekem, a naív, újonnan megválasztott elnöknek, hogy legalább még ma, megbízatásom első napján naiv maradhassak, és megőrizsem az illúziót arról a gyűlölködés nélküli útról, arról a vékony Moór Marianna és Oszter Sándor Weöres-verseket tolmácsoltak, a Muszty-Dobai duó pedig megzenésített verseket adott elő. A műsort Dorogi Zsigmond és Gion Nándor szerkesztette.

Tehát: a Vajdasági Íróegyesület nevében üdvözlöm rendkívüli közgyűlésüket.

Belgrád, 1989. III. 4.

WEÖRES-EMLÉKEST – Az Újvidéki Rádió M-stúdiójában a nyilvános hangfelvételek keretében márciusban Weöres Sándor-emlékest tartottak. Az est bevezetőjeként Bori Imre méltatta a költőt és munkásságát, majd Ferenczi Jenő, Juhász Jácint Moór Marianna és Oszter Sándor Weöres-verseket tolmácsoltak, a Muszty-Dobai duó pedig megzenésített verseket adott elő. A műsort Dorogi Zsigmond és Gion Nándor szerkesztette.

Az alábbiakban Bori Imre bevezetőjét közöljük:

Nem a halott Weöres Sándort, az élő költőt, a halhatatlan idézzük mai estünkön, itt, ahol Weöres Sándor líráját annyian a szívünkbe zártuk húsz évvel ezelőtt, amikor ugyanezen a színpadon hallgattuk és ünnepeztük varázsszavait. Velünk van Weöres Sándor versvilága: óvodásaink az ő képjátékain és ritmusvarázslatain ámultak és ámulnak, s tanulták és tanulják, milyen az igazi költészet. Középiskolásaink is évtizedek óta tanulják az ő versei segítségével is, hogy mennyire szépek a költészet *titkai*. Irodalmunkban az esztétikai gondolkodás eresztékeibe szívódtak fel Weöres Sándor költői *tanításai*, tegyük hozzá: még az 1960-as évek első felében, amikor tanulmányt írtunk róla, amikor *A vers születése* című doktori érte-

kezését közöltük az egyetemes magyar irodalom okulására, majd a *Psyché* és a *Három veréb hat szemmel* első elkészült részleteit jelentettük meg, illetve amikor verseinek kétnyelvű kötetét adtuk ki 1965-ben *Átváltozások* címmel. Abban pedig Köszöntőjét, amelyben a „negyven évnél hamarabb érkező III. évezrednek küldi könyvét”, a nemsokára beköszöntő jövődönék, és mi tudjuk és hisszük, annak is kedvére való lesz a Weöres Sándor költészete.

S miért? Mert *egyetemes* – nem csupán a szó legszorosabb értelmében, hanem minden lehetséges jelentésében. Egyetemes, mert emberiség-egy költészet az övé: amiről ő beszél, annak gondját minden emberrel megoszthatja. Hirdette ugyanis, hogy az *ember* és az *emberiség* van, s az a *van* azt jelenti az ő költészetében, hogy a *létezés állandóságának* hitét vallja, s ezt hirdeti. Ez az állandóság egyúttal szüntelen alak- és formaváltozás is, mintha egyetlen filozófust ismert volna, a görög Hérakleitoszt.

Weöres Sándor költészete egyetemes, mert bennefoglaltatik az emberiség történelme, ahogyan egyik mesterével, Hamvas Bélával egybehangzóan ezt a történelmet értelmezte költői mitológiaként s létmagyarazatként egyaránt, egybekötve ősi múltat és áhitott, még meg nem született jövődőt, hogy feleletet tudjon adni minden költő alapvető kérdésére, a *honnan-ra* és a *hová-ra!* Ő tudott egy valamikori boldog emberiségről, amelyet romantikus költő ősei tündéralomnak mondtak, tudott arról a tragikus fordulatról, amely azt eredményezte, hogy a *létezés* kettéhasadt életre és halálra, a kozmosz égre és földre, a világ emberre és természetre, az ember férfira és nőre, testre és lélekre, a boldogság pedig kéjre és kínra változott.

Emberiség-egy költészet Weöres Sándoré kép- és ritmusvilágában is. A szüntelen átváltozások a vers-létben is megmutatják erejüket, és Weöres Sándor az emberiség nagy költői formáit éppennyig reprodukálja, mint a gyermekvilág apró, miniatűr szó- és hangjátékaikat, hogy ne tegyen különbséget magasrendű, intellektuális poézis és ugyancsak magasrendű, de népi költészet között, s népköltészetben pedig mondjuk, a magyar és a maláj népi ízlés produktumai között, s ha úgy hozta kedve, versenyre kelt az univerzumnak a teremtő elvével, s teremtett képzelt népet, képzelt nyelvet, képzelt verset, s egyetlen boszorkányos költői mozdulattal magyar fordítását is elővarázsolta a maga képzelte eredetijének! Egyszerűség és bonyolultság, elvontság és konkrétság van együtt az ő költészetében, nemezszer ugyanabban az egy versben is – a világismeret diadalmaként minden esetben.

Az ellentéteket egységben tudó költő volt, éppen ezért nemcsak tiszta költő, nagyon korszerű poeta is, az egyetemesség éneke, a „hártartalanságok” lírikusa, akinek „világkeze” 1989. január 23-a óta nem jegyez üzeneteket mindazoknak, akik verseit annyira szeretjük!

TARTOMÁNYI NÍVÓDÍJAK – A Tartományi Művelődési Öngazgatási Érdekközösség ezúttal is kiosztotta a nivódíjakat a művelődés terén a múlt évben elért eredményekért. Elismerésben részesült Sava Damjanov író a *Korenin moderne fantastike* (A modern fantasztikum gyökerei) című kötetéért, Ioan Flora a Bagoly a ravatalon című verseskötetéért, Acs Károly *összes versei*ért, Julijan Tamas a ruszin etnográfiai sorozat öt kötetének sajtó alá rendezéséért, Duško Vrtunski a Don Quijote szerb fordításáért, valamint Radoman Mičić könyvtáros. Nívódíjban részesült továbbá Tomislav Pejčić a verseci Sterija Színház színésze, Slobodan Kojić szobrász és Sava Stepanov képzőművészeti kritikus, Miroslav Stakitić és Stevan Divljaković zeneszerző, valamint Milan Todorović levéltáros, Oliver Milanović-Jović művészettörténész, Predrag Medović régész és Kaszás Károly művelődési dolgozó. A munkaszervezetek közül ezúttal a szabadkai Kurir Jovica Gyermekszínházat és az újvidéki Zmaj Játekokat tüntették ki.

KÖZEPES SZÍNVONAL – Közepes színvonal jellemezte a vajdasági hivatásos színházak idei fesztiválját. A bemutatott nyolc előadás közül csak négy közelítette meg azt a szintet, amelyet egy-egy ilyen rendezvényen a közönség és a szakmabeliek is elvárnának. Így a díjakon is csak négy együttes osztozott. A szemle legjobb előadásává a Dimitrija Đurković, Ana Janjanin, Bordás Győző, Vladimir Marenić és Primož Bebler összetételű zsűri a szabadkai Népszínház szerbhorvát együttesének Šiptar I–II. előadását nyilvánította. A rendezésért járó díjat Radoslav Dorić (Zrenjanini Népszínház, Erih Koš: A nagy Mak) és Ljubiša Ristić (Szabadkai Népszínház, Šiptar) kapta. Az említett szabadkai előadás zeneszerzője, Lengyel Gábor, valamint jelmeztervezői, Pataki Éva és Bjanka Adžić Ursulov is elismerésben részesültek. A szemle legjobb disztribútor járó díjat Miodrag Tabački érdemelte ki a verseci színház Momčilo Nastasijević Az örök forrásnál című művének színpadképéért. A lehetséges tíz színészi díj közül a zsűri mindössze ötöt osztott ki: Miodrag Krivokapić és Aleksandar Cvjetković (Šiptar), Bicskei István és Venczel

Valentin (Újvidéki Színház – Ibsen: A hazaáru-ló) és Nevena Novović (Az örök forrásnál) kapta. A már említett előadásokon kívül a közönség láthatta még a Szabadkai Népszínház Esterházy Péter regénye nyomán készült Kis magyar pornográfia című előadását, Nikolaj Erdman Öngyilkosát (Zombori Népszínház), Feydeau: A számár című vígjátékát (újvidéki Szerb Nemzeti Színház) és Sterija Laža i paralaza című vígjátékát a pancsovai színház előadásában.

A ZSIDÓSÁG JUGOSZLÁVIA TERÜLETÉN – Zágráb, Szarajevó és Belgrád után az újvidéki közönség is láthatta a Jugoszlávia területén élő zsidóság történetét és kultúráját bemutató kiállítást. A huszonhárom tematikus egységbe sorolt tárlaton mintegy nyolcszáz kiállítási tárgy és hatszáz dokumentumfotó segítségével mutatják be a zsidók kétezer éves történetét, a zsinagogaépítésetet a kezdetektől a XX. századig, vallási szokásaikat és szertartásaikat, ipar- és képzőművészetüket és irodalmukat. A zsidó kérdés második világháborús „végleges megoldás”-ának, valamint a zsidók részvételének a népfelszabadító háborúban külön teret szenteltek a kiállítás rendezői, dr. Vidosava Nedomački belgrádi és Alma Simić szarajevói szakember. A Vajdasági Múzeumbeli tárlat mellett számos zenei, irodalmi és képzőművészeti kísérőrendezvényre is sor került.

A tárlat anyagát őszre Londonban, majd New Yorkban és Los Angelesben is bemutatják.

KINKA RITA ÚJABB SIKEREI – Kinka Rita szabadkai zongoraművész 1987-ben a brüsszeli nemzetközi zongoraversenyen egyéves ösztöndíjat nyert a New York-i Julliard School zenei egyetemre. A művész jelenleg az Egyesült Államokban tartózkodik, időközben azonban járt itthon is, a szarajevói Népszínházban önálló estet tartott, s hamarosan elkészít egy lemezfelvételt a belgrádi PGP RTB hanglemezkiadó vállalat számára. Kinka Rita április folyamán New Yorkban és Bostonban adott koncertet, s készült a május végén megrendő Fort Worth-i Van Cliburn nemzetközi zongoraversenyre, amelyre több mint kétszázötven fiatal zongorista nevezett be a világ minden tájáról.

VÉGEL LÁSZLÓ ÚJ DRÁMÁJA – Hamarosan színre viszik Végel László Túl az Óperencián című drámáját, amelynek magyar nyelvű ősbemutatóját júniusban láthatja a kö-

zönség a Szabadkai Népszínház előadásában. A szerző által szomorú operettként meghatározott színműve szerbhorvát nyelvű ősbemutatójára őszre kerül sor Szarajevóban, a Kamarszínház 55-ben; az előadást Paolo Magelli rendezi.

ELISMERÉS DORMÁN LÁSZLÓNAK – Az 5. Burghauseni Nemzetközi Fotószalonon, amelyet a modern zene és tánc témájára rendeztek meg, Dormán Lászlót fotójáért a Nemzetközi Fotóművészeti Szövetség ezüstdíjával tüntették ki. A díjnyertes munka Art Blakey világhírű dzsesszzenéből készült. Ezenkívül Dormán László különdíjban is részesült a Curtis Fuller amerikai néger trombonost ábrázoló fotójáért.

KÖNYVAUKCIÓ TOPOLYÁN – Egyedülálló rendezvényre került sor március folyamán a topolyai népkönyvtár antikváriumában. Az Újvidéki Rádió, a Képes Ifjúság és a helybeli könyvtár szervezésében könyvaukciót tartottak, amelyen 223 magyar, szerbhorvát, német és francia szépirodalmi, valamint társadalom- és természettudományi munka került kalapács alá, köztük igen értékes kiadványok is. Az aukció kísérőrendezvényként az érdeklődők irodalmi matinén vehettek részt, amelyen Hornyik Miklós, Pastyik László és Mák Ferenc közreműködésével a könyvgyűjtésről, a könyvnyomtatás történetéről és más, a könyvvel és kiadásával kapcsolatos kérdésekről tájékozódhattak, valamint megtekinthették Dormán László fotóit és Léphaft Pál könyvvel kapcsolatos karikatúráit is.

Az aukció iránt nagy volt az érdeklődés, annak ellenére, hogy ezúttal még aránylag kevés kiadvány talált gazdára. A topolyai könyvtár a közeljövőben újabb árverezés megrendezését tervezi.

BRASNÓ ISTVÁN KAPTA A HÍD-DÍJÁT – A Híd-díj bírálóbizottsága – Bori Imre, Dudás Károly (elnök), Koncz István, Mák Ferenc és Utasi Csaba – 1989. március 3-án és április 14-én megtartott értekezletén megvizsgálta és megvitatta a jugoszláviai magyar írók 1988. január 1-jétől december 31-éig megjelent műveit, és úgy döntött, hogy az 1988. évi Híd Irodalmi Díjat Brasnyó István *Macula* című regényének ítéli oda.

„A bizottság úgy találta, hogy Brasnyó István regénye jelentős szépirodalmi vállalkozás, amelyben az író tájunk emberének múltját és jelenét ábrázolta hiteles epikus erővel, s meggyőződése, hogy ez a mű a jugoszláviai magyar prózairodalom egyik legnagyobb alkotása” – áll a zsűri jelentésében.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Josip Broz Tito Összegyűjtött Művei XXV.

Herceg János: *Módusulások* (regény)

Herceg János: *Kitekintő* (esszék)

Sinkó Ervin *Áron szerelme I–II.* (kisregények)

Sinkó Ervin: *Egy regény regénye* (Moszkvai naplójegyzetek 1935–1937;
Magvető–Forum)

Domonkos István: *A kitömött madár* (regény)

David Albahari: *Apám evangéliuma* (válogatott novellák)

Gobby Fehér Gyula: *Vallatás* (drámák)

Ladik Katalin: *Kiűzetés* (válogatott versek; Magvető–Forum)

Csorba Béla: *Rögeszmélet* (versek)

Böndör Pál: *A gázló* (versek)

Németh István: *Díszudvar* (riportok)

Dositej Obradović: *Szívemnek drága föld* (válogatás az ifjúság számára)

Podolszki József: *Csacska csacsi menyegzője* (gyermekversek)

Pap József: *Hunyócska* (gyermekversek)

Szűgyi Zoltán: *Ördögkapu* (gyermekversek)

Silling István: *Ismeretlen anyám* (néprajzi gyűjtés)

Vékás János: *Szeli István-biográfia*

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Herceg János nyolcvanéves

<i>Juhász Erzsébet: Szerény köszöntő</i>	459
<i>Thomka Beáta: Esszéminiatűrök</i>	460
<i>Harkai Vass Éva: A ködről</i>	462
<i>Gerold László: A tölgyek alól</i>	464
<i>Bori Imre: Kekez Tuna</i>	468
<i>Hász-Fehér Katalin: Az álmovár belső tere</i>	475
<i>Bordás Győző: Semleges helyzetből</i>	481
<i>Toldi Éva: A visszánéző</i>	484
<i>Láncz Irén: Herceg János elbeszéléseinek nyelvi sajátosságai</i>	488

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Kritikai tükör

<i>Szenteleky Kornél előszava (1933)</i>	496
<i>Németh László: Herceg János: Viharban (1933)</i>	497
<i>Szirmai Károly: Herceg János könyve: Viharban (1933)</i>	498
<i>Ambrus Balázs: Viharban (1933)</i>	502
<i>Szirmai Károly: Látogatás a „Tó melletti város”-ban (1937)</i>	503
<i>P. Müller Péter (Pécs): A pusztulás panoptikuma (Márton László: Lepkék a kalapon)</i>	505
<i>Náray Éva: A mimóza bennünk van (Perneczky Géza: A korszak mint műalkotás)</i>	507
<i>Csáky S. Piroska: Homo bibliophilicusok (Kelecsényi Gábor: Múltunk neves könyvgyűjtői)</i>	508

S z í n h á z

Nánay István (Budapest): A Nagy Brillíans Valcer 510

K é p z ő m ű v é s z e t

Tolnai Ottó: Čurčić festészete 512

KRÓNKA

T. É.: Jugoszláv rövidfilmfesztivál; Új színház Belgrádban; Andrić-monográfia öt nyelven; Tito műveinek huszonöt kötete; Krleža Művelődési Központ Zágrábban; Az AGY tavaszi plenáris üléséről; Stražilovói Találkozók; Tolnai Ottó az Íróegyesület új elnöke; Weöres- emlékest; Tartományi nívódíjak; Közepes színvonal; A zsidóság Jugoszlávia területén; Kinka Rita újabb sikerei; Végel László új drámája; Elismerés Dormán Lászlónak; Könyvaukción Topolyán; Brasnyó István kapta a Híd-díjat

Számunkat Petar Čurčić munkáival illusztráltuk

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat – 1989. április. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 51-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 30 000, fél évre 15 000 dinár. Egyes szám ára 3000, kettős szám ára 6000 dinár; külföldre egy évre 60 000, fél évre 30 000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079.